

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

**2009 YILINA GİRERKEN
TÜRKİYE EKONOMİSİ**

T Ü R K S A N A Y İ C İ L E R İ V E İ Ş A D A M L A R I D E R N E Ğ İ

2009 YILINA GİRERKEN TÜRKİYE EKONOMİSİ

ARALIK 2008

TÜSİAD Yayın No: T/2008-12/479

Meşrutiyet Caddesi, No. 46 34420 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: (0212) 249 07 23 Telefax: (0212) 249 13 50

© 2008, TÜSİAD

*Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü,
4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK uyarınca,
kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun
yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak,
çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak,
kiralananmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak,
telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik
yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.*

ISSN: 1300-3879

ERSİS REKLAM, MATBAACILIK VE TANITIM HİZ. TİC. LTD. ŞTİ.
Eğitim Mah. Poyraz Sok. No:1 D.65 Kadıköy - İSTANBUL
Tel: (0216) 450 46 38 - 349 89 72 Faks: (0216) 450 46 39

ÖNSÖZ

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında Anayasamızın ve Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin varolduğu Türkiye'de, Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır. TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır. TÜSİAD, Türkiye'de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanı sıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

“2008 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi” adlı bu çalışma, 2008 Aralık ayı itibarıyla bilinen en son rakamlara ve 2008 yıl sonu tahminlerine dayanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada 2008 ve 2009 yılları için verilen tahminler, metin içinde aksi belirtilmedikçe, TÜSİAD tahminleridir.

Bu çalışma, TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü tarafından, Dr. Ümit İzmen koordinatörlüğünde Alim Hasanov, Evrim Taşkın ve Utku Üstünkaya tarafından hazırlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER VE GENEL DEĞERLENDİRME9

Bölüm 1

Ekonominin Genel Dengesi.....21

Giriş	23
1.1 Harcamalar Yönünden Milli Gelir.....	24
1.2 Üretim Yönünden Milli Gelir	29
1.3 Yatırım-Tasarruf Dengesi	32
1.4 İmalat Sanayi Üretimi	34
1.5 İstihdam	39

Bölüm 2

Kamu Maliyesi.....49

Giriş	51
2.1 Bütçe Dengesi.....	52
2.2 Bütçe Giderleri.....	54
2.3 Bütçe Gelirleri.....	57
2.4 Borç Stoku Gelişmeleri	60
2.5 Orta Vadeli Mali Perspektif	65
Kutu 1: “Mali Kural” nedir?	69
2.6 2009 Yılı Bütçesi	71
2.7 Toplam Kamu Kesimi.....	72
Kutu 2: 2008 Yılında Yapılan Bazı Mali Değişiklik ve Düzenlemeler	76

Bölüm 3

Para Politikası79

Giriş	81
3.1 Mevduat ve Kredi Hacmindeki Gelişmeler	87
3.2 Para Arzları	91
3.3 Döviz Kurları	92

Bölüm 4

Fiyat Düzeyi95

4.1 Enflasyondaki Gelişmeler.....97

Bölüm 5

Dış Ekonomik Gelişmeler.....103

5.1 Uluslararası Ekonomik Gelişmeler.....105

5.2 Dış Ticaret Gelişmeleri110

5.3 Ödeme Dengesi Gelişmeleri120

5.4 Dış Borçlar123

5.5. Uluslararası Rezervler125

Bölüm 6

2009 Yılı Tahmin ve Beklentiler127

Tablo Listesi

Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla25

İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla31

Bütçe Giderleri.....55

Vergi Gelirleri.....58

Bütçe Gelirleri.....58

AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku60

AB Üyesi Ülkelerde AB Tanımlı Borç Stoku / GSYH (%)61

2009-2011 Dönemi Merkezi Yönetim Bütçelerinin Dayandığı

Temel Makroekonomik Göstergeler66

Program Tanımlı Bütçe Büyüklüklerinin GSYH'ya Oranı (%)66

Orta Vadeli Piyasalarda Kamu Maliyesine İlişkin Seçilmiş Göstergeler.....67

2008 Yılı Para Politikası Kurulu Kararları84

Reel Faizler.....87

Merkez Bankası Döviz İhale ve Müdahaleleri (Milyon ABD Doları).....92

2008 Aralık Sonu TÜFE Mal ve Hizmet Fiyatları (Yüzde Değişim).....99

İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı.....113

İthalatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı.....118

İthalatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı.....119

TÜSİAD Makroekonomik Senaryo.....133

Ek Tablolar	134
Tablo 1: Ekonominin Genel Dengesi	135
Tablo 2: Ekonominin Genel Dengesi	136
Tablo 3: GSYH Sektörel Büyüme Hızı.....	137
Tablo 4: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları	138
Tablo 5: Harcamalar Yöntemiyle GSYH'nin Büyüme Hızı	138
Tablo 6: Harcamalar Yöntemiyle GSYH'nin Sektörel Payları	139
Tablo 7: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)	140
Tablo 8: Sanayi Üretim Endeksi	142
Tablo 9: Kapasite Kullanım Oranı.....	141
Tablo 10: Enerji Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler.....	142
Tablo 11: Elektrik Enerjisi Tüketiminin Kullanıcı Gruplarına Göre Dağılımı	142
Tablo 12: Üretici Fiyatları Endeksi	143
Tablo 13: Tüketici Fiyatları Endeksi.....	143
Tablo 14: Üretici Fiyatları Endeksi	144
Tablo 15: Tüketici Fiyatları Endeksi.....	144
Tablo 16: Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları	145
Tablo 17: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ve Finansmanı	145
Tablo 18: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansmanı.....	146
Tablo 19: İç Borç Stoğu	147
Tablo 20: İç Borçlanmanın Vade ve Faiz Yapısı	147
Tablo 21: Parasal Büyüklükler	148
Tablo 22: Toplam Mevduat	148
Tablo 23: Mevduat Bankalarındaki Toplam Mevduat	148
Tablo 24: Toplam Yurtiçi Kredi Stoku	148
Tablo 25: Faizler ve Döviz Kurları	149
Tablo 26: Interbank	149
Tablo 27: Hazine Bonosu	149
Tablo 28: Döviz Kurları	150
Tablo 29: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı	150
Tablo 30: İhracatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı	151
Tablo 31: İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.....	152
Tablo 33: İthalatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı	153
Tablo 34: İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.....	154
Tablo 35: Cari İşlemler Dengesi.....	155
Tablo 36: Ödemeler Dengesi	156
Tablo 37: Ödemeler Dengesi (Ayrıntılı)	157
Tablo 38: Ödemeler Dengesi	158
Tablo 39: Dış Borç Stoku	159
Tablo 40: İşgücü Piyasası	160

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER
VE
GENEL DEĞERLENDİRME

TABLO 1 - A

Temel Ekonomik Göstergeler		2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009**
	Birim							
GSMH (1998=100)	% Değişim	5,3	9,4	8,4	6,9	4,6	4,0	4,0
Tarım		-2,0	2,8	7,2	1,4	-6,9	4,9	3,6
Sanayi		7,8	11,3	8,6	8,3	5,8	3,9	3,9
Hizmetler		5,7	9,8	8,5	7,2	6,0	4,0	4,2
Nüfus	Bin kişi	67.123	68.000	68.867	69.732	70.586	71.419	72.240
Kişi Başı GSYH	Dolar	4.531	5.779	7.027	7.609	9.305	11.228	10.913
Sabit Sermaye Yatırımları	% Değişim	14,2	28,4	17,4	13,3	5,5	4,3	5,0
Kamu		-15,1	-6,6	25,0	2,6	7,3	2,8	1,6
Özel		23,7	36,1	16,2	15,0	5,2	4,5	5,6
Toplam Tüketim	% Değişim	8,3	10,3	7,2	5,1	4,4	3,6	3,4
Kamu		-2,6	6,0	2,5	8,4	6,5	4,2	2,1
Özel		10,2	11,0	7,9	4,6	4,1	3,5	3,5
GSYH Defaltörü	%	23,3	12,4	7,1	9,3	7,6	12,0	7,5
İşsizlik	%							
Genel		10,5	10,3	10,3	9,9	9,9	10,3	10,4
Kent		13,8	13,6	12,7	12,1	11,9
Kır		6,5	5,9	6,8	6,5	6,9
Enflasyon	%							
TÜFE (2003 =100)		18,4	9,4	7,7	9,7	8,4	10,1	7,5
ÜFE (2003 = 100)		13,9	15,4	2,7	11,6	5,9	8,1	..
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği GSYH'ye Oran, %								
Merkezi Yönetim ¹		8,8	5,4	1,3	0,5	1,6	1,4	1,2
KİT		-0,6	-0,4	-0,1	-0,5	-0,1	0,1	-0,4
Merkezi Yönetim¹	milyar YTL							
Bütçe Gelirleri		100,3	110,7	138,0	171,3	190,4	215,4	248,8
Bütçe Harcamaları		140,5	141,0	146,1	175,3	204,1	229,5	262,1
Bütçe Açığı		40,2	30,3	8,1	4,0	13,7	14,1	13,4
İç Borç Stoku²	milyar YTL							
Tahvil		169,0	194,2	227,0	241,9	249,2	257,3	..
Hazine Bonosu		25,4	30,3	17,8	9,6	6,1	9,1	..
Toplam		194,4	224,5	244,8	251,5	255,3	266,4	..

* Gerçekleşme tahmini, 2009 Yılı Programı, DPT

** 2009 yılı programı, DPT

¹ 2006 yılı öncesinde konsolide bütçe tanımı kullanılmaktadır.² Eylül 2008 itibarıyla

Kaynak: DPT, TÜİK, Hazine Müsteşarlığı, Mubasebat Genel Müdürlüğü

TABLO 1 - B**Temel Ekonomik Göstergeler**

	Birim	2003	2004	2005	2006	2007	2008*	2009**
Bileşik Faiz Oranı	%							
Yıllık Ağırlıklı Ortalama		45,0	25,7	16,9	18,2	18,8
Döviz Kurları	% Değişim							
Dolar		-0,6	-4,9	-5,7	6,6	-8,9
Euro		18,1	4,8	-5,5	7,5	-1,0
Parasal Gelişmeler (Yıl sonu)	% Değişim							
Dolaşımdaki Para		40,5	22,9	46,8	35,0	6,0
M1		51,2	36,7	41,7	13,7	11,2
M2		32,2	35,1	40,1	20,9	20,9
M2Y		12,3	23,7	23,8	24,8	14,5
Toplam YTL Mevduat		34,4	36,4	40,6	17,4	23,1
Mevduat Bankaları Yurtiçi Kredileri		50,8	61,7	55,9	41,0	25,9
Dış Ticaret	milyar dolar							
İhracat (fob)		47,3	63,2	73,5	85,5	107,3	137,5	149,0
İthalat (cif)		69,3	97,5	116,8	139,6	170,1	218,0	232,5
Dış Açık		-22,0	-34,3	-43,3	-54,1	-62,8	-80,5	-83,5
Ödemeler Dengesi	milyar dolar							
Cari İşlemler Dengesi		-8,0	-15,6	-22,8	-31,9	-37,7	-51,5	-50,4
Görünmeyenler Dengesi		6,0	8,3	10,7	9,0	9,0	11,9	14,1
Dış Ticaret Dengesi		-14,0	-23,9	-33,5	-40,9	-46,7	-63,4	-64,5
Cari İşlemler Dengesi	GSYH'ye Oran, %	-2,5	-3,7	-4,6	-6,1	-5,7	-6,4	-6,4
Sermaye Hareketleri	milyar dolar							
Doğrudan Yatırımlar		1,3	2,0	8,7	19,3	20,1	15,4	..
Portföy Yatırımları		2,5	8,0	13,4	7,4	0,7	-2,2	..
Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri		-0,8	6,2	13,3	26,6	32,1	22,8	..
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri		4,3	7,5	5,9	-3,3	2,1	6,4	..
Uluslararası Rezervler ¹	milyar dolar							
Merkez Bankası		33,6	36,0	50,5	60,9	73,3	72,0	..
Ticari Bankalar		9,8	16,1	16,3	27,5	31,8	38,5	..
Altın		1,6	1,6	1,9	2,4	3,1	3,3	..
Toplam		45,0	53,8	68,7	90,8	108,3	113,8	..
Dış Borç Stoku ²	milyar dolar							
Orta ve Uzun Vadeli		121,1	128,8	131,3	164,8	205,671	233,009	..
Kısa Vadeli		23,0	-111,9	37,7	40,9	41,7	56,3	..
Total		144,1	16,9	169,0	205,7	247,4	289,3	..
Dış Borç Stoku ²	GSYH'ye Oran, %							
Orta ve Uzun Vadeli		39,5	32,9	27,2	31,3	31,2	29,8	..
Kısa Vadeli		7,5	8,2	7,8	7,8	6,3	7,2	..
Toplam		47,1	41,1	35,0	39,0	37,5	37,0	..

* Gerçekleşme tahmini, 2009 Yılı Programı, DPT

** 2009 yılı programı, DPT

¹ 2008 yılı Ekim ayı itibarıyla² Üçüncü çeyrek itibarıyla

Kaynak: TCMB, TÜİK, Hazine Müsteşarlığı, İMKB

Giriş

Genel Değerlendirme

Ağustos 2007 tarihinde ABD’de eşik altı ipotek kağıtlarında başlayan kriz 2008 yılında ABD’de finansal sektörü etkileyen bir krize dönüştükten sonra AB ülkelerinin finansal sektörlerini de olumsuz etkilemiştir. Krizin etkisi giderek reel sektöre ve gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmıştır.

**Gelişmiş
ülkelerde
başlayan küresel
kriz...**

Gelişmiş ülkelerdeki finansal kurumların bilançolarında meydana gelen bozulmayı telafi etmek üzere gelişmekte olan ülke piyasalarından çıkmaya başlamaları, uluslararası finansal piyasalarda likiditenin hızla daralmasına yol açmıştır. Yükselen piyasaların sermaye akımlarını olumsuz etkileyen bu tablo karşısında, sene başından bu yana yükselen piyasalarda kurlar ve borsalar %45’ler civarında değer kaybetmiştir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birbirine ne kadar karşılıklı bağımlı olduğu bu krizden çıkartılan en büyük derslerden biri olmuştur. Finansal krizler, şimdiye kadar hep gelişmekte olan ülkelere kaynaklanmış olmasına rağmen, bu sefer, eskilerden farklı olarak ABD’de başlamıştır. Kriz gelişmiş ülkelere kaynaklansa da, kısa sürede gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini de olumsuz etkilemeye başlamış ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere ayrıştığı (decoupling) biçimindeki tez geçerliliğini yitirmiştir.

**...gelişmekte olan
ülkeleri de etkisi
altına almıştır.**

Dünya ekonomisinin karşı karşıya olduğu bu kriz 1929 Büyük Bunalımının ardından yaşanan en ciddi ekonomik krizdir. Buna karşılık 1929 Bunalımından farklı olarak krizin derinleşmesini engellemek üzere bu kez hızla likidite arttırıcı önlemler alınmakta ve yüklü kurtarma paketleri açıklanmaktadır. Alınan önlemlerin 2009 yılının ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş etkisini göstermesi beklenmektedir. Ayrıca finansal sistem geçen yüzyılın başına oranla çok daha sağlamdır. Bu nedenlerden dolayı resesyonun uzun bir süre devam edebileceği ancak krizin büyük bir bunalıma dönüşmeyeceği düşünülmektedir.

**Tüm ülkeler
yüklü kurtarma
paketleri
açıklamaktadır.**

Bilindiği gibi, dünyadaki büyümenin dörtte üçünü yükselen piyasa ekonomileri sağlamaktadır. 2009 yılında ise, gelişmekte olan ülkeler dünya büyümesinin tamamını sağlayacaktır. Bu nedenle, krizin çözümünde gelişmekte olan ülkeler önemli rol oynayacaktır. Krizin küresel niteliği, krize karşı başarı kazanabilmek için alınacak önlemlerin de küresel olmasını gerektirmektedir. Krize küresel çözüm üretebilmek için ülkeler arasında koordinasyon öne çıkmış ve G7'nin ötesine gidilerek gelişmekte olan ülkelerin de katıldıkları bir platformda çözüm aranması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Küresel krize karşı işbirliği arayışı başlamıştır.

Krizden en çok etkilenen gelişmiş ülkelerin yanısıra, Arjantin, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Kore, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika ve Türkiye devlet başkanları krize karşı işbirliği yapmak üzere 15 Kasım'da yapılan G20 zirvesinde bir araya gelmiştir. Ekonomik krizin derinleşmesi karşısında, eski krizlerle karşılaştırıldığında, uluslararası iş birliği ve eşgüdüm iradesinin daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kriz, gelişmekte olan ülkelerin, söz haklarının olmadığı bir dünya sisteminde gelişmiş ülkelere kaynaklanan sıkıntıların bedeline katlanmak zorunda kaldıklarını ortaya koymuştur. Dünya çapında serbestleşen sermaye hareketlerinin düzenlenmesinden ve denetiminden sorumlu bir kurumsal yapının kurulamamış olması nedeniyle finansal piyasalar, kriz üretmeye açık bir yapıdadır. Gelişmekte olan ülkeler, kontrolleri dışında gelişen küreselleşme sürecinin nimetlerinden yararlanmış, ancak bu nedenle, ekonomi politikalarındaki esnekliği de kaybetmişlerdir. Kriz sonrasında şekillenecek olan uluslararası finansal mimari, gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisinde artan ağırlıklarını yansıtmak durumunda olacaktır.

Uluslar arası finansal mimari ülkelerin değişen ağırlıklarına göre şekillenmektedir.

Küresel krize karşı çözüm arayışları, tüm dünyada ekonomi politikalarında da bazı değişiklikleri gündeme getirmiştir. Gerek ABD'de gerekse AB'de, devlet finansal piyasaların çalışmasını sağlamak üzere müdahale etmek zorunda kalmıştır. AB içinde de küreselleşme/korumacılık tartışmaları yoğunlaşırken, devlet yardımları sisteminde bazı değişikliklere gidilmiştir. Küresel piyasaların 2010 yılından itibaren normale dönmeye başlamasıyla, korumacılık eğilimlerinin yerini yeniden liberalleşme eğilimlerine bırakması ve uluslararası likiditenin, gelişmiş ülkelere doğru yön değiştirmesi beklenmektedir.

Kriz ekonomi politikası yaklaşımlarını da etkilemiştir.

2008'e Girerken Türkiye Ekonomisi Raporu'nda uluslararası piyasalardaki sorunların ekonomideki kırılganlıkları artırarak 2008 yılının zor bir yıl olmasına neden olacağını vurgulamıştık. Büyüme hızını yavaşlatacağı ve enflasyon hedefinin tutturulmasının zor olacağı uyarılarını yapmıştık. 2007 yılında makro disiplinin bozulmuş ve yapısal reform sürecinin durmuş olması nedeniyle büyümedeki yavaşlama eğilimini tersine çevirecek bir dinamik bulunmadığı tespitini yapmıştık. Ekonominin konjonktürel olanın ötesine geçen yapısal sorunlarının da mevcudiyetine dikkat çekmiş ve yeni bir programa ihtiyaç duyulduğuna ve beklenti yönetiminin doğru yapılması gerektiğine işaret etmiştik. Bu erken uyarıya rağmen Türkiye ekonomisi krize hazırlıksız yakalanmıştır.

Geçen seneki rapor 2008'in zor bir yıl olacağı uyarısı yapmıştı.

2001 yılında yaşanan derin krizin ardından, 2002 yılının ilk çeyreğinden itibaren kesintisiz bir büyüme dönemine giren Türkiye ekonomisi, 2002-2006 döneminde yıllık ortalama %7.3 oranında büyüme göstermiştir. Ancak bu trend, 2006 yılının ikinci yarısı itibarıyla değişmiştir. Daralma eğilimine giren yurtiçi talep nedeniyle, büyüme hızı 2007'de %4.6'ya yavaşlamıştır. 2008'in üçüncü çeyreğinden itibaren küresel ekonomideki sorunlar, dış ticaret ve uluslararası finansman kanallarından Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etki göstermiş ve büyüme oranı 2008 yılı üçüncü çeyreğinde %0.5'e gerilemiştir.

Bu uyarılara rağmen, Türkiye küresel krize hazırlıksız yakalanmıştır.

Uluslararası ekonomik krizin giderek derinleşmesi ve tüm ülkeleri etkisi altına alması, her ülkeyi krize karşı bazı önlemleri devreye sokmak zorunda bırakmıştır. Türkiye de bazı tedbirleri almış olmasına rağmen, bunların bütüncül ve kapsamlı bir paketin unsurları olmaması, etkiyi azaltmıştır. Uluslararası konjonktürdeki sıkıntıların bir süre daha devam edeceğinin ortaya çıkması, ekonomiyi destekleyecek önlemlerin alınmasını gerektirecektir.

Krize karşı bütüncül ve kapsamlı bir paket devreye sokulamamıştır.

Krizin boyutlarına ilişkin belirsizlik, ekonomik aktivitedeki yavaşlamayı daha da yoğunlaştırmaktadır. Küresel krizin tüm ülkeleri etkilemeye başlamasıyla birlikte, Türkiye ekonomisinin de etkileneceği belli olmuştur. Buna karşılık bu etkinin ne boyutta olacağı bilinmemektedir. Etkinin boyutlarının "teğet geçme" ile "yerle yeksan etme" arasında değişiyor olması, ekonomik karar alıcılar indinde ciddi bir belirsizlik yaratmaktadır. Bu bilinmezlik beraberinde geleceğin öngörülememesi, tahmin

Yoğun belirsizlik ekonominin çarklarını durdurmuştur.

ufkunun daralması gibi bir sonuca yol açmaktadır. Yoğun belirsizlik tüm ekonomik kararların ertelenmesine, bu da ekonominin durmasına neden olmaktadır.

2008 yılında ilk çeyrekte %6.5, ikinci çeyrekte %3.4, olarak gerçekleşen büyüme, üçüncü çeyrekte %0,5'e düşmüştür. 2008'in üçüncü çeyreğinden itibaren küresel ekonomideki sorunlar, dış ticaret ve uluslararası finansman kanallarıyla Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkilerinin iyice artması sonucunda dördüncü çeyrekte büyüme hızının eksiye düşeceği ve ekonominin %1.8 küçüleceği tahmin edilmektedir. TÜSİAD tahminlerine göre 2008'de %1,8 seviyesine inecek olan büyüme hızının 2009 yılında da %1,7 seviyesinin altında gerçekleşme ihtimali kuvvetlidir. İlk çeyrekte daralacak olan ekonomide canlanmanın sürecinin ancak 2009 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren başlaması beklenmektedir.

2008 yılının ilk döneminde artan petrol ve hammadde fiyatları ve YTL'nin değer kaybetmesi enflasyon rakamlarının hedeflenen rakamdan uzaklaşmasına yol açmışsa da, 2008 yılı sonuna gelindiğinde iç talebin daralması ve emtia fiyatlarında yaşanan gerilemeler TÜFE oranını aşağı çekmeye başlamış ve sene sonunda enflasyon %10,0'a inmiştir. TÜFE enflasyonunun, 2009 yılı için belirlenmiş olan %7,5 hedefi civarında gerçekleşmesi muhtemeldir.

Son iki ayda 175 puanlık faiz indirimine giden Merkez Bankası'nın enflasyon beklentilerini dikkate alarak faiz indirim sürecini devam ettirmesi beklenmektedir. Ekonomik aktivitenin durduğu bir dönemde, faiz oranlarının aşağı çekilmesi, kredi maliyetlerini olumlu etkileyecektir. Türkiye'deki reel faiz oranları diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında hayli yüksektir. Ancak, küresel ekonomideki kırılganlığın devam etmesi ve daralan uluslararası likidite ortamında Türkiye'nin yurtdışı finansman ihtiyacının görece yüksekliği, reel faizlerde ancak sınırlı bir düşüşe imkan vermektedir.

Giderek azalan büyüme hızı 2008'in son çeyreğinde eksiye düşecektir.

Ekonomide enflasyonist baskı hafiflemiştir.

Merkez Bankası önden yüklemeli fazi indirim sürecine devam edecektir.

2007 yılında bozulma eğilimi gösteren bütçe performansı, Maliye 2008 yılında da devam etmiştir. Maliye Bakanlığı tarafından politikasında hazırlanan Orta Vadeli Mali Çerçeve'ye göre 2008 ve 2009 yılları sınırlı bir esneme için bütçe açığının GSYH'ye oranı %1,4 olarak belirlenmiştir. imkanı mevcuttur. Ancak yurtiçi talebin hızla daralması, bütçe dengeleri üzerinde de etkili olacaktır. Vergi gelirleri öngörülenin altında kalırken, ekonomiyi canlandırmak üzere harcamalarda kısıntıdan kaçınılacaktır. Bölüm 6'da yer alan, TÜSİAD 2009 yılı senaryosuna göre, ekonominin canlandırılması için genişleyici maliye politikalarının uygulanacağı 2009 yılında bütçe açığının GSYH oranında bozulma olup bu oranın %2'nin üstüne çıkması beklenmektedir.

2008 yılında dış ticaret açığındaki genişleme ve yatırım Dış finansman gelirindeki açığın etkisiyle cari işlemler dengesi önce açılmış, açığı hızla sonra ise gerilemeye başlamıştır. 2008 yılında 55 milyar doları gerilemektedir. aşmasından korkulan cari işlemler açığı, gerek düşen hammadde fiyatlarının gerekse azalan yurtiçi talebin etkisiyle Kasım ayı itibariyle yıllık 44,1 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. Cari işlemler açığı 2009 yılında da iç talepteki yavaşlamanın şiddetine bağlı olarak, enerji ve emtia fiyatlarındaki düşüşe ilave olarak YTL'nin değer kaybetmesi gibi faktörlerin de etkisiyle, 30 milyar doların epey altında kalabilecektir.

Önlemlerin temel hedefi Türkiye ekonomisinde büyümenin Ekonomik canlandırılması olmalıdır. Ekonomiyi canlandırıcı önlemlerin, büyüme için AB son yıllarda yavaşlamış olan makro ve mikro ekonomik reform üyelük hedefi alanlarına yönlendirilmesi, Türkiye'nin AB üyelük sürecine de kilittir. ivme verecektir. Böylece, Türkiye ekonomisinde sağlanacak olan etkinlik artışı, kısa vadede ekonomide düşük büyüme hızının canlandırılmasına imkan sağlarken, aynı zamanda uzun dönem büyüme hızını da yukarı çekecek ve AB üyelük sürecini kolaylaştıracaktır. Küresel krizin Türkiye üzerindeki etkisinin, özellikle yeni AB üyesi ülkelere göre daha sınırlı kalmış olması, Türkiye'nin AB üyelüğünün ekonomik boyutunu bir kez daha ortaya koymuştur.

2008'e Girerken Türkiye Ekonomisi Raporu'nda da belirtmiş olduğumuz gibi, Türkiye ekonomisi 2006 yılından beri zaten ekonomik reformların tamamlanamamış olması nedeniyle bir yavaşlama içine girmiştir. 2006'nın ikinci yarısında başlamış olan yavaşlamaya 2009'a girerken yurtdışı talepteki gerileme ve uluslararası likidite imkanlarındaki daralma eklenmiştir. Bu ikili olumsuzluğu ortadan kaldırabilmek için yeni bir programı ortaya koymak, reform ajandasına hızla geri dönerek AB sürecine hız vermek, üretim ve istihdam kayıplarını en aza indirecek önlemleri kararlılıkla uygulamak gerekmektedir.

2001 yılından bu yana meydana gelmiş olan yapı değişikliği, uygulanmakta olan ekonomik programın da, uluslararası piyasalardaki gelişmelere ve günümüzün koşullarına göre yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Yeni bir program ortaya konmadan Türkiye'nin büyüme hızının devam ettirilmesi mümkün olmayacaktır. Bu programın makro reformların yanısıra mikreonomik reformlarla desteklenmesi gerekmektedir.

Alınan ve alınacak önlemlerin de böylesi bir bütünün parçası olması gerekir. Aksi halde, büyük resmi görmeden, yeni bir büyüme sürecini mümkün kılacak iradeyi, buna uygun bir ekonomik programı görmeden alınan önlemler, malesef tek başına bir anlam ifade etmeyecektir.

Türkiye'nin kapsamlı ve bütüncül bir programı zamanında hayata geçirememesi, bugünkü sorunların çözümünü zorlaştıracak ve uluslararası yatırım ve ticaret akımlarından yeterli ölçekte yararlanmasını engelleyeceği gibi, yarın da sürdürülebilir yüksek büyüme patikasına girilmesini imkansız kılacaktır.

Öncelikle geleceğe ilişkin tüm toplumun inanacağı ve mutabakata varacağı bir çerçeve oluşmalıdır. IMF anlaşması böyle bir çerçeveye imkan sağlayacaktır. IMF anlaşması herşeyden önce 2009 yılının ekonomik büyüklükleri ve ekonomik politikaları konusunda, hükümetin, yurtdışı piyasaların ve işçevrelerinin üzerinde mutabık oldukları bir çerçeve oluşturacaktır. Bu da belirsizlikleri büyük ölçüde ortadan kaldıracak, geleceğin tahmin edilebilir olmasına imkan verecek ve ekonomik kararların alınabileceği bir zemin sağlayacaktır. Ayrıca program piyasalardaki tıkanıklığı hızla aşmayı hedeflemelidir.

AB üyeliği, sürdürülebilir yüksek kalkınma hızı ve...

...ekonomide bugün karşı karşıya olunan gerilemenin durdurulması kapsamlı bir program gerektirmektedir.

Kapsamlı bir program eksikliği sadece bugünü değil, yarını da riske atar.

Programın asli unsuru piyasalara yeniden güven aşılmasıdır.

1. IMF ile imzalanacak olan stand-by anlaşması, Türkiye ekonomisine duyulan güvenin tazelenmesini, geleceğin daha öngörülebilir hale gelmesini ve daralan uluslararası likidite ortamında güvenilir finansmana erişimi kolaylaştıracaktır. Bu nedenle, IMF ile sürdürülen görüşmeler kısa sürede tamamlanmalıdır.

2. Gelecekte likidite imkanlarının ne olacağı bilinmemektedir. Son derece sıhhatli şirketlerin dahi krediye erişiminde sorun yaşanmaması için finansal sektörün aracılık maliyetlerinin bütçe imkanları dahilinde azaltılması yoluna gidilmelidir.

3. IMF, Merkez Bankası, Hazine gibi kaynaklardan yararlanılarak oluşturulabilecek bir fon ve fon yönetimi, yurtdışı kredi imkanlarının hızla daraldığı bir ortamda özel sektörün yurtdışı borçlarından kaynaklanan kırılganlıklar karşısında etkili bir araç olabilecektir. Şirketlerin vadesi gelen ve ödenmesinde zorlukla karşılaşan yurtiçi ve yurtdışında kullandıkları kredilere kefil olacak, duruma göre yeni kredi verecek ve sorunlu kredileri satın alabilecek bir fon oluşturulması reel sektör ile bankacılık sektörü arasındaki sorunların birbirini olumsuz etkilediği bir sürece girilmesini engelleyecektir.

4. Kredi garanti fonunun etkin hale getirilerek KOBİ'lerin krediye erişim imkanları rahatlatılırken, likidite sıkıntısı içinde olan şirketlere yönelik olarak finansal yeniden yapılandırma programı uygulanabilmesi için gerekli yasal düzenlemeler kısa sürede tamamlanmalıdır.

5. Enflasyonist baskıların azaldığı görülmektedir. Merkez Bankasının izlemekte olduğu faiz oranlarında önden yüklemeli indirim sürecinin olumlu etkisi kısa sürede hissedilecektir.

6. Ekonomik aktivitedeki canlandırılabilmesi için üretim, istihdam ve yatırımları uyuracak bazı maliye politikası önlemlerinin alınması mümkündür. IMF anlaşmasına dahil edilecek bir mali kuralın ekonomiyi canlandırırken yurtiçinde ve yurtdışında güvenin korunmasına büyük bir katkısı olacaktır.

Program, kısa vadede likidite sorununu çözmeli, talebi uyarmalı ve uzun vadede de ekonomiye etkinlik kazandırmalıdır.

Mali kuralın çizdiği çerçeve içinde kamu proje stokunun hızlandırılması, . gelir vergisi, KDV ve ÖTV oranlarının, sigorta primlerinin, tanımlı bir süre için aşağı çekilmesi ya da uygun bir faiz oranıyla ertelenmesi gibi, tüketim talebini ve istihdamı uyarıcı önlemlerin alınması mümkün olacaktır.

7. Hazırlıkları tamamlanmış olan sektörel teşvik sisteminin bir an önce yürürlüğe girmesi, yoğunlaşan küresel rekabet ortamında Türkiye'nin rekabet gücünü korumasına imkan sağlayacaktır.

B Ö L Ü M

EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

Giriş

Küresel piyasalarda 1929 Büyük Buhranından bu yana yaşanmakta olan en ciddi ekonomik sıkıntı, tüm dünyada ekonomi politikalarında da bazı değişiklikleri gündeme getirmiştir. Gerek ABD’de gerekse AB’de, devlet, finansal piyasaların çalışmasını sağlamak üzere müdahale etmek zorunda kalmıştır. Krizin küresel niteliği, krize karşı başarı kazanabilmek için alınacak önlemlerin de küresel olmasını gerektirmiş ve G20 örneğinde olduğu gibi, ülkeler arasında koordinasyon öne çıkmıştır. AB içinde de küreselleşme/korumacılık tartışmaları yoğunlaşırken, devlet yardımları sisteminde bazı değişikliklere gidilmiştir. Küresel piyasaların 2010 yılından itibaren normale dönmeye başlamasıyla, korumacılık eğilimlerinin yerini yeniden liberalleşme eğilimlerine bırakması ve uluslararası likiditenin, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yön değiştirmesi beklenmektedir. Türkiye’nin bu koşullara göre gerekli hazırlıkları zamanında yapamaması, artacak olan uluslararası yatırım ve ticaret akımlarından yeterli ölçekte yararlanmasını engelleyecektir.

2001 yılında yaşanan derin krizin ardından, 2002 yılının ilk çeyreğinden itibaren kesintisiz bir büyüme dönemine giren Türkiye ekonomisi, 2002-2006 döneminde yıllık ortalama %7.3 oranında büyüme göstermiştir. Ancak bu trend, 2006 yılının ikinci yarısı itibariyle, küresel finans piyasalarda başlayan “likidite daralması”nın etkisiyle değişmiştir. Daralma eğilimine giren yurtiçi talep nedeniyle, büyüme hızı 2007’de %4.6’ya yavaşlamıştır. 2008’in üçüncü çeyreğinden itibaren küresel ekonomideki sorunlar, dış ticaret ve uluslararası finansman kanalları’ndan Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş ve büyüme oranı 2008 yılı üçüncü çeyreğinde % 0,5’e gerilemiştir. Küresel krizin Türkiye üzerindeki etkisinin, özellikle yeni AB üyesi ülkelere göre daha sınırlı kalmış olması, Türkiye’nin AB üyeliğinin ekonomik boyutunu bir kez daha ortaya koymuştur.

2008 yılında Amerika kaynaklı kriz tüm dünyayı sarmıştır.

Küresel kriz 2008’in ikinci çeyreğinden itibaren Türkiye’yi de etkisi altına almıştır.

Uluslararası ekonomik krizin giderek derinleşmesi ve tüm ülkeleri etkisi altına alması, her ülkeyi krize karşı bazı önlemleri devreye sokmak zorunda bırakmıştır.

Türkiye büyümeyi canlandıracak önlemleri tartışmaktadır.

Türkiye de bazı tedbirleri almış olmasına rağmen, uluslararası konjonktürdeki sıkıntıların bir süre daha devam edeceğinin ortaya çıkması, ekonomiyi destekleyecek önlemlerin alınmasını gerektirecektir. Bu önlemlerin temel hedefi Türkiye ekonomisinde büyümenin canlandırılması olacaktır. Ekonomiyi canlandırıcı önlemlerin, son yıllarda yavaşlamış olan makro ve mikro ekonomik reform alanlarına yönlendirilmesi, Türkiye'nin AB üyelik sürecine de ivme verecektir. Böylece, kısa vadede ekonomide düşük büyüme hızının canlandırılmasına imkan sağlarken, aynı zamanda (sağlanacak olan etkinlik artışı) uzun dönem büyüme hızını da yukarı çekecek ve AB üyelik sürecini kolaylaştıracaktır.

2007 yılında 9,305 dolar olan kişi başına milli gelirin % 4 büyüme varsayımı altında 2008 yılında 11,228 dolara yükseleceği, 2009 yılında da 10,913 dolar ile 10,000 dolar sınırının üstünde kalacağı hesaplanmaktadır. Milli gelir artış hızının % 2'lere inmesi durumunda kişi başına düşen milli gelir 2008 yılında 10,500 dolar, 2009 yılında ise 9,500 dolar seviyelerine inecektir. Satın alma gücü paritesine göre ise kişi başına GSYH 2008 yılında 13,998, 2009 yılında ise 14,761 dolar olarak hesaplanmaktadır.

Kriz, kişi başına geliri 10,000 dolar seviyesinin altına itecektir.

1.1 Harcamalar Yönünden Milli Gelir

2008 yılı ilk çeyreğinde beklentileri aşarak % 6,7 olan büyüme hızı, iktidar partisi hakkındaki kapatma davasının yol açmış olduğu siyasi belirsizliğin etkisiyle ikinci çeyrekte % 2,3'e ve üçüncü çeyrekte % 0,5'e inmiştir. % 0,5'lik büyüme hızı, 2002 yılı ilk çeyreğinden itibaren devam etmekte olan yüksek büyüme sürecinin sonuna gelinmiş olduğunu ortaya koymuştur. İç ve dış piyasaların olumsuz seyri dikkate alındığında, 2008 yılı dördüncü çeyreğinde büyüme hızının negatife düşeceği anlaşılmaktadır. Böylece, yıllık büyüme hızı 2008 yılında % 3'ün

2008 yılının ilk üç çeyreğinde büyüme %3'e kadar gerilemiştir.

altında kalacak ve 2002'den itibaren hükümetin koyduğu % 5'lik hedefin üstünde gerçekleşen büyüme hızı 2007'den sonra 2008 yılında da hedefin altında gerçekleşecektir.

Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

(yıllık % değişim)	2003	2004	2005	2006	2007	2008				
						I	II	III	İlk 3 çeyrek	III çeyrek katkılar
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	10,2	11,0	7,9	4,6	4,1	6,5	3,4	0,3	3,3	0,2
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hh.	9,2	10,2	7,5	4,6	3,4	6,3	2,8	-0,2	2,8	-0,2
(Eksi) Yerleşik Olmayan Hh.	-2,8	-0,5	3,0	0,9	-7,1	0,5	-11,1	-8,6	-7,6	-0,5
Yerleşik Hh. Yurtdışı Tüketimi	0,1	3,7	6,6	-13,9	6,9	-1,4	-15,3	-26,3	-14,9	-0,1
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	-2,6	6,0	2,5	8,4	6,5	5,6	-3,7	7,7	3,0	0,7
Maaş, Ücret	1,1	0,2	-0,8	0,4	1,1	0,4	-0,3	-2,1	-0,7	-0,1
Mal ve Hizmet Alımları	-8,1	15,5	7,1	19,0	12,6	13,4	-7,0	18,4	7,1	0,8
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	14,2	28,4	17,4	13,3	5,5	10,1	-0,8	-5,4	0,9	-1,3
Kamu Sektörü	-15,1	-6,6	25,0	2,6	7,3	-9,2	-16,5	22,2	1,2	0,8
Makine- Teçhizat	-23,3	-6,8	34,8	-18,5	14,8	43,8	36,4	23,1	30,3	0,2
İnşaat	-12,0	-6,5	21,7	10,4	5,2	-14,0	-25,2	22,0	-3,8	0,6
Özel Sektör	23,7	36,1	16,2	15,0	5,2	12,1	1,4	-10,0	0,8	-2,1
Makine- Teçhizat	30,9	48,2	21,4	12,2	4,7	16,7	-1,5	-8,4	1,6	-1,1
İnşaat	15,0	19,8	7,6	20,3	6,3	4,8	7,0	-12,8	-0,5	-1,0
(*) Stok Değişimleri	-30,2	-200,7	-7,2	12,1	-123,8	19,1	-12,6	-13,8	-26,8	-0,7
Mal ve Hizmet İhracatı	6,9	11,2	7,9	6,6	7,3	12,2	2,5	1,5	5,0	0,4
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	23,5	20,8	12,2	6,9	10,7	13,0	0,9	-4,2	2,8	-1,2
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	5,3	9,4	8,4	6,9	4,6	6,7	2,3	0,5	3,0	0,5

Kaynak: TÜİK

2002-2006 dönemde yıllık olarak % 7,7 büyüyen hanehalkı tüketimi, 2007 yılında %4,1'e kadar yavaşlamıştır. Çeyreklik bazda baktığımızda, 2006 yılı son çeyreğinde iç talep artış hızı % 0,6'a indikten sonra toparlanmış ve 2008 yılı ilk çeyreğinde % 6,5 artış göstermiştir. Böylece iç talebin büyümeye katkısı 4.7 puan olmuştur. Siyasi belirsizlik ortamının beklentileri bozucu etkisi sonucunda, ikinci çeyrekte iç tüketimi sınırlaması sonucu hanehalkı tüketim artış hızı %3,4'e inmiştir. Üçüncü çeyrekte ise, küresel krizin yarattığı olumsuz beklentilerin etkisi altında iç talep %0,4'e kadar yavaşlamıştır. Böylece, 2008 yılının ilk üç çeyreğinde iç talep artışı %3,3 olarak gerçekleşmiştir. Harcamalar yönlü milli gelir içinde %66 oranında paya sahip hanehalkı tüketiminin yavaşlaması büyüme hızını aşağı çekmektedir. Küresel krizin dış talepte yol açtığı azalma ve daralan uluslar arası likidite imkanlarının iç piyasa üzerindeki etkileri, dördüncü çeyrekte büyümeyi daha da aşağıya çekecektir.

Büyüme hızının düşmesinde iç talebin yavaşlaması etkili olmaktadır.

* Stok Değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup istatistiki batayı da içermektedir.

Hanehalkı tüketimiyle birlikte, 2007 yılında özel sektör yatırımlarında da yavaşlama görülmüştür. 2002-2006 döneminde çeyreklik bazda ortalama %20 oranında büyüyen özel sektör yatırımlarındaki artış hızı 2007 yılında %5,2'ye gerilemiştir. 2007 yılının son ve 2008 yılının ilk çeyreğinde özel sektör yatırımlarının artış hızı sırasıyla %10,1 ve %12,1'e kadar yükselmesine rağmen, geçmiş dönem ortalamasının altında kalmıştır. Küresel krizin etkilerini 2008 yılının ikinci çeyreğinden itibaren hissetmeye başlayan Türk özel sektörü, ikinci ve üçüncü çeyrekte yatırımlarda daha muhafazakar davranmaya başlamıştır. Toplam sabit sermaye yatırımları içinde %87'lik paya sahip özel sektör yatırımlarının artış hızı, 2008 yılının ikinci çeyreğinde %1,4'e indikten sonra üçüncü çeyrekte ise %10 oranında azalmıştır. Bu yavaşlamayla birlikte, 2008 yılı ilk üç çeyreğinde özel sektör yatırımlarındaki artış %0,8 ile sınırlı kalmıştır.

Özel sektör yatırımları da yavaşlamaktadır.

Özel sektör sermaye yatırımların alt kalemleri olan makina teçhizat ve inşaat yatırımlarının, 2002-2007 döneminde ortalama sırasıyla %23,8 ve %14,8 olmuş, 2008 yılının ilk üç çeyreğinde bu oranlar sırasıyla, %1,6 ve %0,5 olmuştur. Özel sektör yatırımlarının finansmanında uluslar arası piyasaların şimdiye kadar oynamış oldukları rol dikkate alındığında, küresel likidite sıkışıklığının devam etmesinin beklendiği gelecek dönemde yatırım talebinin kuvvetli olmayacağı anlaşılmaktadır.

2001 krizinin ardından uygulanan mali disipline bağlı olarak kamu sektörü cari ve yatırım harcamalarında önemli bir yavaşlama görülmüştü. 2002-2007 yıllarında çeyreklik olarak ortalama %4,6 oranda büyüyen devletin nihai harcamaları, toplam büyümenin ortalama %12,1'ini oluşturmuştur. 2008 yılında ise, ekonomide görülen yavaşlama ve yaklaşan yerel seçimler öncesinde kamu harcamalarındaki artış dikkat çekicidir. Kamu tüketim ve yatırım harcamalarında özellikle üçüncü çeyrekte görülen kuvvetli artış, büyüme hızına %1.5 puan katkıda bulunmuştur.

Özel sektör harcamaları azalırken kamun harcamaları artmaktadır.

Devlet harcamalarının bu düzeyde katkısı en son kriz yılı olan 2002'nin birinci çeyreğinde gerçekleşmiştir. 2007 yılında %6,5 oranında artan devletin nihai tüketim harcamaları, 2008 ilk çeyreğinde %5,7 artmışken, ikinci çeyrekte %3,7 oranında azalmıştır. Kamu tüketiminin alt bileşenlerine bakıldığında, kamunun mal ve hizmet alımlarının ikinci çeyrekte %7 oranında azaldıktan sonra, üçüncü çeyrekte %18,4 arttığı görülmektedir. Bu artış, hanehalkı tüketimindeki azalmanın etkisini az da olsa hafifletmiştir. Buna karşın, devletin maaş ve ücret ödemelerinde 2008 yılının ikinci ve üçüncü çeyreklerinde sırasıyla %0,3 ve %2,1 oranında azalma görülmüştür. Böylece yılın ilk üç çeyreğinde, devletin maaş ve ücret ödemeleri %0,7 oranında azalmışken, mal ve hizmet alımları %7,1 oranında artmış ve devletin toplam nihai harcamaları %3 oranında artmıştır.

2002-2007 yıllarında yıllık olarak ortalama %3,6 olan kamu yatırımları artış hızı, 2007 yılında hızlanarak %7,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2008 yılına gelindiğinde ise, özellikle inşaat yatırımlarındaki bütçenin daraltılmasıyla, yatırımlar birinci ve ikinci çeyreklerde art arda %9,2 ve %16,5 oranında gerilemiştir. Fakat 2008 yılının üçüncü çeyreğinde kamu sektörü yatırımlarına hız verilmiş, makine ve teçhizat yatırımları %23,1, inşaat yatırımlarını ise %22 oranında artmıştır. Böylece, kamu sektörü yatırımlarının artış hızı üçüncü çeyrekte %22,2'ye, ilk üç çeyrek toplamında ise %1,2'ye ulaşmıştır.

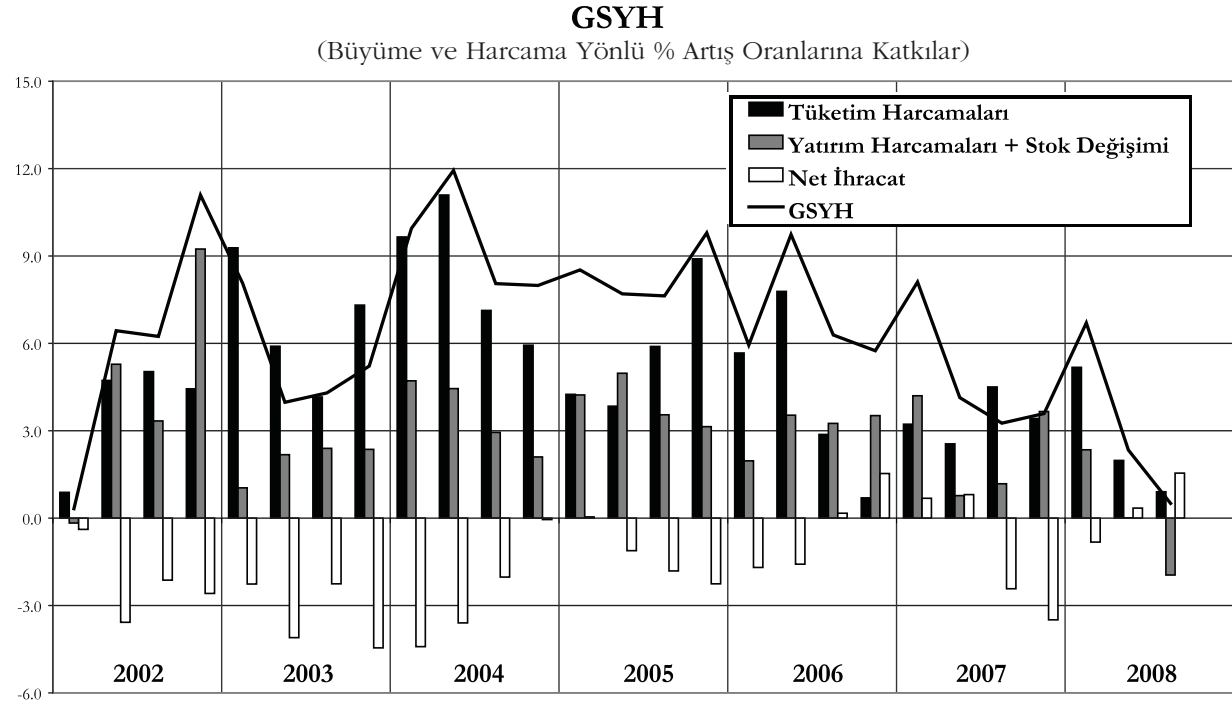
Kamu yatırımları hızla artmaktadır.

Harcama yönlü büyümeye baktığımızda 2002-2006 hızlı büyüme döneminde büyümeye en önemli katkının özel sektör yatırımları ve hanehalkı harcamalarından, yani, özel kesimden geldiği; buna karşın, devlet harcamaları ve yatırımların ancak kriz dönemlerinde özel sektörün üstünde katkı yaptığını görmekteyiz. 2008 yılının birinci çeyreğinden itibaren, küresel krizle birlikte iç talep ve özel sektör yatırımlarında yaşanan yavaşlamayla devlet harcamaları ve kamu yatırımları yeniden önem kazanmıştır. Devlet harcamaları ve kamu yatırımlarının etkisi çıkartıldığında, 2008 yılı üçüncü çeyreğinde %0,5 olan büyüme hızı, yerini %1 daralmaya bırakmaktadır.

2008 3.çeyreğinde büyüme hızı kamu sayesinde pozitif olmuştur.

Türkiye’de büyümenin temel motoru iç taleptir. İç talebin ciddi ölçüde yavaşladığı dönemlerde ithalat da yavaşlamakta, böylece net dış talebin katkısı pozitif olmaktadır. Harcama yönlü milli gelirin önemli bir alt kalemi olan ihracatın da 2002-2006 yıllarını içine alan hızlı büyüme döneminde ihracat büyümeye önemli katkı sağlamış olmasına karşın, artan ithalat nedeniyle net ihracatın etkisi genelde negatif seyretmiştir. 2002-2007 döneminde çeyreklik olarak ortalama %7,9 artan dış talep, 2008 yılının ilk çeyreğinde %12,2 ile beklentilerin üzerinden büyümüş, 2008 yılının ikinci ve üçüncü çeyreklerinde ise yavaşlayarak sırasıyla %2,5 ve %1,5 oranında artmıştır. Küresel krizin dış talebi düşürücü etkisine rağmen, 2008’in ikinci ve üçüncü çeyreklerinde yavaşlayan iç talep ithalatı azaltarak net ihracatın katkısının pozitif olmasına yol açmıştır. 2008 yılı üçüncü çeyrek %0,5 olan büyüme hızı, net dış talebin olumlu etkisi hariç tutulduğunda %1 gerilemeye dönüşmektedir. Küresel piyasalarda yaşanan belirsizlikler ve dünya çapında yayılmaya başlayan korumacı politikaların önümüzdeki dönemlerde ihracata olumsuz etki yapacağı tahmin edilmektedir.

İç talepteki azalma dış taleple dengelenememektedir.

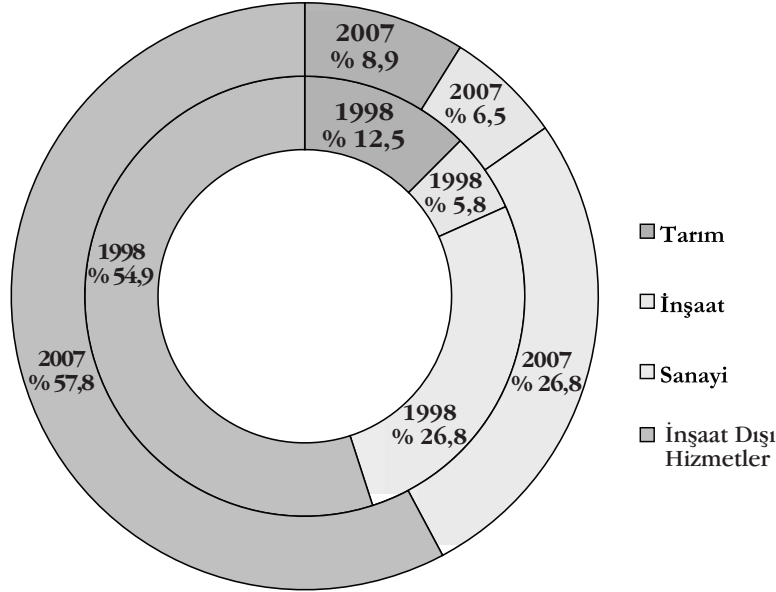

1.2 Üretim Yönünden Milli Gelir

2002-2006 hızlı büyüme döneminde ortalama yıllık %7,2 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi, 2007 yılında, yavaşlayarak, %4,6 büyümüştür. Böylece, 2007 yılı sonunda Türkiye ekonomisi, 854 milyar YTL'lik bir büyüklüğe ulaşmıştır. 1998 yılında 70 milyar büyüklüğünde olan ekonominin %60,7'sini inşaat dahil hizmetler sektörü oluştururken, tarım ve sanayi sırasıyla %12,8'ini ve %26,8'ini oluşturmaktaydı. 2007 yılı sonuna geldiğimizde, 1998-2007 yılları arasında toplam %52,6 oranında büyüyen hizmetler sektörü payını %64,3 çıkarmışken, bu dönem içinde toplam %3,1 oranında büyüyen tarım sektörünün payı %8,9'a inmiştir. %44,1 oranında büyüyen sanayi sektörü ise, genel milli gelirle aynı oranda büyüdüğü için toplam ekonomi içindeki payı değişmemiştir.

Tarım sektörünün payı azalmaya devam etmektedir.

Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (1998 ve 2007)

Kaynak: TÜİK, TÜSİAD Hesaplamaları

İstikrarlı büyümeye başladığımız 2002 yılı ve sonrasına baktığımızda, 2002-2007 döneminde, toplam hizmetlerin alt kategorisi olan inşaat sektörünün bu 6 yıllık dönemde %91,8 oranında büyüdüğünü, ve reel fiyatlarla büyüklüğünü ikiye

İnşaat sektörü teknik olarak resesyona girmiştir.

katladığını görmekteyiz. Düşük enflasyon, yüksek büyüme dönemi diye tarif edebileceğimiz 2002-2006 yıllarında büyük bir gelişme gösteren inşaat sektöründeki büyüme hızı bazı dönemlerde %20'leri bulmuştur. 2006 yılında %18,5 büyüyen sektör, bu tarihten sonra keskin bir yavaşlama dönemine girmiş ve büyüme 2007 yılında %5,7'e gerilemiştir. 2008 yılı ilk çeyreğinde %15 büyüyen inşaat sektörü, ikinci ve üçüncü çeyrekte hızlanarak sırasıyla %0,24 ve %4,29 oranında küçülmüş ve teknik olarak resesyona girmiştir. Böylece, inşaat 2008 yılı ilk üç çeyreğini %1,13 daralarak bitirmiştir.

Inşaat hariç hizmet sektöründe büyüme hızı diğer sektörlerle oranla daha istikrarlıdır. 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla %9,3 ve %8,4 oranında büyüyen hizmetler sektörü, 2006 ve 2007 yıllarında da %6'lık büyüme hızını devam ettirebilmiştir. Hızlı büyümeyi 2008 yılı ilk çeyreğine kadar sürdüren sektör 2008 yılının ikinci ve üçüncü çeyreklerinde ekonomideki aşağı yönlü genel eğilimden etkilenerek sırasıyla %2,7 ve %1'e kadar yavaşlamıştır. Bu yavaşlamayla birlikte, inşaat hariç hizmet sektörü 2008 yılının ilk 9 ayında %3,6 oranında büyümüştür.

Büyüme hizmet sektöründe de yavaşlamaktadır.

2002-2007 döneminde çeyreklik bazda ekonomi %6,8 oranında büyürken tarım sektöründeki büyüme %2,3'te kalmıştır. Özellikle 2007 yılında kuraklığın etkisiyle %6,9 küçülen tarım sektörünün 2006 yılından 2007 yılına geçerken ekonomi içindeki payı %10'dan %8,9'a gerilemiştir. 2008 yılının ilk 3 çeyreğinde, önceki sene daralarak düşük baz oluşturmalarına rağmen, tarım sektörünün büyümesi %0,9 ile sınırlı kalmıştır. Çeyreklik bazda 2007 yılında her çeyrek daralan sektör 2008 yılı ilk çeyreğinde %2,7 büyümesine karşın, ikinci çeyrekte %3,15 oranında küçülmüştür. Hava şartlarının olumlu geçmesi sonucu 2008 yılı üçüncü çeyreğinde %2,21 büyüyen tarım sektörü böylece 9 aylık dönemde %0,86 büyümüştür.

Kuraklığın etkisiyle tarım sektöründe büyüme çok düşük kalmıştır.

İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

(yıllık % değişim)	2003	2004	2005	2006	2007	2008				
						I	II	III	İlk 3 çeyrek	III çeyrek katkıları
Tarım, avcılık ve ormancılık	-2,2	2,7	6,6	1,3	-7,2	2,6	-3,6	2,2	0,7	0,3
Balıkçılık	5,1	9,6	29,8	4,1	0,7	4,7	12,4	6,9	7,8	0,0
Madencilik ve Taşocakçılığı	-2,2	3,4	9,0	5,2	8,1	8,4	7,7	3,9	6,3	0,0
İmalat Sanayi	8,4	11,9	8,2	8,4	5,6	7,3	3,4	-1,1	3,2	-0,2
Elektrik, gaz, su	4,9	7,1	14,1	8,6	6,8	8,3	6,0	4,1	6,0	0,1
İnşaat	7,8	14,1	9,3	18,5	5,7	1,5	-0,2	-4,3	-1,1	-0,3
Toptan ve perakende ticaret	11,4	13,8	9,5	6,3	5,7	9,3	3,9	-1,8	3,6	-0,2
Oteller ve Lokantalar	-6,2	6,8	0,4	2,5	2,1	1,3	0,6	-2,3	-0,8	-0,1
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	8,9	10,7	11,7	6,8	6,9	7,8	4,0	1,5	4,3	0,2
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	-5,1	14,0	13,6	14,0	9,8	8,8	9,3	7,2	8,4	0,7
Konut Sahipliği	3,2	3,8	3,6	2,7	2,1	1,5	1,6	2,5	1,9	0,1
Gayrimenkul, kiralama	4,9	13,2	10,2	12,6	13,9	7,1	9,2	7,3	7,8	0,2
Kamu yönetimi, savunma, sosyal güvenlik	-0,7	3,1	-5,0	0,1	1,2	3,7	5,0	-1,0	2,4	0,0
Eğitim	0,2	1,1	4,3	5,2	4,8	2,2	-6,3	-1,2	-1,7	0,0
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	0,8	-1,1	17,8	3,9	1,7	10,4	3,2	-3,2	3,6	0,0
Diğer sosyal hizmetler	-0,3	4,7	5,3	9,1	5,4	2,9	1,1	-0,3	1,3	0,0
Ev içi personel çalıştıran hanehalkları	3,1	12,7	10,8	13,5	12,2	6,6	7,6	5,4	6,6	0,0
Sektörler Toplamı	4,5	9,6	8,5	7,5	4,8	6,6	3,3	0,7	3,3	0,7
Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri	-7,1	14,7	14,3	17,4	9,0	8,0	9,9	6,7	8,1	0,4
Vergi-Sübvansiyon	6,4	9,9	10,9	6,6	5,9	9,3	-3,6	2,2	2,4	0,2
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı fiyatlarıyla)	5,3	9,4	8,4	6,9	4,6	6,7	2,3	0,5	3,0	0,5

Kaynak: TÜİK

2002-2007 yıllarında yıllık ortalama %7,4 büyüyerek milli gelirin artışına önemli katkıda bulunan sanayi sektörü 2006 yılından sonra yavaşlamaya başlamıştır. Sektörün büyümesi 2007 yılında %5,8 ile 2002-2007 dönemin altında kalmıştır. “Madencilik ve Taşocakları,” “İmalat Sanayi” ve “Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı” kapsayan toplam sanayi 2008 yılının ilk çeyreğinde biraz toparlanarak %7,4 büyüdükten sonra yeniden yavaşlamaya eğilimine girmiştir. İkinci çeyrekte %3,7 büyüyen sanayi sektörü üçüncü çeyrekte ise %0,5 oranında daralmıştır. Böylelikle, 2008 yılı ilk üç çeyrekte toplam sanayinin büyümesi %3,44 ile sınırlı kalmıştır.

İktisadi faaliyet kollarına göre milli gelire katkılara baktığımızda 1999-2007 döneminde ortalama yıllık büyümeye %27,6 katkı sağlayan imalat sanayi öne çıkmaktadır. Milli gelir içinde payı azalmakta olan tarım ise 1999-2002 döneminde genel büyümeye katkısı ortalama %17 katkıda bulunmuşken, 2003-2007 döneminde

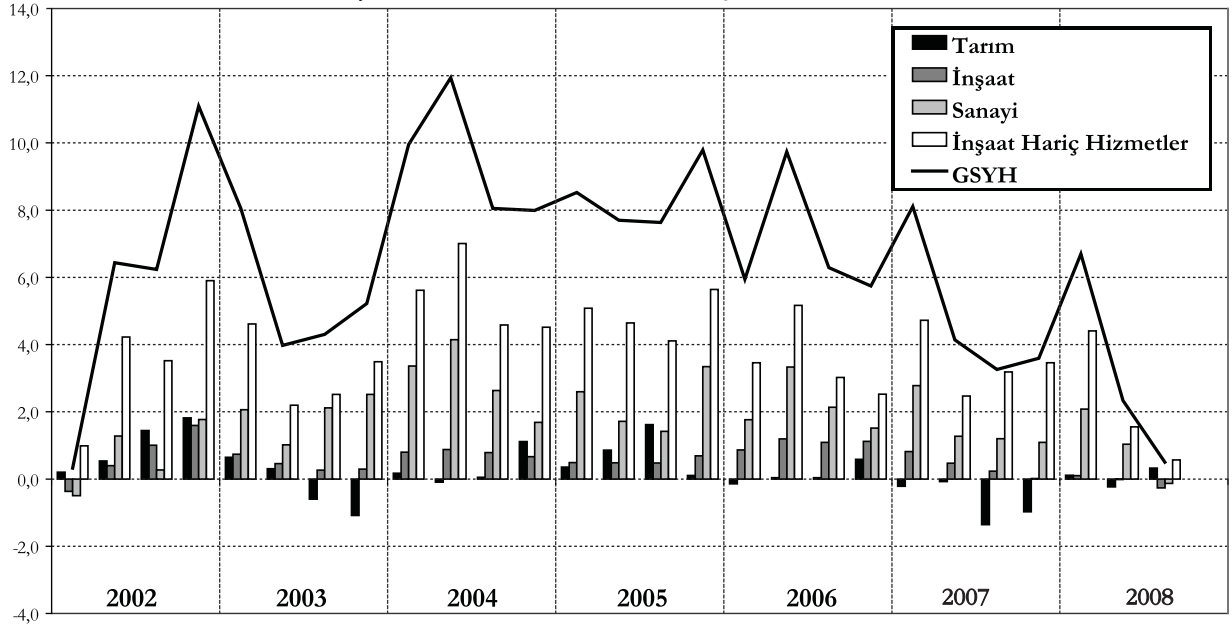
Giderek yavaşlayan sanayi sektörü üçüncü çeyrekte küçülmüştür.

Büyümeye en önemli katkırı inşaat hariç hizmetler sektörü yapmaktadır.

büyümeye katkıda bulunmamıştır. 2004 yılından itibaren, küresel mali piyasalardaki olumlu gelişmeler sayesinde istikrarlı ve güçlü büyüme dönemine giren mali sektör 2004-2007 yıllarında yıllık ortalama %12,8 büyüyerek toplam GSYH'ya önemli katkıda bulunmuştur. Yüzde olarak baktığımızda, 2004 yılındaki büyümenin %12'sini bu sektör sağlamışken, 2007 yılında bu katkı %19,7'e çıkmıştır. Küresel mali piyasalardaki belirsizliklere rağmen 2008 yılında da genel ekonominin çok üstünde büyüyen mali sektör ilk üç çeyrekte %8,4 oranında artış göstererek, %3'lük milli gelir büyümesinin 0,8 puanını sağlamıştır. 2008 yılı 9 aylık döneminde mali sektörle birlikte, "toptan ve perakende ticaret" ve "ulaştırma, depolama ve haberleşme" kalemlerinde ortalamanın üstünde yaşanan büyüme sayesinde bu dönem inşaat hariç hizmetler sektörü %3 büyümenin 2,1 puanını sağlamıştır.

GSYH

(Büyüme ve Harcama Yönlü % Artış Oranlarına Katkıları)

Kaynak: TÜİK, TÜSİAD Hesaplamaları

1.3 Yatırım-Tasarruf dengesi

2007 yılında GSYH'ya oran olarak toplam tüketim %83,1, toplam yatırımlar %22 olmuştur. Kaynakların kamu ve özel arasındaki dağılımına bakıldığında, GSYH'ya oran olarak, kamu harcanabilir geliri %12,1, kamu tüketimi %9,8 ve kamu yatırımı %3,8 olurken, özel harcanabilir geliri %87,2, özel tüketim %73,4, özel yatırım ise %18,1 olmuştur.

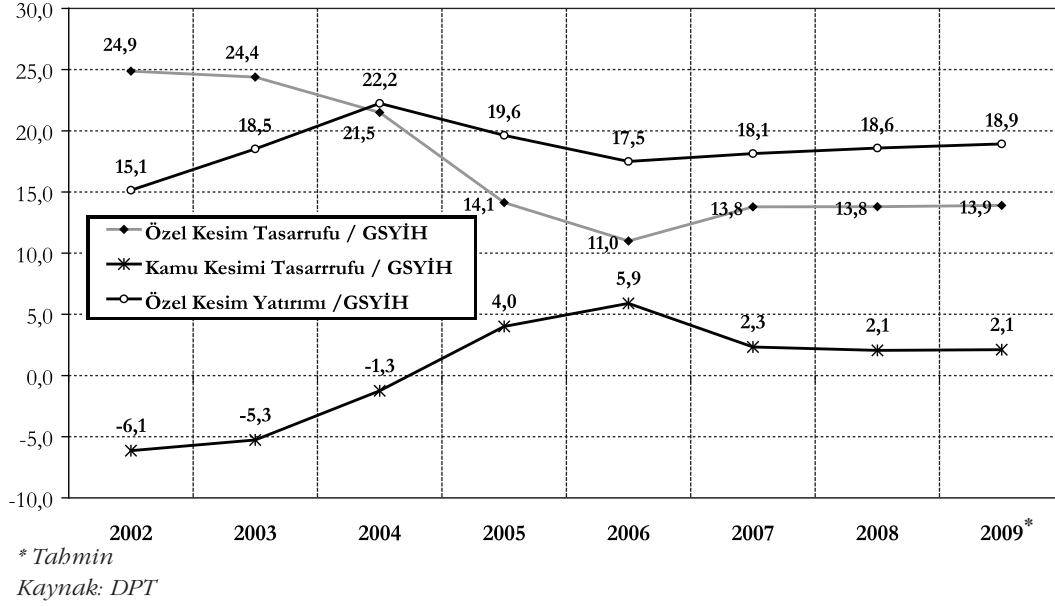
2002 sonrasında hızlı büyüme sürecine giren Türkiye ekonomisinde artan tüketim ve yatırım talebine karşılık yurtiçi tasarruflar aynı ölçüde artırılamamış, bunun sonucu olarak tasarruf açığı sürekli büyümüştür. Yurtiçi tasarruf oranı %16 olarak yetersiz bir düzeyde gerçekleşmiştir. Yurtiçi tasarruf açığının uluslar arası likidite bolluğunun yaşandığı 2002-2007 döneminde yurtdışı tasarruflarla dengelenmesi mümkün olmuştur. **Tasarruf açığı genişlemektedir.**

Kamu sektörünün yatırım-tasarruf açığı ise azalmaktadır. 2001 sonrasında uygulanan mali disiplin kamu harcamalarının GSYH'ya oranının sabit kalmasına karşılık azalan kamu açığı kamu tasarruflarının artmasına olanak sağlamıştır. GSYH'ya oran olarak 2001 yılında yaklaşık %10 civarında bir tasarruf açığından 2006 yılında %6 fazlaya dönüşmüştür. Genel seçimlerle birlikte mali disiplinin bir miktar gevşemesi sonucunda 2007 yılında kamu yatırımlarının oranı %3,8'e çıkarken kamu tasarruflarının oranı %2,3'te kalmış ve kamu tasarruf-yatırım farkı %1,5 olmuştur. **Kamu sektörü tasarruf açığı düşmüştür.**

Tasarruf açığındaki artış hane halkı ve şirketler kesimine bir arada kapsayan özel sektörün tasarruf-yatırım açığından kaynaklanmıştır. Özel tasarrufların GSYH'ya oranı 2002 yılında % 24,9 iken 2006 yılında % 11'e geriledikten sonra 2007 yılında %13,8'e yükselmiştir. Aynı dönemde özel yatırım oranının %20'nin üzerinde seyretmesi sonucunda özel sektörün kamu açığını kapatan 2001 yılındaki %16,5 net tasarruf fazlası 2006 yılında %9'luk tasarruf açığına dönüşmüştür. Ekonominin yavaşladığı, siyasi belirsizliğin yatırım kararlarında ertelemelere yol açtığı, küresel likidite fazlasının azalmakta olduğu 2007 yılında ise özel sektör tasarruf açığı %4,4'e inmiştir. **Özel tasarruf açığı ise yüksektir.**

2008 yılında %16 civarında gerçekleşen özel sektör tasarruf oranının %12'si hane halkı tasarruflarından, %4'ü de şirketler kesimi tasarruflarından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

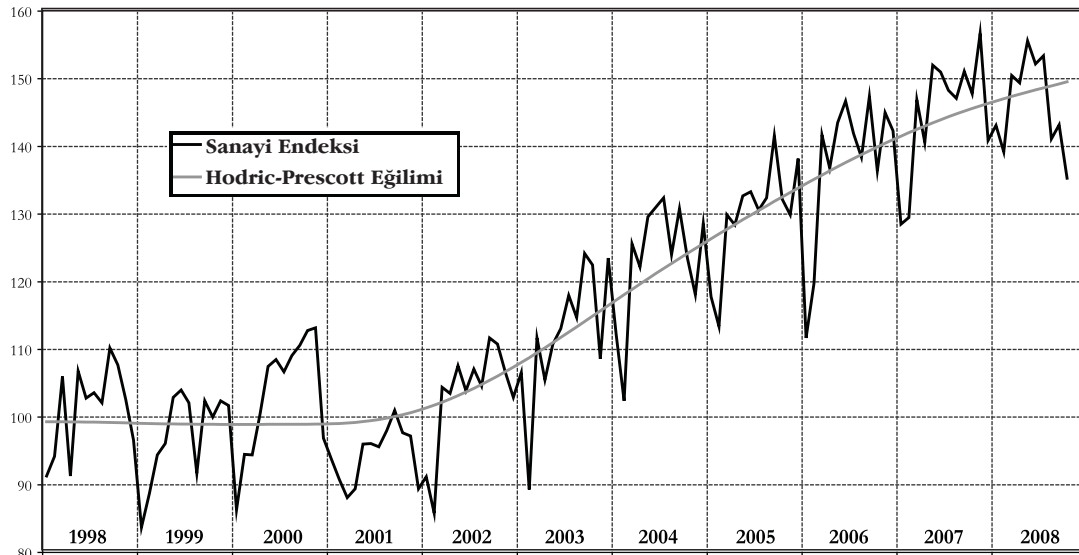
Tasarruf Oranları ve Özel Kesim Yatırımları (% GSYİH)

1.4 İmalat Sanayi Üretimi

2001 yılında 90 değerinin altında olan imalat sanayi üretim endeksi 2002 yılından itibaren istikrarlı bir yükseliş trendine girerek, 2007 yılı Kasım ayında 156 değerini aşmıştır. 2007 yılı sonu itibariyle toplam milli gelir içinde %24'e sahip imalat sanayi böylece 2002-2007 hızlı büyüme döneminde genel büyümeye önemli katkıda bulunmuştur.

Sanayi Üretimi (1997=100)

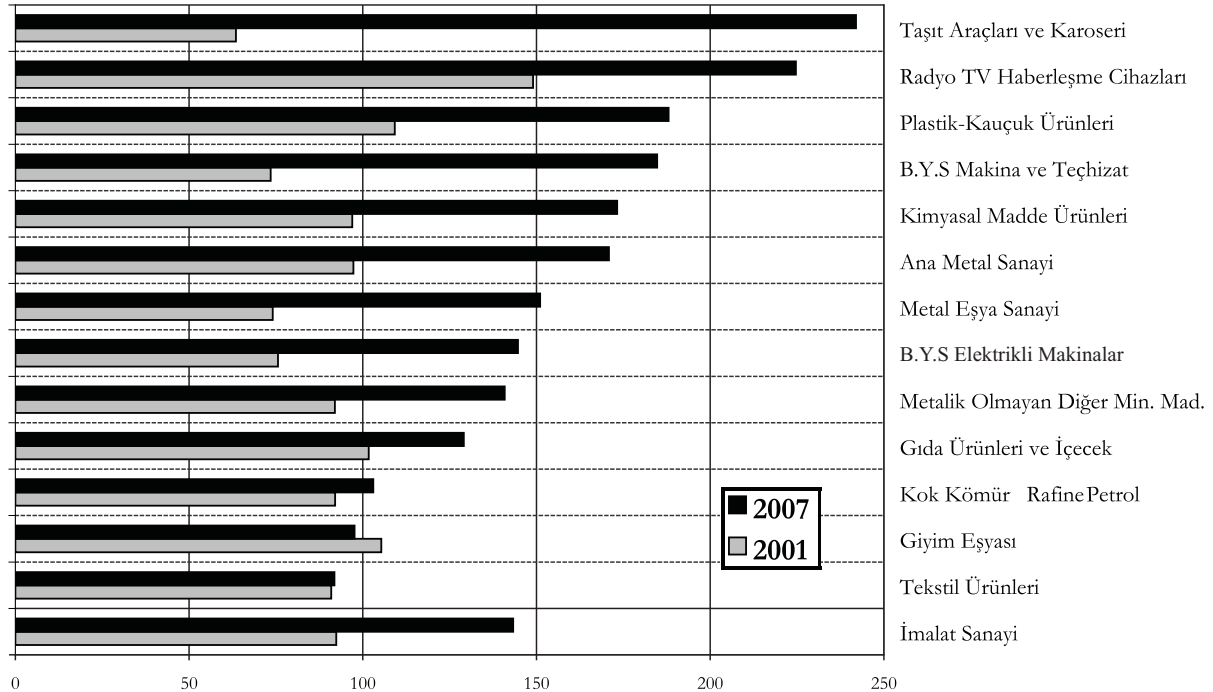
Kaynak: TÜİK

Sanayi sektörü içinde de alt sektörler itibariyle bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Alt sektörlerin katkıları itibariyle bakıldığında, 2001-2007 döneminde en dinamik gelişen sektörün, bu dönem içinde %281 oranında büyüyen ve yeni kazanılan sanayi kapasitesinin %22'sini sağlayan “Taşıt Araçları ve Karoseri” olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. “Taşıt Araçları ve Karoseri İmalatı” sektörüyle birlikte bu dönem içinde sırasıyla %7,9, %6,5 ve %6,4 oranında büyüyen “Kimyasal Madde Ürünleri İmalatı,” “Ana Metal Sanayi,” ve “Makine ve Teçhizat İmalatı” toplam imalat sanayinin yeni oluşan kapasitesinin %63’ünü karşılamışlar. İmalat sanayi içinde önemli paya sahip diğer alt kategorilerden “Kök Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı” 2001 yılından 2007 yılına %12; %10,88 paya sahip “Tekstil Ürünleri İmalatı” ise %1 büyümüşken, %5,42 paya sahip “Giyim Eşyası İmalatı” bu dönemde %7,3 oranında küçülmüştür. Bu gelişmeler sonucunda, 2007 sonunda tekstil ürünleri için 91,8, giyim ürünleri için ise 97,6 düzeyinde olan endeks, imalat sanayi endeksin 100 değerine eşit olduğu 1997 düzeyinden düşük olmuştur.

**Otomotiv sektörü
7 yıl içinde
yaklaşık 3 katı
büyüklüğe
erişmiştir.**

İmalat Sanayi Üretim Endeksi

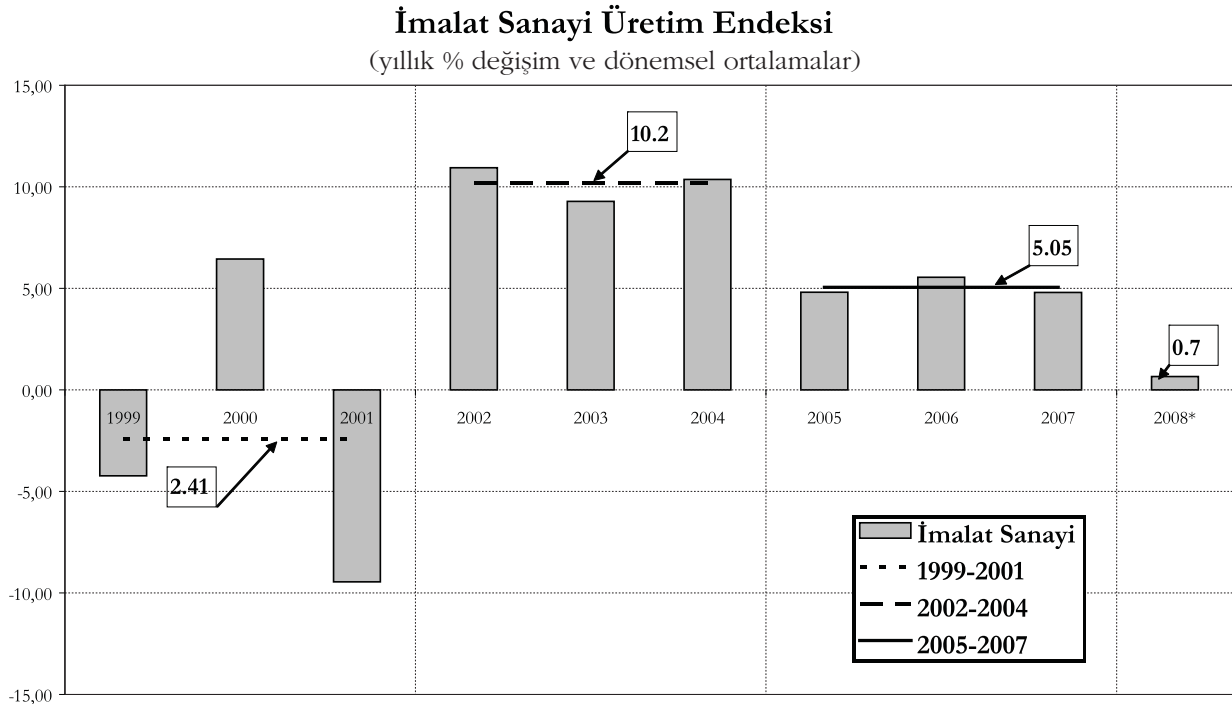
(seçili sektörler, 1997=100)

Kaynak: TÜİK

1999 ve 2001 krizlerini kapsayan üç yıllık dönemde imalat sanayi üretim endeksi ortalama yıllık %2,4 küçülmüştür. 1999 yılında %4,2 azalan sanayi üretimi, müteakip yıl %6,4 artmıştır. Siyasi belirsizliğin sürdüğü, ekonomik reformların sürekli olarak ertlendiği bu dönemde, sanayi sektörünün gelişimi için uygun ortam oluşmamıştır. 2001 krizi sırasında da sanayi üretim endeksi %9,5 azalmıştır, 1999-2001 döneminde toplam imalat sanayi üretimindeki gerileme %7,7'yi bulmuştur. Uygulanmaya konan ekonomik program ve gerçekleştirilen reformlar 2002-2004 yıllarında sanayinin gelişimi için elverişli ortamı hazırlamıştır. Önceki dönemde yaşanan daralmaların da neden olduğu düşük bazla birlikte 2002 yılında imalat sanayi üretimi %10,9 oranında artmıştır. 2003 ve 2004 yıllarında da %10'a yakın oranlarda büyüyen imalat üretimi bu üç yıllık dönemi ortalama yıllık %10,2 büyümeyle kapatmıştır. 2005 yılında ise %4,8'e kadar yavaşlayan imalat sanayi üretim artış hızı milli gelirin de 2006 yılında yavaşlayacağı sinyalini vermiştir. Hızlı büyüme döneminin son yılını da kapsayan bu üç yıllık dönemde üretim ortalama yıllık %5,1 oranında artarak imalat sanayi üretim endeksi 2007 yılının sonunda rekor düzeyine varmıştır.

**İmalat sanayi
üretim artışı
2004 sonrasında
yavaşlamaktadır.**

Kaynak: TÜİK

* Ocak-Ekim dönemi

Güçlü dış talep, kolay dış finansman kaynağı dönemi olarak geçen 2002-2007 yıllarında istikrarlı ve aralıksız büyüme yaşanan imalat sanayi üretimi 2008 yılının ortalarından itibaren sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır. 2008 yılının ilk yarısında güçlü büyüme eğilimini devam ettiren imalat sanayi üretimi Ocak ayında %11,3 oranıyla 2002-2007 dönemi ortalama aylık büyüme hızının çok üstünde artmıştır. Mart ayında %1,8 ile sınırlı kalan artış hızı, Şubat ve Nisan ayındaki %6,5'in üstündeki büyüme sayesinde ilk dört ayda ortalama aylık %6,6 artış göstermiştir. Küresel piyasalardaki belirsizlikler ile birlikte dış talebin, tüketici güvenin ve finansman kaynaklarının azalmasıyla Mayıs ayında %1,9'a kadar yavaşlayan imalat sanayi üretim endeksi, Haziran ayında %0,4 daralıp, Temmuz ayında yeniden %3,2 oranında artmıştır. Fakat, Ağustos-Eylül-Ekim aylarında hızlanarak sırasıyla %5,8, %6,4 ve %10,3 oranında gerilemiştir.

2008 yılında imalat sanayi üretimi hızlı bir yavaşlama dönemine girmiştir.

Böylece 2008 yılının ilk 10 ayında imalat sanayi üretim endeksi aylık ortalama artış hızı %1'in altında kalmıştır. Önceki dönemlerdeki hızlı büyümelerle karşılaştırıldığında, bu oran çok ciddi bir yavaşlamaya işaret etmektedir.

Sanayi Üretimi (Yıllık % değişim)				2008										2007/2008 Ocak-Ekim
	2005	2006	2007	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	
Toplam Sanayi	5,4	5,8	5,4	11,4	7,5	2,5	6,3	2,4	0,8	3,4	-4,1	-5,2	-8,5	1,4
Madencilik Sektörü	13,8	4,3	9,6	7,1	13,3	12,4	-1,1	2,6	20,3	9,1	8,5	-4,3	15,4	8,0
Elektrik Gaz ve Su	7,6	9,1	8,7	12,8	13,1	4,9	5,2	6,7	4,6	4,0	3,6	1,6	-1,5	5,4
İmalat Sanayi	4,8	5,6	4,8	11,3	6,6	1,8	6,7	1,9	-0,4	3,2	-5,8	-6,0	-10,3	0,7
Kok Köm., Rafine Petrol Ür. İm.	-0,1	2,4	2,1	7,9	-5,3	2,4	21,0	0,6	0,2	4,4	3,2	2,0	-0,2	3,4
Tekstil Ürünleri İm.	-11,8	-1,0	2,2	-3,9	-13,1	-18,9	-15,1	-19,5	-22,2	-19,9	-21,8	-16,8	-18,1	-17,1
Gıda Ür. ve İçecek İm.	6,2	6,0	2,4	10,1	7,5	4,6	7,6	6,0	2,2	5,0	-3,4	-3,5	-1,2	2,9
Kimyasal Madde Ür. İm.	6,3	6,3	9,6	19,4	11,7	-5,8	-2,6	-6,2	-1,3	-7,0	-6,5	-11,2	-12,6	-2,5
Ana Metal Sanayi	3,4	10,6	11,7	13,9	8,3	9,8	8,1	7,8	9,4	9,0	1,9	-4,5	-21,8	4,2
Metalik Olmayan Min. Mad. İm.	10,3	4,3	-0,1	5,0	8,8	4,9	9,0	6,6	1,6	5,3	-1,2	-5,5	-2,5	3,0
Taşıt Araçları ve Karoseri	9,6	9,7	10,3	46,6	35,7	25,8	32,4	20,7	15,9	17,9	-8,8	-1,7	-15,9	16,5
Makine ve Teçhizat İm.	1,2	22,0	4,5	-8,0	-3,7	-3,9	2,1	-3,7	-12,5	5,8	-12,6	-8,3	-8,0	-5,4
Giyim Eşyası İm.	-12,5	-4,8	2,2	4,8	1,9	-10,6	1,8	-10,5	-17,7	-12,6	-13,1	-11,7	-14,4	-8,6
Plastik, Kauçuk	19,8	-11,7	11,2	11,3	-1,5	1,9	0,5	3,0	-19,5	-0,8	15,6	-2,3	-7,9	-0,2
Metal Eşya	32,0	18,9	14,4	-5,6	-3,8	-2,7	3,7	-2,7	3,6	-2,4	-10,4	-13,5	-29,4	-6,7
Elektrikli Makine Teçhizat	17,3	20,4	24,1	23,1	30,2	14,2	13,0	12,4	26,8	26,0	-19,6	1,4	-8,3	10,7
Radio, TV, Haberleşme Cihazları	4,8	-15,9	-29,8	-8,0	-9,5	-24,6	-24,6	-16,1	-19,5	-24,2	-36,8	-19,4	-16,9	-19,8

Kaynak: TÜİK

Toplam imalat sanayi üretiminde olumsuz gelişmeler Mayıs ayından itibaren başlamasına rağmen, toplam endeksin %20,9'unu oluşturan "Ana Metal Sanayi," "B.Y.S. Elektrikli Makine Cihazları İmalatı" ve "Taşıt Araçları ve Karoseri İmalatı" sektörleri Temmuz ayına kadar güçlü büyümeyi sürdürmüşler. Ocak-Temmuz aylarını kapsayan dönemde bu sektörler sırasıyla %9,47, %20,81 ve

%27,87 oranında büyüme kaydetmişler. Bu alt sektörlerle karşın, kronik olarak azalan tekstil ürünleri ve giyim eşyası üretim endeksinin azalma trendi 2005 yılından itibaren başlamış. 2005 yılında sırasıyla %11,8 ve %12,4 oranında değer kaybeden bu iki sektör 2006 yılında da daraldıktan sonra 2007 yılında sırasıyla %2,3 ve %2,2 oranında artış göstermiştir. Fakat 2007 yılının Aralık ayından itibaren yeniden üretim daralmasının görüldüğü bu iki sektör 2008 yılı Ocak-Ekim döneminde aylık ortalama %17 ve %8,2 oranında küçülmüştür.

Mali piyasalardaki krizin gelişmekte olan ekonomilerdeki reel sektörü ciddi bir biçimde etkilemeye başladığı Ağustos ayıyla birlikte tüm alt sektörlerde düşüşler başlamıştır. Toplam imalat sanayi endeksi Ocak-Temmuz döneminde ortalama aylık %4,45 artmışken, Ağustos-Ekim döneminde ortalama aylık %7,35 azalmıştır. 2002 yılı Mart ayından sonra iki ay art arda eksi büyümenin görülmediği taşıt araçları ve karoseri imalatı Ağustos-Eylül-Ekim döneminde sırasıyla %8,8, %1,7 ve %16 oranında azalmıştır. Sanayi içinde %10,6 paya sahip gıda ürünleri ve içecek ve % 8,9 paya sahip ana metal sanayi üretimi de Ağustos-Ekim döneminde sırasıyla ortalama aylık %2,7 ve %8,1 oranında azalmıştır. Toplam endeks ile aynı eğilimde olan ve genel endeks içinde %10,3 paya sahip olan “Kimyasal Madde Ürünleri İmalatı” Mart ayından itibaren eksi büyümektedir. 2002-2007 döneminde yıllık ortalama %10,2 oranında büyüyerek genel büyümeye önemli katkıda bulunmuş bu sektör Mart ayından itibaren istikrarlı bir şekilde küçülmektedir. Yıllık bazda 2008 Ocak-Ekim döneminde %2,6 oranında azalan kimyasal madde üretimi Eylül ve Ekim ayında da sırasıyla %11,2 ve %12,6 oranında küçülmüştür.

Ekim ayında %10,3 oranında azalan imalat sanayi 2008 yılını son çeyrek beklentilerini olumsuz etkilemektedir. Kasım ve Aralık aylarında üretim artış hızının önceki aylardan daha düşük olacağı tahmin edilmektedir. Milli gelir içinde %24 paya sahip olan imalat sanayinin dördüncü çeyrekte %10’un üstünde daralmasıyla dördüncü çeyrek GSYH’nın da azalacağı, yıllık büyümenin de %3’ün altında gerçekleşeceği düşünülmektedir.

İmalat sanayi üretimi Ağustos ayından itibaren keskin bir düşüş içindedir.

İmalat sanayi üretimindeki bu düşüş büyüme hızını aşağı çekmektedir.

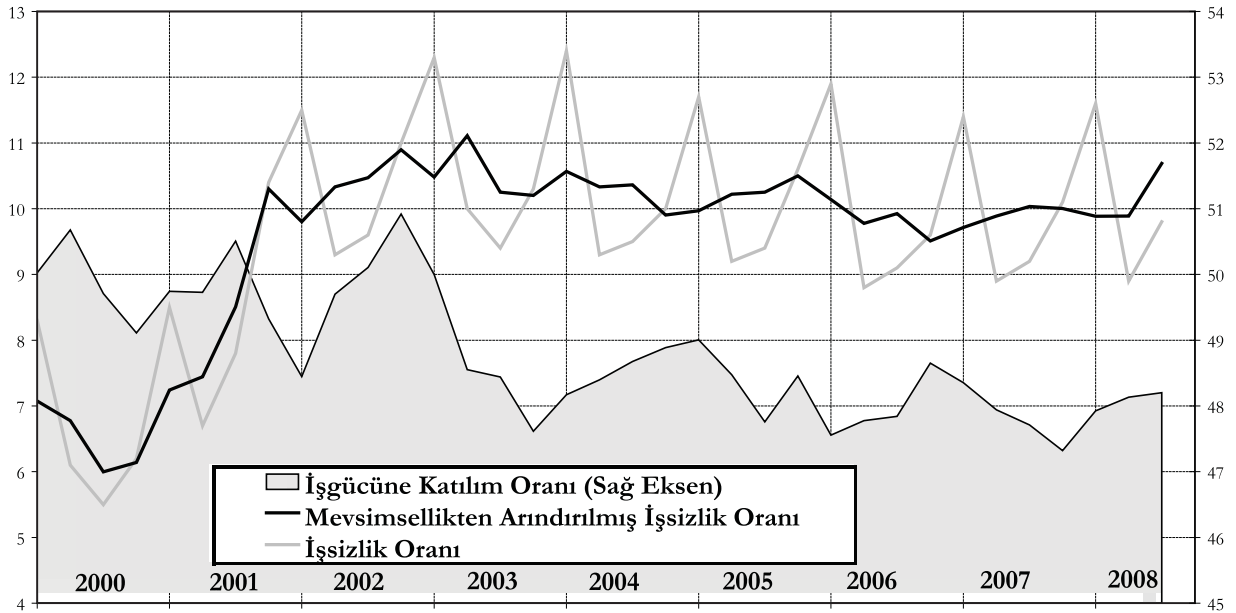
1.5 İstihdam

2002-2007 döneminde milli gelirin yıllık ortalama %6.9, sanayi üretimin ise %7.4 oranında büyümesine karşın, işsizlik oranı düşürülemediği bu dönem istihdam yaratmayan büyüme dönemi olarak adlandırılmıştır. 2008 üçüncü döneminde işsizlik oranı %9,8'e tarımdışı işsizlik oranı ise %12,7'e yükselmiştir.

İşsizlik oranı 2008 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren yükselmektedir.

Mevsimsellikten arındırılmış rakamlara bakıldığında¹, 2001 yılı krizine gecikmeli olarak tepki veren işsizlik oranı 2003 yılının ikinci çeyreğinde %11,1 oranına yükselmiştir. Bu tarihten sonra hafifçe azalan işsizlik oranı, 2006 sonunda %9,5'e kadar indikten sonra, ekonomideki genel yavaşlamaya bağlı olarak yeniden artmaya başlamıştır. Küresel piyasalardaki belirsizliklerin eklenmesiyle, işsizlik oranı 2007 sonunda %10 düzeyinden 2008 yılının üçüncü çeyreğinde % 10,7 düzeyine çıkmıştır. Bu dönem dikkat çeken bir gelişme ise işgücüne katılım oranının da azalarak 2007 son çeyreğinde, mevsimsellikten arındırılmış olarak, %47,3'e kadar gerilemesi olmuştur.

İşsizlik Oranı ve İşgücüne Katılım Oranı
(Çeyreklik, mevsimsellikten arındırılmış, %)

Kaynak: TÜİK

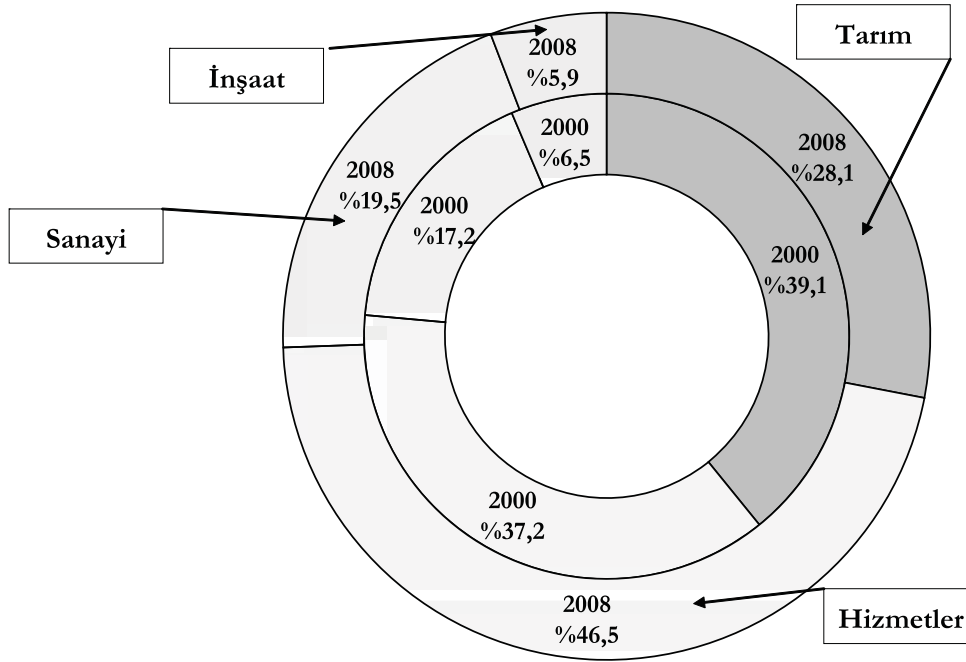
¹ Aksi belirtilmediği sürece işsizlik oranlarına ilişkin rakamlar mevsimsellikten arındırılmış olarak verilmiştir.

2001-2008 üçüncü döneminde, çeyrekler itibariyle ortalama istihdam artışı %0,8 düzeyinde kalmıştır². İstihdam düzeyindeki yavaş artışın en önemli nedeni tarım kesiminde istihdamın azalmaya devam etmesi olmuştur. 2001-2007 döneminde tarım sektörünün toplam milli gelir içindeki payı %11,9'dan %8,9'a gerilerken istihdam içindeki payı da %38'den %26'ya yaklaşık 12 puan gerilemiştir. Bu dönemde istihdam çeyreklik ortalama olarak, tarım sektöründe %3,5 gerilerken sanayi, inşaat ve hizmet sektöründe sırasıyla %2,4, %0,4 ve %3,6 artmıştır.

Toplam istihdam içinde tarım kesiminin payı azalmaktadır.

Toplam istihdam içinde tarımın payı azalırken en yüksek artış hizmetler sektörlerinde görülmüştür. Üçüncü çeyrekler itibariyle baktığımızda, hizmetler ve sanayi sektörlerinin toplam istihdam içindeki payları 2000 yılına göre sırasıyla 9,3 ve 2,3 puan artarak 2008 yılında %46,5 ve %19,5'e çıkmıştır.

Sektörlerin Toplam İstihdam İçindeki Payları (Üçüncü çeyrekler itibariyle 2000 ve 2008)

² İşgücü istatistiklerinde yeniliğe giden TÜİK'in eski sayım sonuçların 2007 üçüncü çeyreğine kadar olması, yeni Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre ise, ancak 2006 yılı dördüncü çeyrekte sonraki dönemler için verinin olması uzun dönemli analizlerde sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle, düzey yerine büyüme oranı ve alt grupların oranları kullanılmıştır.

Ortalama olarak tarımdışı işsizlik oranı toplam işsizlik oranının 3,3 puan üstünde seyretmektedir. 2001 krizinden önce %8,7 seviyesinde olan mevsimsellikten arındırılmış tarımdışı işsizlik oranı, krizin etkisiyle artarak, 2002 yılı dördüncü çeyreğinde son 8 senenin en yüksek değeri olan %15'e ulaşmıştır. Krizlere daha duyarlı olan tarımdışı işgücü piyasasında, işsizlik oranı krizle birlikte 6,3 puan yükselmişken, büyüme döneminde de 2,8 puan gerilemiştir.

Tarımdışı işgücü piyasası krizlerden daha fazla etkilenmektedir.

Hızlı büyüme sürecinde sanayi, hizmetler ve inşaat sektörlerinde yaratılan istihdam sayesinde hızlı düşüşe geçen tarımdışı işsizlik oranı, 2006 yılının son çeyreğinde %12,2'e kadar inmiştir. 2006 yılından itibaren ekonomide yaşanan yavaşlamayla birlikte tarımdışı işsizlik oranı da artmaya başlamış ve 2008 yılı üçüncü çeyreğinde %13,3 düzeyine ulaşmıştır.

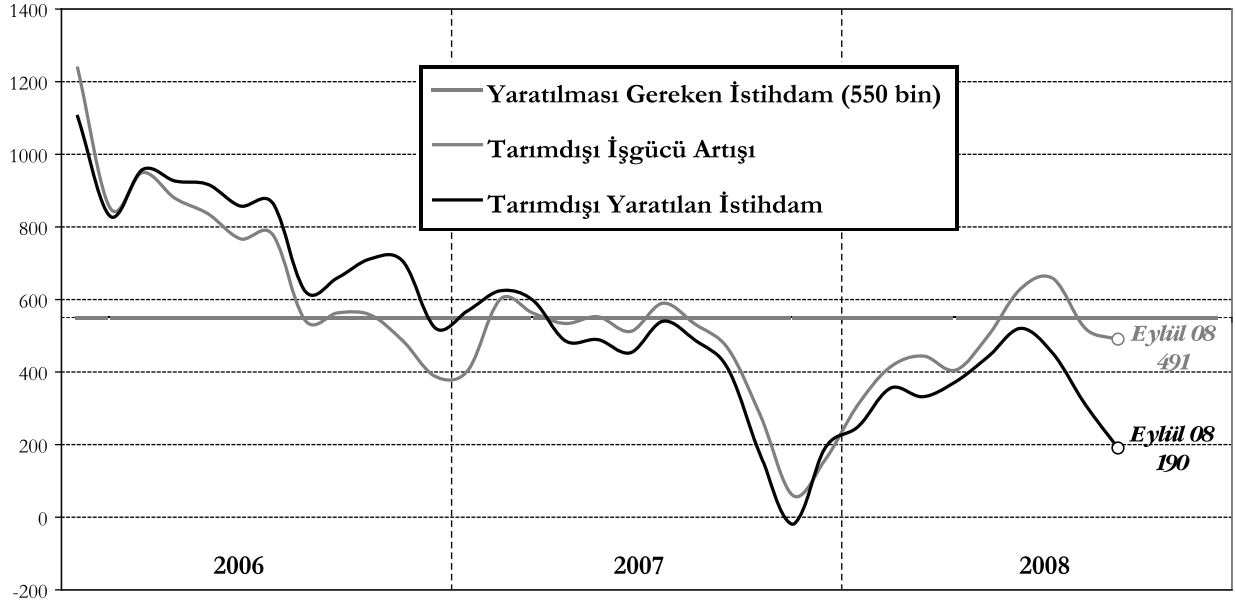
Tarımdışı işsizlik oranı %14'e yaklaşmıştır.

Tarımdışı işsizlik oranının aşağı çekilebilmesi için söz konusu sektörlerde yılda 550 bin kişilik yeni istihdam yaratılması gerekmektedir. 2006 yılının ikinci yarısından itibaren ekonominin yavaşlamaya başlaması sonucunda, 2007 yılı ikinci çeyreğinden itibaren yeni yaratılan istihdam 550 bin hedefinden giderek uzaklaşmaya başlamıştır. Net istihdam kayıpları da yaşanmasına rağmen, işgücüne katılımın da benzer şekilde azalmasından dolayı 2008 yılı ortalarına kadar tarımdışı işsizlik oranında ciddi bir yükselme yaşanmamıştır. Ancak bu tarihten sonra, işgücü arzının da artması sonucunda işsizlik oranının yükseldiği görülmektedir. Verilerin aylık olarak yayınlanmaya başladığından itibaren işgücü arzı ile yaratılan istihdam arasındaki fark ortalama olarak 14 bin kişiye, 2008 yılı Eylül ayında bu fark 300 bine çıkarak mevsimsellikten arındırılmış işsizlik oranının %13,5 düzeyine yükselmesine neden olmuştur.

Yaratılan yeni istihdam miktarı düşüktür.

İstihdammetre*

(Tarım dışı, 12 aylık kümülatif, bin kişi)

*Bir önceki senenin aynı ayına göre değişimi.

Kaynak: TÜİK, TÜSLAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü

2006 yılında yavaşlama eğilimine giren ekonomi, 2007 yılında işgücü piyasasını etkilemeye başlamıştır. Ancak, işgücüne katılım oranının da azalması işsizlik oranlarında hızlı bir artışı önlemiştir. Sanayi, inşaat ve hizmetler sektörlerinde işsiz sayısı 210 bin artmış toplam işsiz sayısı ise 2,4 milyona ulaşmıştır.

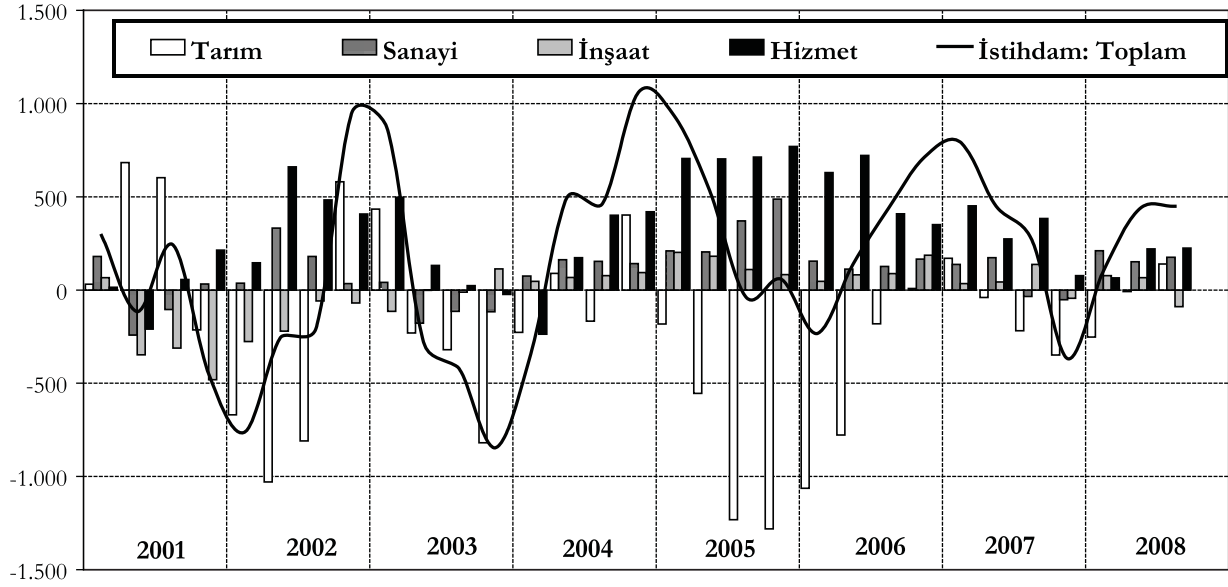
2007 yılında tarım dışı kesimde hem yaratılan istihdam hem de işgücü arzında yavaşlama olmuştur.

2008 yılı ilk ve ikinci çeyreklerinde tarım kesiminde sırasıyla 252 ve 8 bin kişilik istihdam kaybı yaşamışken, üçüncü çeyrekte 140 bin yeni istihdam yaratılmıştır.

2008 yılı tarımdışı sektörlerle baktığımızda ise, birinci çeyrekte imalat sanayide 240 bin kişilik istihdam yaratılmışken, madencilik ve elektrik gaz su toplamda 29 bin istihdam kaybı görülmüştür. Böylece, sanayi kesimi toplam 211 bin kişilik istihdam yaratmıştır. İnşaat ve hizmet sektörlerindeyse sırasıyla 77 bin ve 65 bin kişilik istihdam yaratılmıştır. Yılın ikinci çeyreğinde ise, genel istihdama en önemli katkı 221 bin kişilik yeni iş olanağı sunan hizmet sektörü tarafından sağlanmıştır. 2008 yılı üçüncü çeyreğine geldiğimizde ise tarım dışı sektörlerin de toplam 312 bin kişilik

istihdam yaratılırken en büyük katkı 224 bin kişilik yeni istihdam yaratan hizmetler sektöründen gelmiştir. 2004 yılının birinci çeyreğinden itibaren istihdam kaybı yaşamayan hizmetler sektörünün büyüklüğü 10,4 milyon kişiyi aşmıştır. Sanayi sektörlerinde ise toplam istihdam 4,4 milyon düzeyine ulaşmış, böylece toplam istihdam 22,5 milyonu aşmıştır.

Yaratılan İstihdam (sektörlere göre)

*Bir önceki senenin aynı ayına göre değişimi.

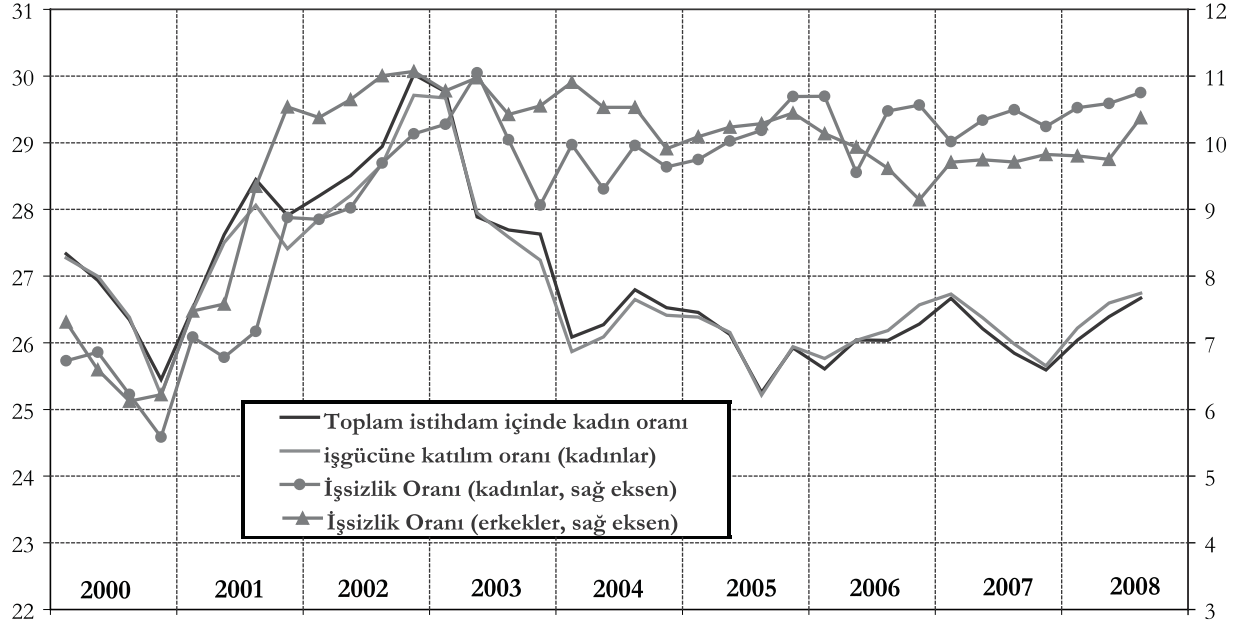
Kaynak: TÜİK

Geleneksel olarak kadınların işgücüne katılım oranının düşük olduğu Türkiye’de kadınların istihdam içindeki oranı da düşüktür. Mevsimsellikten arındırılmış olarak, 2000 yılı sonunda kadınların toplam istihdamdaki oranı %25,5 iken, sonraki iki sene boyunca artarak 2002 yılı sonunda %30 düzeyine ulaşmıştır. İki sene içinde toplam istihdam içindeki kadınların oranı 4,5 puan yükseldikten sonra, 2002 yılı ardından azalarak 2004 yılının ilk çeyreğinde %26’ya kadar gerilemiştir. 2004 yılından günümüze bu oranda kayda değer bir değişiklik olmamıştır. Son altı yılda işgücüne katılım oranı da aynı eğilimde hareket etmiş ve kadınlarda işsizlik oranı çok oynaklık göstermeden, %9’la %11 arasında hareket etmiştir. 2005 yılı ilk çeyrekte sonra ise, bir çeyrek hariç, devamlı %10 seviyesinin üstünde kalmıştır.

Kadınların işgücüne katılımı çok düşüktür.

İşgücüne katılım oranı çok düşük olması, kadınlarda işsizlik oranının erkeklerle göre daha az olmasına neden olmaktadır. Fakat 2005 sonrasında işgücüne katılım oranının yükselmesi, kadınların işsizlik oranını erkek nüfustaki işsizlik oranının üzerine çıkartmıştır.

Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımı (çeyreklik, mevsimsellikten arındırılmış)

Kaynak: TÜİK

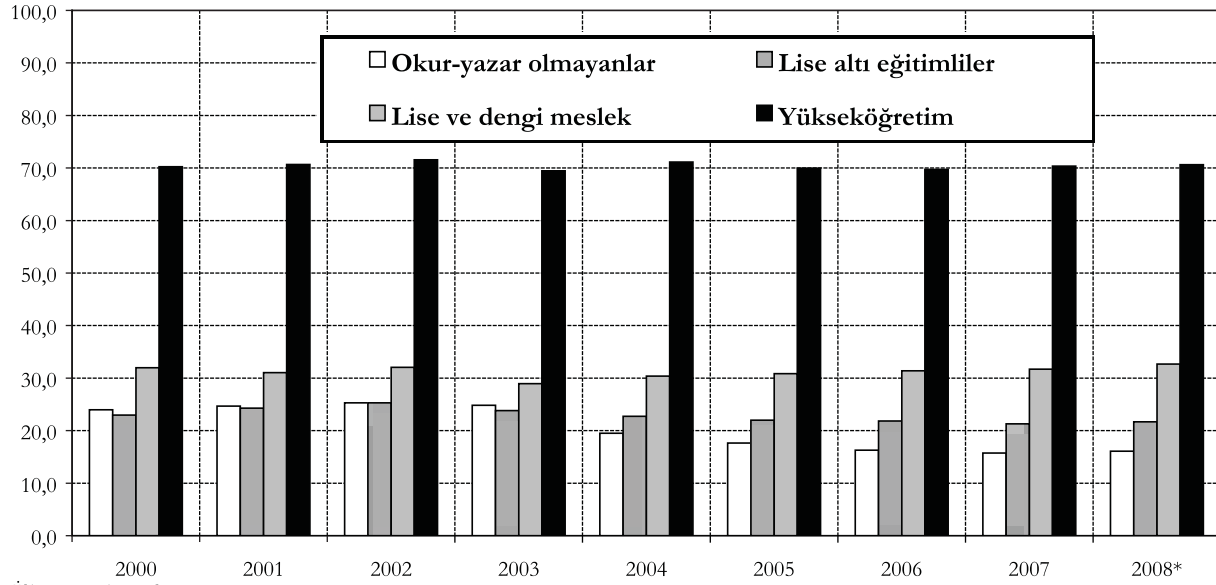
Kadınlar arasında işgücüne en yüksek katılım yükseköğretim mezunları arasında görülmektedir. Bu düzeyde eğitim almış kadınların %70'i işgücüne katılmaktadır. Okur-yazar olmayan kadınlar arasında ise işgücüne katılım yükseköğretim mezunlarına kıyasla 4,4 kere daha azdır. Buna karşın, erkekler arasında bu eğitim grupları arasındaki fark 2,3 kattır. 2002 yılında okur-yazar olmayan kadınlarla lise mezunu kadınlarda katılım oranı %25,3 iken, bu oran müteakip yıllarda okur-yazar olmayanlarda azalarak 2007 yılında %15,7'ye lise mezunlarında ise %21,3'e inmiştir. Eğitim gruplarının işsizliğin en az olduğu grubun okur-yazar olmayanlar, en yüksek olduğu kategorinin ise lise mezunları olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Eğitim düzeyi aşağı olan kadınların kendilerini ancak işleri olduğunda işgücünde tanımladıkları, aktif olarak iş aramak yerine, iş olduğunda

İşsizlik oranı kadınlarda daha yüksektir.

Eğitimli kadınlar arasında işgücüne katılım yüksektir.

çalışmalarından dolayı işsizlik oranları az çıkmaktadır. Buna karşın, lise ve yükseköğretim mezunu kadınların mezun olduktan hemen sonra ve sürekli olarak işgücüne katıldıkları, fakat işgücü piyasasındaki eşitsizlikten dolayı iş bulmakta zorlandıklarından dolayı bu iki kategorideki kadınların işsizlik oranları yüksek çıkmaktadır.

Kadınlarda Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım Oranı

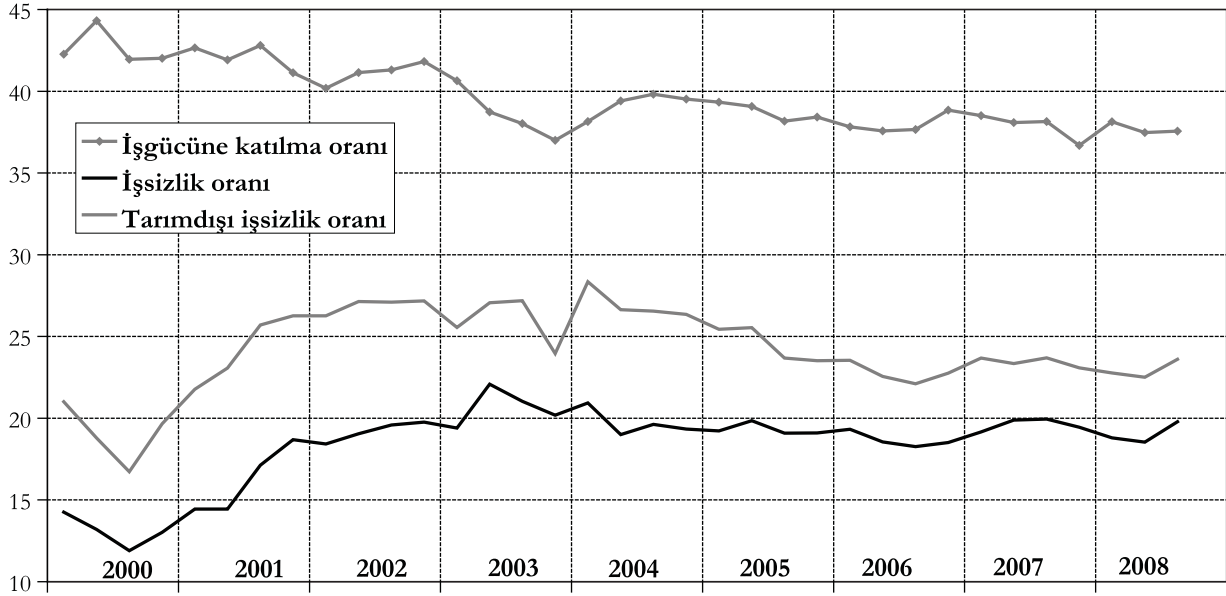
*İlk üç çeyrek ortalaması
Kaynak: TÜİK

15-24 yaş grubunun, mevsimsellikten arındırılmış işgücüne katılım oranı 2000 yılında %42,3 seviyesinden 2007 yılı sonunda %37,9'a gerilerken, aynı dönem içinde toplam işsizlik oranı %13,1'den %19,6'ya yükselmiş ve tarımdışı işsizlik oranı ise %19'dan %23,5'e çıkmıştır. Genç nüfustaki istihdam verilerinin giderek bozulması, bu alana kısa süre içinde el atılmasını zorunlu kılmaktadır.

Genç nüfusta tarımdışı işsizlik oranı 1/4'e yükselmiştir.

15-24 Yaş Grubundaki Nüfusun İşgücü Durumu

(mevsimsellikten arındırılmış, %)

Kaynak: TÜİK

Türkiye ekonomisinde düşük enflasyon, hızlı büyüme dönemi olarak bilinen 2002-2007 yıllarında elde edilmiş olan yıllık ortalama %6,8 büyüme hızı, işgücü piyasasına ne nicel ne de nitel olarak yansımamıştır. Kadınların işgücüne katılım oranı sabit kalırken, genç nüfusun işsizliği, işgücüne katılımı azalmasına rağmen, artmıştır. İstihdam piyasalarında cinsiyet eşitliğinin sağlanamaması ve gençlere istihdam imkanları yaratılamaması, yaratacağı toplumsal sorunların yanısıra, uzun vadede büyüme potansiyelini sağlayacaktır. Verimlilik artışıyla birlikte, iş piyasasında erkek-kadın eşitsizliğini azaltacak ve genç istihdamını teşvik edecek reformların bir an önce yapılması gerekmektedir.

2006 yılından sonra ekonominin yavaşlamaya başlamasıyla **Hızlı verimlilik** imalat sanayinde verimlilik artışı da sınırlı kalmıştır. 2002-2006 **artışı 2006** yıllarında ortalama yıllık %8,1 olan imalat sanayi üretimindeki **sonrasında** artış istihdama aynı oranda yansımamış ve sonuçta verimlilik **yavaşlamıştır.** yıllık ortalama %7,5 gibi yüksek bir artış hızı gösterdikten sonra 2007 yılında %2,7'ye inmiştir.

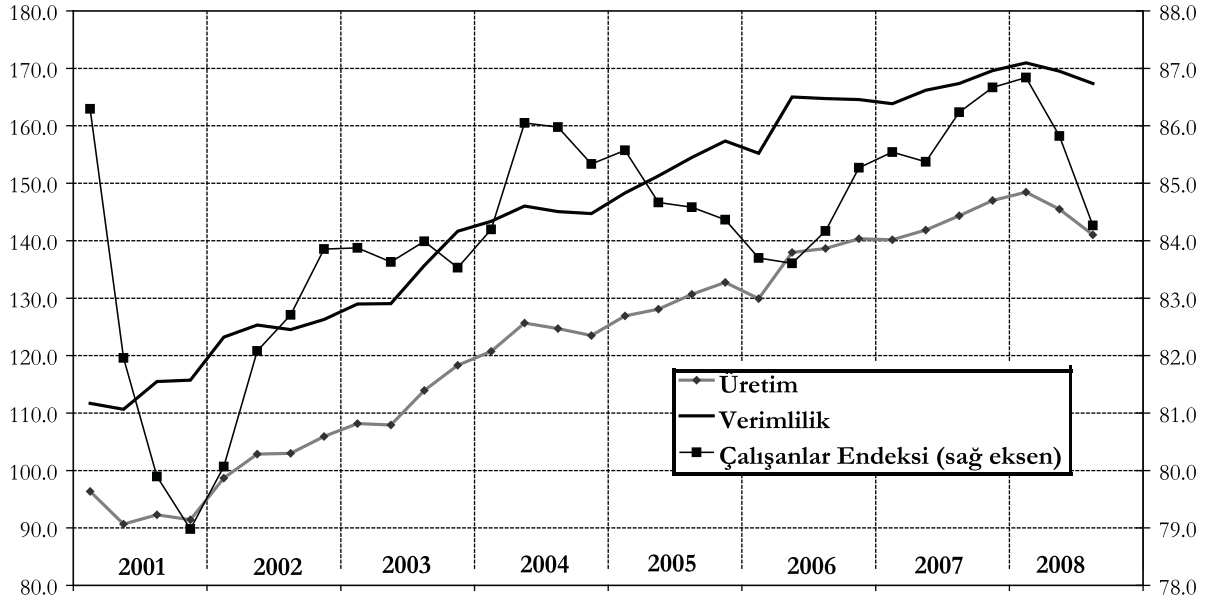
Verimlilik artışında 2002-2006 döneminde öne çıkan sektör yıllık ortalama %18,8 artış sergileyen taşıt araçları ve karoseri imalatı olmuştur. 2002, 2003 ve 2004 yıllarında kişi başına imalatı sırasıyla %34,8, %27 ve %28 oranında artıran sektör 2005 yılında verimlilikten %0,4 ödün vermiştir. 2006 ve 2007 yıllarında ise artış %4,4 ve %1,7 olmuştur. Hızlı büyüme döneminde verimliliğin ortalama yıllık % 10'un üzerinde yükseldiği diğer önemli sektörler ise %14,5 oranda artış sağlayan makine ve teçhizat imalatı, %10,5 oran ile kimyasal madde ürünleri imalatı olmuştur.

En hızlı verimlilik artışı otomotiv sektöründe olmuştur.

2007 yılında sanayi üretiminde başlayan yavaşlama verimliliğe de yansımış ve üretim artışı %4,8 olurken verimlilik artışı %2,7'de kalmıştır. 2005 ve 2006 yıllarında, imalat sanayi üretimi artışı aynı düzeyde olmasına karşın, çalışan endeksinde görülen %0,7'lik azalma verimlilik artışının korunmasına izin vermişti. 2007 yılında ise çalışan endeksinin %2,1 oranında yükselmesi verimliliği olumsuz etkilemiştir.

İmalat Sanayide Üretim, Çalışanlar ve Verimlilik

(mevsimsellikten arındırılmış endeks)

Kaynak: TÜİK, TÜSİAD

2008 yılı ikincil çeyreğinden itibaren iç talepteki yavaşlamaya ek olarak küresel piyasalardan gelen olumsuz baskılarla imalat üretimi ve isithdamı azalma eğilimine girmiştir. Üretimdeki yavaşlamanın gittikçe hızlanması sonucunda, verimlilik artışı

Verimlilikte yavaşlama 2008 yılında yerini gerilemeye başlamıştır.

2008 yılı ikinci çeyreğinde %2,2'ye yavaşladıktan sonra üçüncü çeyrekte %1,7 gerileme göstermiştir. Sanayi içinde ağırlığına göre baktığımızda %10,9 paya sahip tekstil sektöründe 2008 yılı ilk üç çeyreğinde verimlilikte ise %12,3 azalma olmuştur.

Üç çeyreklik dönemde verimlilik kaybına uğrayan bir diğer sektör ise kok kömürü ve rafine edilmiş petrol imalatıdır. %14,5 paya sahip bu sektörde verimlilikte %2,5 azalma yaşanmıştır. Hızlı büyüme döneminde önemli katkıda bulunmuş olan taşıt araçları ve karoseri üretimi, ana metal, kimyasal madde ve mineral madde imalatı sektörlerinde 2008 yılının ilk 9 aylık döneminde verimlilik artış hızı yavaşlamış, üçüncü çeyrekte ise mineral madde üretimi dışında tüm sektörlerde verimlilikte azalma görülmüştür.

Birçok sektörde verimlilik gerilemektedir.

2006-2007 yıllarında özel sektör saat başına ücreti ortalama %11,2 artırırken, aynı dönemde kamuda bu artış %8,2 düzeyinde kalmıştır. Fakat 2008 yılı ilk üç çeyreğinde kamu sektörü saat başına ücretlerde artış ortalama %11,3 ile özel sektörü geçmiştir. Yılın ilk 9 ayında, özel sektörlerde saat başı ücretlerde artış ortalama %9,3 ile sınırlı kalmıştır.

Kamu sektöründe ücret artışları özel sektörün üzerindedir.

Kişi başına kazanç açısından uzun dönemde özel sektörle kamu arasında çok fark olmadığı görülmektedir. 2002 yılından itibaren kamuda kişi başına kazanç yıllık ortalama %18,6 oranında artmışken, özel kesimde bu artış %17,6 düzeyinde olmuştur. Fakat 2008 yılında kamu-özel farkı kamunun lehine açılmıştır. Genel talebin azalmasıyla ücretlerdeki değişim ortalama olarak %10 düzeyinde olmuşken, kamuda kişi başına kazanç ortalama %14 artmıştır.

Asgari ücretin 2009'un ilk yarısında %4,3 ikinci yarısında ise %4,1 artırılması kararlaştırılmıştır. Böylece asgari ücret 2009 yılının ilk yarısında 16 yaşından büyükler için brüt 666, net 527,13 TL'ye yükseltilmiştir. Asgari ücretin işverene maliyeti ise yılın ilk yarısında 725,05 TL ikinci yarısında ise 754,02 TL olacaktır. 2008'in ilk yarısında 404 dolar olan asgari ücretin 1.Ocak.2009 itibariyle 441 dolara yükseldiği hesaplanmaktadır.

Asgari ücret 2009 yılının ilk yarısında %4,3 artmıştır.

B Ö L Ü M 2

KAMU MALİYESİ

2. KAMU MALİYESİ

Giriş

2008 yılına damgasını vuran en önemli gelişme hiç şüphesiz başta Amerikan ekonomisi olmak üzere, tüm dünyayı ve nihai olarak da Türkiye'yi etkisi altına alan küresel mali krizdir. Gün geçtikçe yaşananlar göstermektedir ki, küresel mali kriz sadece gelişmiş ekonomilerde değil, gelişmekte olan ekonomilerde de hızla etkisini göstermeye devam ediyor. Dünya çapında talebin düşerken, özel tüketimin daraldığı, dış ticaret rasyolarının belirgin bir şekilde düşüşe geçtiği, mevcut ekonomilerinin küçülmeye başladığı bir dönemdeyiz.

Küresel bir dünyada maliye politikalarına bakış değişmiştir.

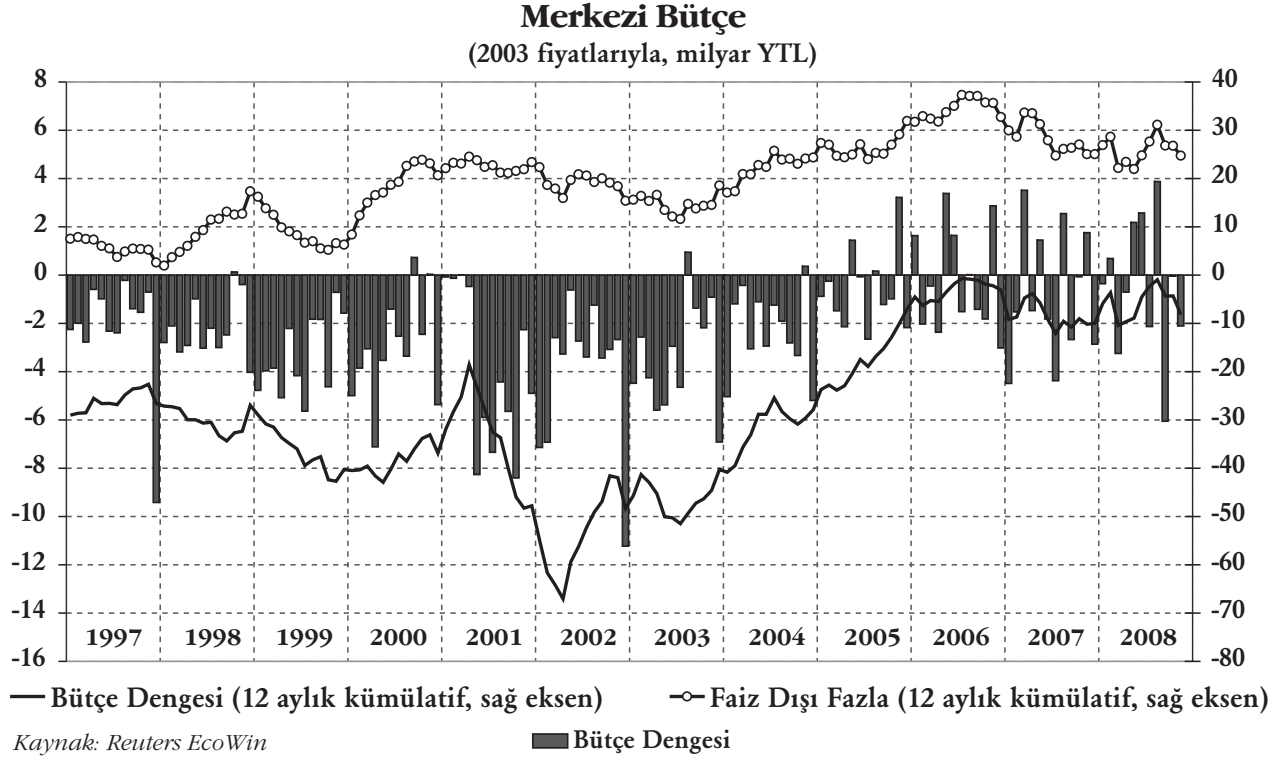
Dünyanın büyük ekonomileri hızla resesyona girerken ve küresel mali sisteme olan güven halihazırda şiddetli bir sarsıntı geçirmekte iken, dünya çapında yaşanan bu çalkantının tam ortasında dikkati çeken en önemli unsur, hükümetlerin aldığı maliye politikalarında kendi gösteren hızlı değişim. Neredeyse hemen hemen her yeni gün ile birlikte, hükümetlerce kriz tedbir paketi üzerine alternatif mali destek paketleri kamuoyuna açıklanıyor ve mevcut ekonomik yapıların küresel mali krize karşı dayanıklılıkları arttırılmaya çalışılıyor. Dünyanın pek çok farklı yerinde açıklanan bu mali önlem paketlerinin piyasaları tam olarak henüz sakinleştirmeyi başaramadığı görülmektedir. Sadece parasal önlemler alınarak, küresel mali krizin aşılamayacağı da artık bilinen bir gerçeklik.

Mevcut belirsizliğin ortadan kaldırılarak, güven ortamının yeniden tesis edilmesi böylesi olağanüstü kriz durumlarında hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle de, ekonominin iç dengelerinin daha derin ve gerçekçi bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesi adeta bir zaruret halini almıştır. Küresel ekonomiye bütünüyle entegre olmuş Türkiye ekonomisi de bu değişim rüzgarından fazlasıyla etkilenecektir. Bu etki alanlarından birisi de kamu maliyesi olacaktır.

2.1 Bütçe Dengesi

Bilindiği üzere, hükümetler iktisadi, sosyal ve daha pek çok farklı alandaki önceliklerini maliye politikaları aracılığıyla gerçekleştirirler. 2002-2008 yılları arasındaki altı yıllık dönemde hazırlanan ve uygulamaya konan bütçelerin geçmişe oranla daha sağlam, güvenilir, şeffaf ve öngörülebilir bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Bütçe açıkları çok düşük noktalara getirilmiş ve bütçe disiplini sağlanmıştır. Harcama azaltıcı politikalar ile birlikte yürütülen, özelleştirme uygulamaları, vergi ve sosyal güvenlik gibi pek çok alanda hayata geçirilen yapısal reformların, bütçe disiplini sağlamada önemli katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Bütçe disiplini 2001 sonrasında düzelmiştir.

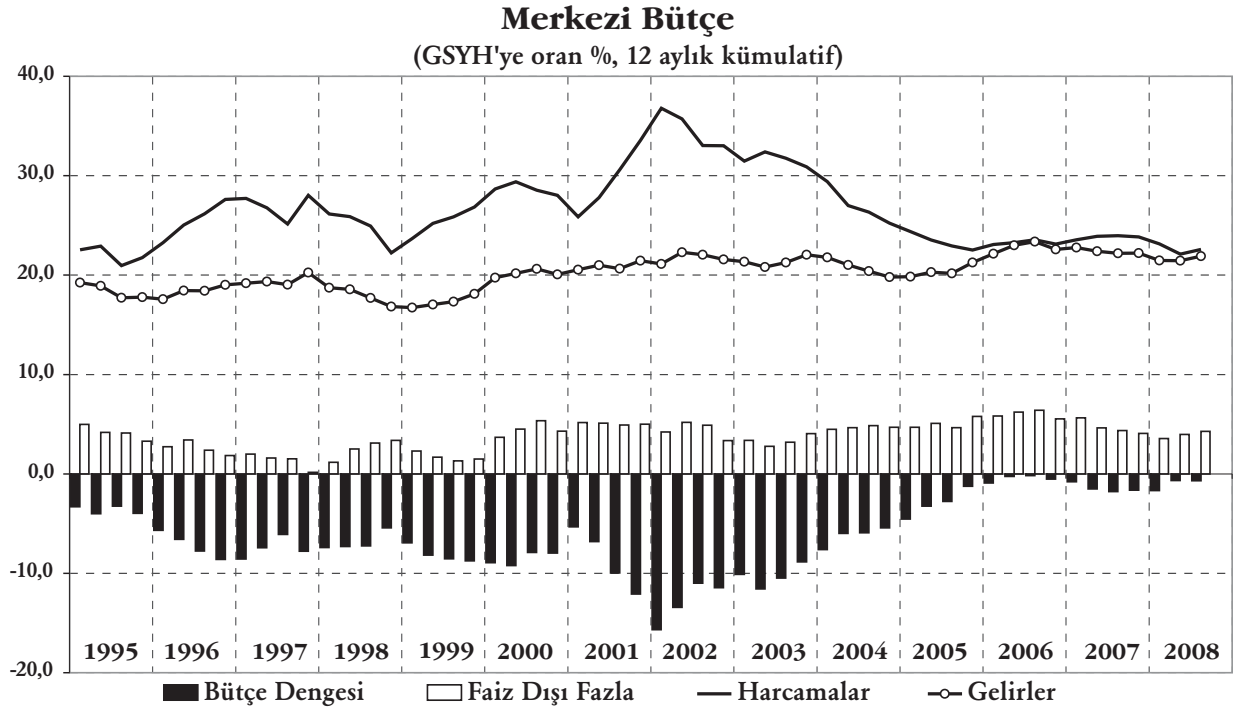
2007 yılında seçim yılı olmasına rağmen, bütçe disiplinin bozulmadığı görülmektedir. 2007 yılı bütçesinde bütçe giderleri 204,1 milyar YTL, bütçe gelirleri 190,4 milyar YTL ve aynı yıla ait bütçe açığı 13,7 milyar YTL olarak gerçekleşmiştir. Yine 2007 yılında, faiz ödemelerinin bir önceki yıla göre %6,1 oranında artarak 48,8 milyar YTL olduğu, faiz dışı fazlanın da, 35 milyar YTL

Yerel seçimlere rağmen 2007’de de bütçe disiplini korunmuştur.

düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Vergi Gelirlerinin bir önceki yıla göre, yine aynı dönemde, %11,3 artarak 153 milyar YTL' yi bulduğu görülmektedir. Bütçe gider ve gelirleri, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya oran olarak 2007 yılında %23,9, bütçe giderleri %22,3, bütçe açığı %1,6, faiz dışı fazla da %4,1 olarak gerçekleşmiştir.

2007 yılı Ocak-Kasım dönemi Merkezi Yönetim Bütçesi 9 milyar 715 milyon YTL açık vermişken, 2008 yılının aynı döneminde 8 milyar 272 milyon YTL düzeyinde gerçekleşerek, %14,8 oranında azalma kaydetmiştir. 2008 yılı ilk on bir ayı itibariyle bütçe açığı hedefinin %46'sı gerçekleşmiştir.

Bütçe açığındaki iyileşme 2008 yılında da devam etmiştir.

Kaynak: Reuters EcoWin

2007 yılı Ocak-Kasım döneminde faiz dışı fazla 37 milyar 248 milyon YTL olarak gerçekleşmişken, 2008 yılının aynı döneminde faiz dışı fazlanın %8,8 oranında artış kaydederek, 40 milyar 518 milyon YTL düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. 2008 yılı için öngörülen faiz dışı fazla hedefi ile gerçekleşen rakamlar kıyaslandığında, 2008 yılı ilk on bir ayı itibariyle, faiz dışı fazla hedefinin %106,6'sına ulaşıldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu yılın ilk on bir ayı itibariyle faiz dışı fazla gerçekleşmesi için öngörülen hedefin aşıldığı anlaşılmaktadır.

Faiz dışı fazla hedefi tutturulmuştur.

Merkezi yönetim bütçesi, 2008 Ocak-Kasım bütçe gider gerçekleştirmelerine bakılacak olunursa, 2007 yılı ilk on bir ayında 184 milyar 402 milyon YTL olan bütçe giderleri, 2008 yılı aynı dönem itibariyle %9,6 oranında artarak 202 milyar 30 milyon YTL düzeyini bulduğu görülmektedir.

Faiz dışı harcamalar faiz harcamalarından daha hızlı artmıştır.

Faiz hariç bütçe giderleri, 2008 yılının ilk on bir aylık dönemine göre %11,5 oranında artış göstererek 153 milyar 240 milyon YTL olarak gerçekleşmiştir. Faiz giderlerine bakıldığında, 2007 yılı Ocak-Kasım döneminde 46 milyar 963 milyon YTL'lik faiz giderleri kaydedilirken, 2008 yılı aynı dönemde faiz giderleri %3,9 oranında artış göstererek, 48 milyar 791 milyon YTL olarak gerçekleşmiştir.

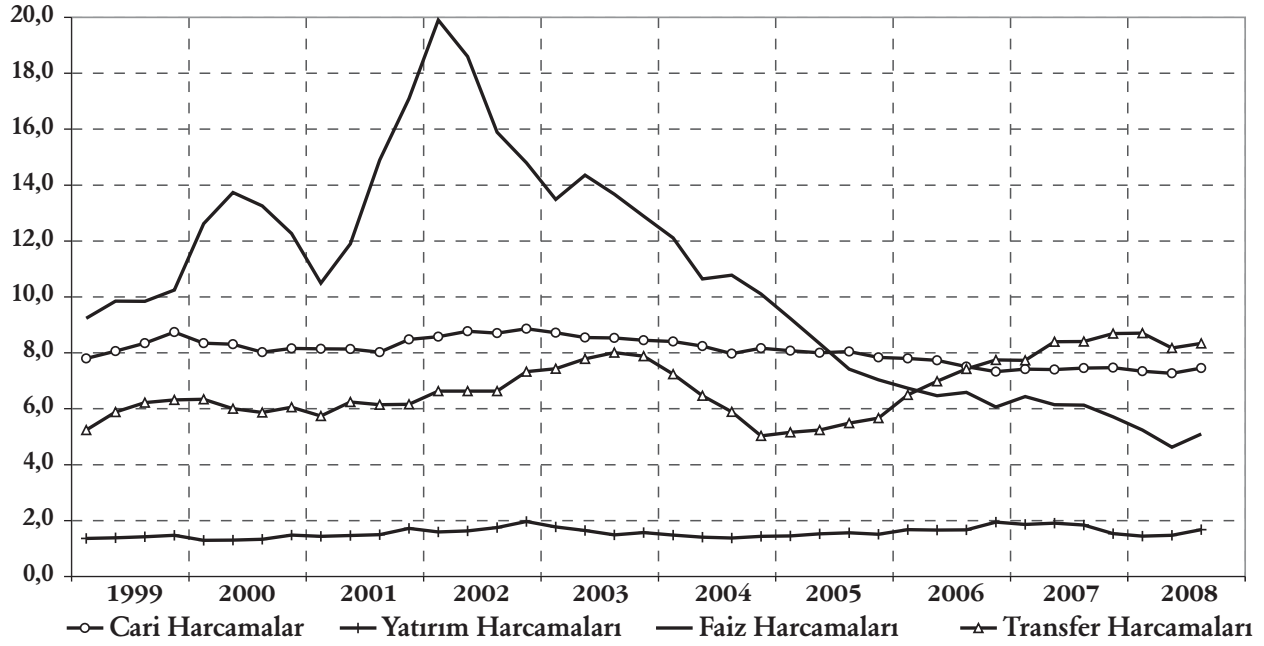
Ocak-Kasım 2008 yılı döneminde bütçe gelirleri bir önceki yıl aynı dönemine kıyasla %10,9 oranında artarak, 193 milyar 758 milyon YTL olmuştur. Bütçe gelirleri gerçekleşme oranının artış kaydederek, %94,7 düzeyini bulduğu görülmektedir.

2.2 Bütçe Giderleri

Bütçe disiplini elde edilmiş olan iyileşme bütçenin harcama kalemlerindeki esnekliğin artırılabilmesine imkan tanımaya başlamıştır. Yıllar itibariyle faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki baskısı azalmış 2002'de %85,9 olan faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranının 2008 yılında %32,4 seviyesine inmiş olduğu tahmin edilmektedir. Toplam harcamaların yarısı 2001 yılında faiz ödemelerine giderken bu oranın 2008 yılında dörtte bire inmiş olması, bütçeden diğer harcama kalemlerinin aldığı payın artmasına imkan sağlamıştır.

Bütçenin harcama esnekliği artmıştır.

Merkezi Bütçe Harcamaları (GSYH'ye oran %, 12 aylık kümülatif)

Kaynak: Reuters EcoWin

Giderdeki en yüksek artış sermaye giderlerindeki 2008 yılı Ocak-Kasım döneminde merkezi bütçe giderleri geçen seneye oranla %9,6 artış göstererek 202 milyar 30 milyon YTL ile yıllık

Giderlerdeki en yüksek artış sermaye giderlerinden kaynaklanmaktadır.

Aynı dönemde faiz hariç hariç giderler %11,5 artışla 153 milyar 240 milyon YTL, faiz giderleri ise 2007 yılının aynı dönemine göre %3,9 oranında artış göstererek, 48 milyar 791 milyon YTL düzeyini bulmuştur.

BÜTÇE GİDERLERİ	2007			2008			
(Milyon YTL)	Yıllık Gerçekleşme	Ocak-Kasım Gerçekleşme	Ocak-Kasım Gerç. Oranı (%)	Hedef	Ocak-Kasım Gerçekleşme	Ocak Kasım Gerç. Oranı (%)	Ocak Kasım Artış Oranı (%)
Bütçe Giderleri	204,068	184,402	90,4	222,553	202,030	90,8	9,6
Faiz Hariç Giderler	155,315	137,440	88,5	166,553	153,240	92,0	11,5
Personel Giderleri	43,569	4,526	93,0	48,672	45,582	93,7	12,5
Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi	5,805	5,023	86,5	6,405	5,549	86,6	10,5
Mal ve Hizmet Alımları	22,258	17,55	78,9	22,905	19,184	83,8	9,3
Cari Transferler	63,292	58,435	92,3	69,207	63,396	91,6	8,5
Sermaye Giderleri	13,003	9,590	73,8	11,775	13,182	91,6	8,5
Sermaye Transferleri	3,542	3,148	88,9	2,084	2,616	125,5	-16,9
Borç Verme	3,846	3,162	82,2	3,934	3,732	94,9	18,0
Yedek Ödenekler	0	0		1,571	0	0	
Faiz Giderleri	48,753	46,963	96,3	56,000	48,791	87,1	3,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Personel giderleri için 2008 yılında öngörülen ödenek 45 milyar 582 milyon YTL'dir. 2008 yılı Ocak-Kasım ayı döneminde, bu ödenğin %93,7'si kullanılarak, 2007 yılı aynı dönemine göre %12,5 oranında artış kaydedilmiştir. Bu artışta kamu personelinin mali ve özlük haklarındaki dengesizlikleri azaltmak için yapılan maaş artışları etkili olmuştur. 2008 yılı Ocak-Kasım dönemi için sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri, 2007 yılı bir önceki dönemine göre %10,5 oranında artış göstererek 5 milyar 549 milyon YTL olmuştur. Finansman açığı için Sosyal Güvenlik Kurumu'na aktarılan transferler incelendiğinde, 2008 yılının Ocak-Kasım döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %4,3 oranında azalma ile 24 milyar 121 milyon YTL transfer gerçekleştirilmiştir. Genel olarak artış eğilimleri olan sosyal güvenlik kuruluşlarına yönelik bütçe transferlerinin GSYH'ya oranının 2008 yılında %3.3'e inmesi beklenmektedir. Bu azalma prim alacaklarının yeniden yapılandırılması sonucu elde edilen gelirden kaynaklanmıştır.

Sosyal güvenlik kuruluşlarına bütçeden yapılan transferler GSYH'nın %3'ünden fazladır.

2008 yılı Ocak-Kasım döneminde, olan mal ve hizmet alım giderleri, bir önceki yılın aynı dönemine göre, %9,3 oranında artış göstererek, ayrılan ödenğin %83,8'i bu dönemde kullanılmış ve 19 milyar 184 milyon YTL düzeyini bulmuştur.

Sağlık giderlerinin 2007 yılının Ocak-Kasım dönemine göre %2,2 oranında arttığı ve 5 milyar 876 milyon YTL olduğu görülmektedir. Sağlık giderlerinin kompozisyonu detaylıca incelendiğinde, kamu personelinin tedavi ve ilaç giderinin 2 milyar 260 milyon YTL, yeşil kartlıların tedavi ve ilaç giderlerinin ise 3 milyar 616 milyon YTL olarak gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Her iki kalemin de bir önceki yılın aynı dönemine ilişkin değişimlerine bakıldığında, kamu personelinin tedavi ve ilaç giderlerinin 2007 yılının Ocak-Kasım dönemine göre %2,6 oranında artış gösterdiği, yeşil kartlıların tedavi ve ilaç giderlerinin ise önceki yılın aynı dönemine göre %1,9 oranında arttığı görülmektedir.

Cari transferler, 2007 yılı Ocak-Kasım dönemine göre %8,5 oranında artış kaydederek, 63 milyar 396 milyon YTL düzeyini bulmuştur. Cari transfer giderlerinin kompozisyonuna bakıldığında, bir önceki yılın ilk on bir aylık dönemine kıyasla, sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderleri için söz konusu transfer miktarı %1,1 oranında artış kaydederek, 31 milyar 733 milyon YTL düzeyinde gerçekleşmiştir. Yine bu kalem içinde yer alan tarımsal destekleme ödemelerinde 2007 yılının Ocak-Kasım dönemine göre %5,7 oranında artış gerçekleşmiş ve yapılan transferlerin yaklaşan yerel seçimlerinde etkisiyle mahalli idare transferleri %20,8 oranında artarak 14 milyar 212 milyon YTL düzeyine ulaştığı görülmüştür.

Mahalli idarelere transferler hızla artmaktadır.

Harcama kalemleri arasında en yüksek artış %37,4 ile sermaye giderlerinde olmuştur. GAP eylem planı başta olmak üzere ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik yatırımlar, sermaye giderlerindeki yüksek artışta etkili olmuştur. Sermaye transferlerinin ise yıla dönemine göre %16,9 oranında azalış göstererek, 2 milyar 616 milyon YTL düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Faiz hariç giderler arasındaki son kalem olan borç verme kalemine bakıldığında, 2008 yılı ilk onbir ayında, bu kalem için bütçede öngörülmüş olan ödeneğin %94,9'unun kullanılarak, 3 milyar 732 milyon YTL düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

Sosyo-ekonomik kalkınma amaçlı harcamalar hızla artmaktadır.

2.3 Bütçe Gelirleri

2008 yılı Ocak-Kasım döneminde bütçe gelirlerinin 2007 yılının aynı dönemine göre %10,9 oranda artış kaydederek, 193 milyar 758 milyon YTL düzeyini bulduğu görülmektedir. 2007 yılının ilk on bir ayında, 2007 yılının tamamı için öngörülen bütçe gelirleri hedefinin %91,8'ine ulaşılmışken, 2008 yılının aynı döneminde bu oran %2,9'luk artışla %94,7 seviyesine çıkmıştır. Vergi gelirleri bir önceki yılın Ocak-Kasım dönemine göre 140 milyar 589 milyon YTL'lik vergi tahsilatı yapılmışken, %11 artışla 156 milyar 73 milyon YTL'ye ulaşmıştır. Yine bu başlık altında vergi dışı diğer gelir tahsilatı incelendiğinde, söz konusu tahsilatta 2007 yılının Ocak-Kasım dönemine göre %8,7'lik bir artış sağlanarak, 32 milyar 175 milyon YTL'lik gelir elde edilmiştir.

VERGİ GELİRLERİ	2007			2008			
(Milyon YTL)	Yıllık Gerçekleşme	Ocak-Kasım Gerçekleşme	Ocak-Kasım Gerç. Oranı (%)	Hedef	Ocak-Kasım Gerçekleşme	Ocak Kasım Gerç. Oranı (%)	Ocak Kasım Artış Oranı (%)
Gelir Vergisi	34,447	31,418	91,2	38,100	34,901	91,6	11,1
Kurumlar Vergisi	13,751	13,655	99,3	14,500	16,606	114,5	21,6
Banka ve Sigorta Muam. Ver.	3,149	2,894	91,9	3,976	3,383	85,1	16,9
Dahilde Alınan KDV	16,793	15,511	92,4	17,652	15,487	87,7	-0,2
İthalde Alınan KDV	26,493	24,025	90,7	30,500	27,866	91,4	16,0
Özel Tüketim Vergisi	39,111	35,548	90,9	44,719	38,512	86,1	8,3
Damga Vergisi	3,642	3,313	91,0	4,200	3,598	85,7	8,6
Harçlar	4,744	4,255	89,7	5,400	4,598	85,1	8,1
Diğer	10,706	9,970	93,1	12,159	11,122	91,5	11,6
Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tpl.	152,835	140,589	92,0	171,206	156,073	91,2	11,0

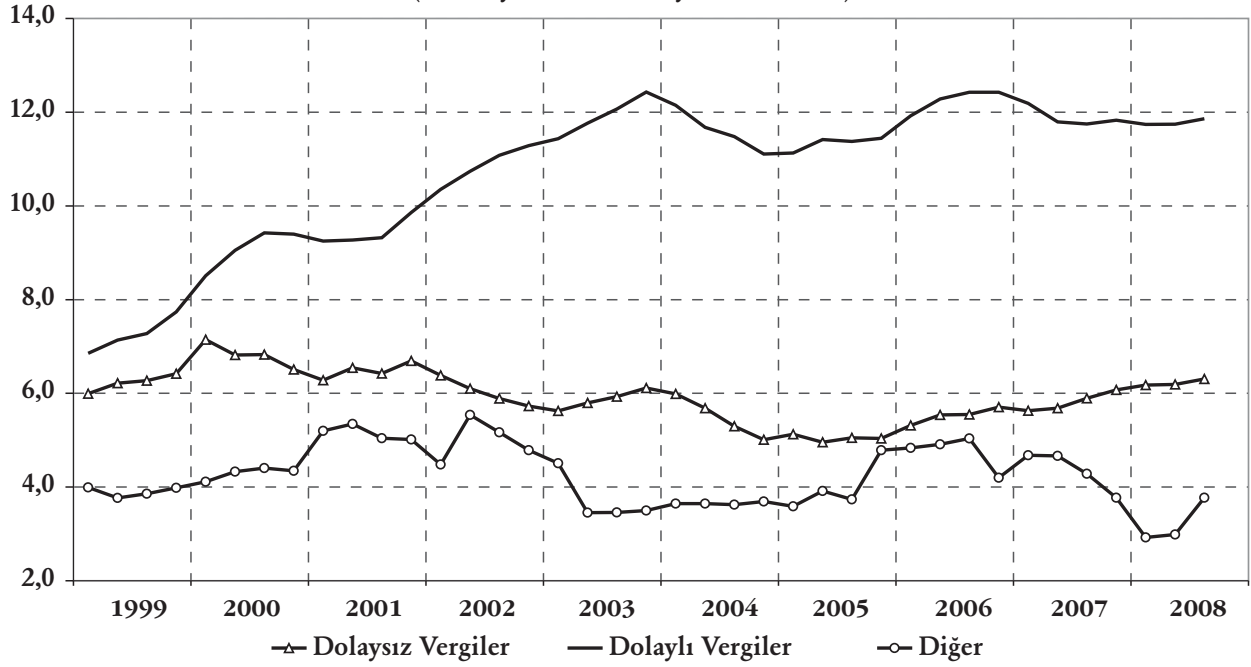
Kaynak: Maliye Bakanlığı

2008 yılı Ocak-Kasım döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla, gelir vergisinde %11,1, kurumlar vergisinde %21,6, banka ve sigorta muameleleri vergisinde %16,9, ithalde alınan katma değer vergisinde %16,0, özel tüketim vergisinde %8,3, damga vergisinde %8,6, harçlarda %8,1 ve diğer vergilerde %11,6 oranında artış kaydedilmiştir.

BÜTÇE GELİRLERİ	2007			2008			
(Milyon YTL)	Yıllık Gerçekleşme	Ocak-Kasım Gerçekleşme	Ocak-Kasım Gerç. Oranı (%)	Hedef	Ocak-Kasım Gerçekleşme	Ocak Kasım Gerç. Oranı (%)	Ocak Kasım Artış Oranı (%)
Bütçe Gelirleri	190,360	174,687	91,8	204,556	193,758	94,7	10,9
Genel Bütçe Gelirleri	184,803	170,194	92,1	199,411	188,248	94,4	10,6
Vergi Gelirleri	152,835	140,589	92,0	171,206	156,073	91,2	11,0
Vergi Dışı Gelirler	31,968	29,605	92,6	28,205	32,175	114,1	8,7
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelir.	3,972	3,006	75,7	3,417	3,855	112,8	28,2
Düzen ve Denet. Kuruml. Gelir.	1,585	1,487	93,8	1,728	1,655	95,8	11,3

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Merkezi Bütçe Gelirleri (GSYH'ye oran %, 12 aylık kümülatif)

Kaynak: Reuters EcoWin

Sonuç olarak, 2008 yılının ilk on bir ayının merkezi yönetim bütçe performansı bütünüyle değerlendirildiğinde, bütçe giderlerinin 2007 yılının aynı dönemine göre önemli oranda artış gösterdiği görülmektedir. Bütçe giderlerindeki bu artışın temel nedeninin sermaye giderlerindeki ve faiz giderlerindeki çarpıcı artış olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle dikkati çeken bir unsur kaba bir hesaplamayla 2008 yılı Ocak-Kasım döneminde elde edilmiş olan vergi gelirlerinin (156 milyar 73 milyon YTL), neredeyse 1/3'ü faiz giderlerine (48 milyar 791 milyon YTL) aktarılmakta, bu da kamu finansman dengesi açısından önemli bir büyüklük oluşturmaktadır. Sermaye giderlerindeki artışın da en başta GAP Eylem Planı olmak üzere, bölgesel kalkınma projelerine aktarılan transferlerden kaynaklandığı görülmektedir.

Faiz giderlerindeki yüksek orandaki artışı da, borç stokunun vade yapısından kaynaklanan dönemsel bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Merkezi yönetim bütçe gelir ve gider performansındaki olumlu seyir, faiz dışı fazla tutarı üzerinde de

olumlu etki yapmaktadır. Ancak yüklü miktarlarda yapılan faiz giderleri, tek başına net kamu borcunun GSHY'ye oranındaki olumlu seyrin, kamu borç yönetiminde bütünüyle yapısal risklerden uzaklaşıldığı anlamına gelmemelidir.

2.4. Borç Stoku Gelişmeleri

2002-2008 yılları arası borç göstergeleri kabaca incelendiğinde, **Net kamu borç** borç yönetiminde gelinen mevcut durum şöyle özetlenebilir: **göstergelerinde iyileşme** Söz konusu dönemde, kararlılıkla sürdürülen mali disiplin, tesis edilen bütçe dengesi ve hayata geçirilen kapsamlı özelleştirmeler **görülmüştür.** sonucunda, kamu borçlarının çevrilebilme endişesi ortadan kaldırılmıştır. Yine bu dönemde kaydedilen en önemli gelişme, toplam kamu açığına ilişkin Maastricht kriterleri tutturularak, AB tanımlı brüt kamu borç yükü AB-27 ortalamasının önemli ölçüde altına çekilmiştir.

AB TANIMLI GENEL YÖNETİM NOMİNAL BORÇ STOKU

(Milyon YTL)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008Ç1	2008Ç2	2008Ç3
A.Genel Yönetim Toplam Borç Stoku	247,219	287,361	320,927	335,889	348,653	336,669	356,900	352,507	358,609
Merkezi Yönetim	242,665	282,807	316,528	331,520	345,05	333,485	353,048	348,190	353,674
Diğer Kamu Kurumları	4,554	4,554	4,398	4,359	3,604	3,184	3,852	4,318	4,935
B. İç Borç Stoku	151,021	196,407	226,826	247,435	253,284	256,599	268,023	262,729	268,639
Merkezi Yönetim	149,870	194,387	224,483	244,782	251,470	255,310	266,477	261,000	266,364
Diğer Kamu Kurumları	1,151	2,021	2,344	2,654	1,814	1,289	1,546	1,729	2,275
C. Dış Borç Stoku	96,198	90,954	94,100	88,454	95,370	80,070	88,877	89,779	89,970
Merkezi Yönetim(*)	15,482	28,214	24,731	22,234	24,292	27,796	28,943	30,303	27,754
Diğer Kamu Kurumları(*)	-4,508	-9,275	-14,468	-18,695	-23,465	-31,998	-33,406	-33,134	-34,425
AB Tanımlı G.Yön. Nominal Borç Stk.	258,193	306,301	331,191	339,428	349,481	332,467	353,437	349,677	352,118
AB Tanımlı G.Yön. Nominal Borç Stk./GSYH	73,7	67,4	59,2	52,3	46,1	38,9			

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Net kamu borç stoku gerek mutlak değer olarak, gerekse de milli gelire oransal olarak azaltılmıştır. Bu olumlu gelişmelere paralel olarak, faiz harcamalarının vergi gelirlerine oranında çarpıcı düşüşler kaydedilmiş, borcun vade ve döviz konfigürasyonunda kayda değer iyileştirmeler olmuştur.

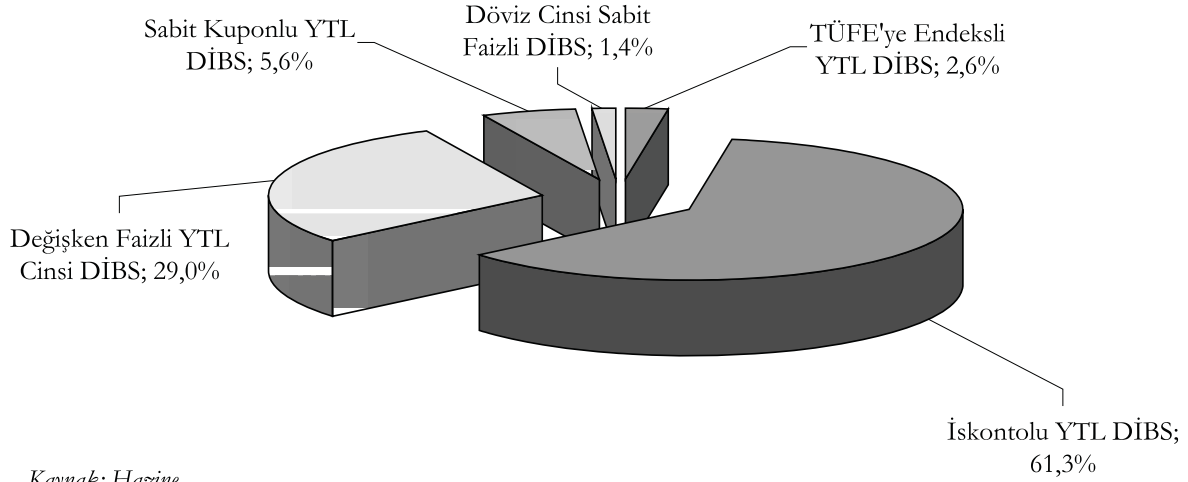
AB Üyesi Ülkelerde AB Tanımlı Borç Stoku / GSYH (%)				
(GSYH %)	2004	2005	2006	2007
Euro Bölgesi (12 Ülke)	69,7	70,3	68,6	66,6
AB (15 Ülke)	63,2	64,1	62,8	60,4
AB (27 Ülke)	62,1	62,6	61,3	58,7
İtalya	103,8	105,8	106,5	104,0
Yunanistan	98,6	98,0	95,3	94,5
Belçika	94,2	92,1	88,2	84,9
Macaristan	59,4	61,6	65,6	66,0
Almanya	65,6	67,8	67,6	65,0
Fransa	64,9	66,4	63,6	64,2
Portekiz	58,3	63,3	64,7	63,6
Malta	72,6	70,4	64,2	62,6
Avusturya	63,8	63,5	61,8	59,1
Türkiye	59,2	52,3	46,1	38,9

Kaynak: Eurostat

2003 yılından günümüze toplam borç stokunun istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Benzeri şekilde bu dönemde kamu borç stokunda da benzeri bir artış kaydedilmiştir. 2008 yılının üçüncü çeyreği itibariyle, toplam kamu borç stoku yıllık %13 artışla 380,13 milyar YTL düzeyine ulaşmıştır. Toplam kamu borç stokunun en büyük kalemini oluşturan iç borç stoku ise, yine bu yılın üçüncü çeyreği itibariyle 287,744 milyar YTL düzeyini bulmuştur. Net borç stoku ise 2004 yılından itibaren gösterdiği düşüş eğilimini 2008 yılında da sürdürmüştür. Likitide riskinin azaltılması amacıyla iç borç çevirme oranının gerilemesine bu yıl da devam edilmiş; borç çevirme oranını 2007’de %79,5 seviyesinden 2008 sonunda %70 seviyesine inmiştir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya oran olarak kamu borç stoku gelişmeleri incelendiğinde, kamu risk ve borç yönetimine getirilen etkinlik ve tesis edilen mali disiplinin de somut bir göstergesi olarak, gerek toplam brüt borç stokunda gerekse iç borç stokunda oransal olarak keskin düşüşler kaydedildiği görülmektedir. Toplam kamu kesimi net borç stokunun GSYH’ye oranı 2002’deki %61,4 seviyesinden 2007’de %29,1’e gerilemiştir.

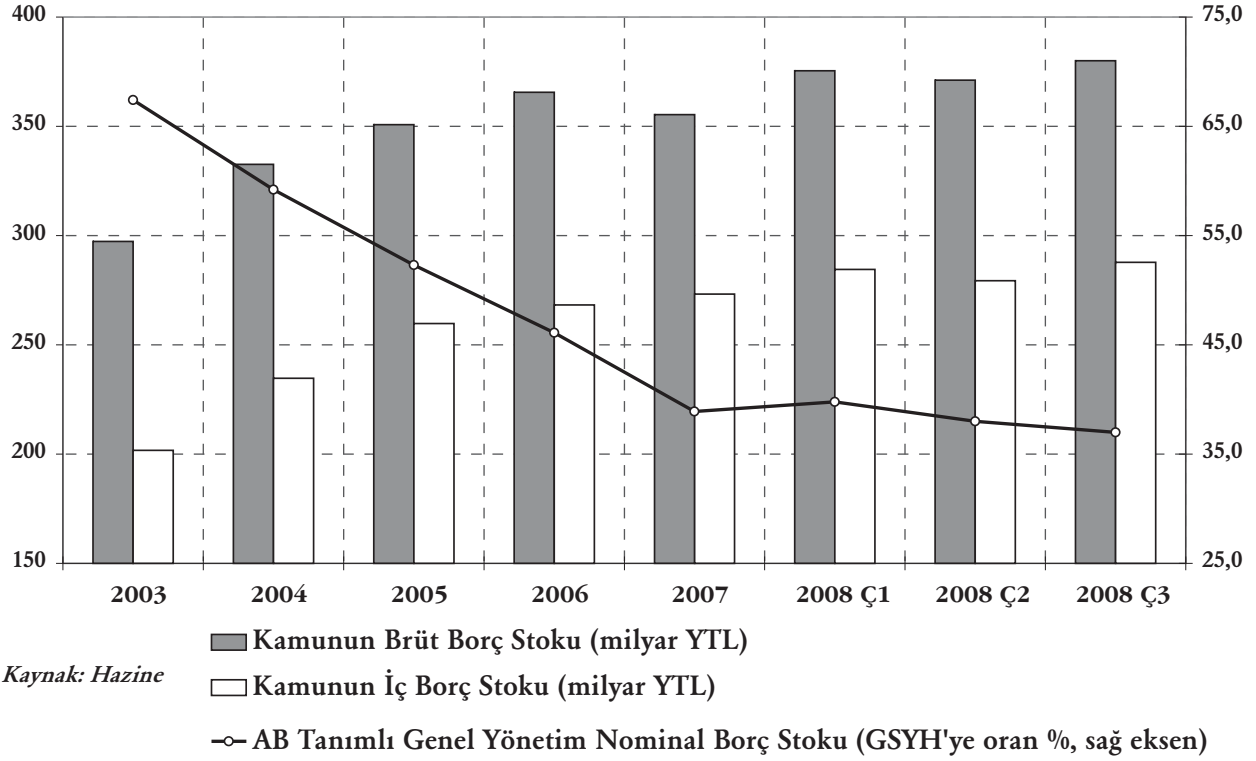
İç Borçlanmanın Enstrümanlara Göre Dağılımı (2008 Ocak-Kasım)

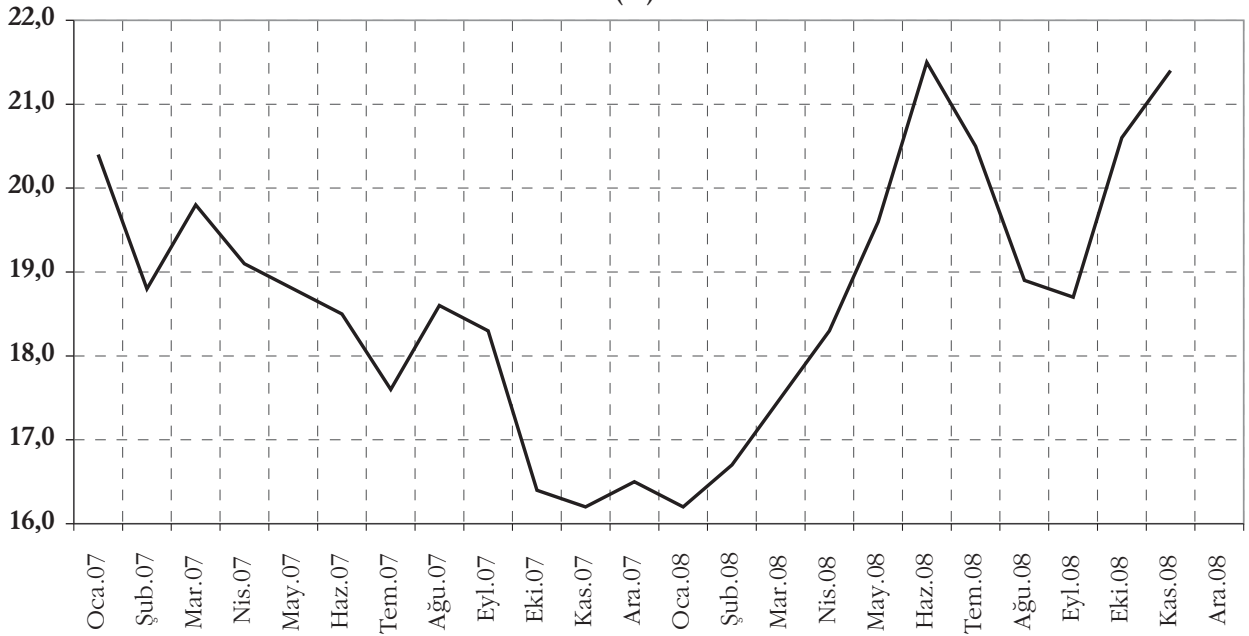
2006 yılında %34 olan kamu net borç stokunun milli gelire oranı, 2007 yılında %29,1'e seviyesine gerilemiştir. 2008 yılında ilk çeyrekte kamu net borç stokunun milli gelire oranının %27,8, ikinci çeyrekte %25,6 ve son çeyrekte %25,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Son verilerinde gösterdiği üzere, 2002 yılından bu yana kazanılan olumlu düşüş trendi söz konusu dönemde de korunmuştur. Paralel olumlu seyir, AB tanımlı genel yönetim nominal borç stoku göstergelerinde de ortaya çıkmaktadır. 2004 yılından itibaren AB tanımlı nominal borç stoku Maastrich kriteri olan %60 seviyesinden hızla aşağı çekilmektedir. 2005 yılında %52,3 ve 2006 yılında %46,12 olan oran, 2007 yılında %38,9 seviyesine gerilemiştir

AB tanımlı borç oranı Maastrich kriterinin oldukça altına inmiştir.

Toplam Kamu Borç Stoku ve AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku

YTL Cinsi İskontolu İç Borçlanmanın Ağırlıklı Ortalama Maliyeti (%)

2008 yılının ilk çeyreğinde söz konusu gösterge %39,78, ikinci çeyrekte %38,01 ve üçüncü çeyrekte ise %36,98 düzeyinde gerçekleşmiştir.

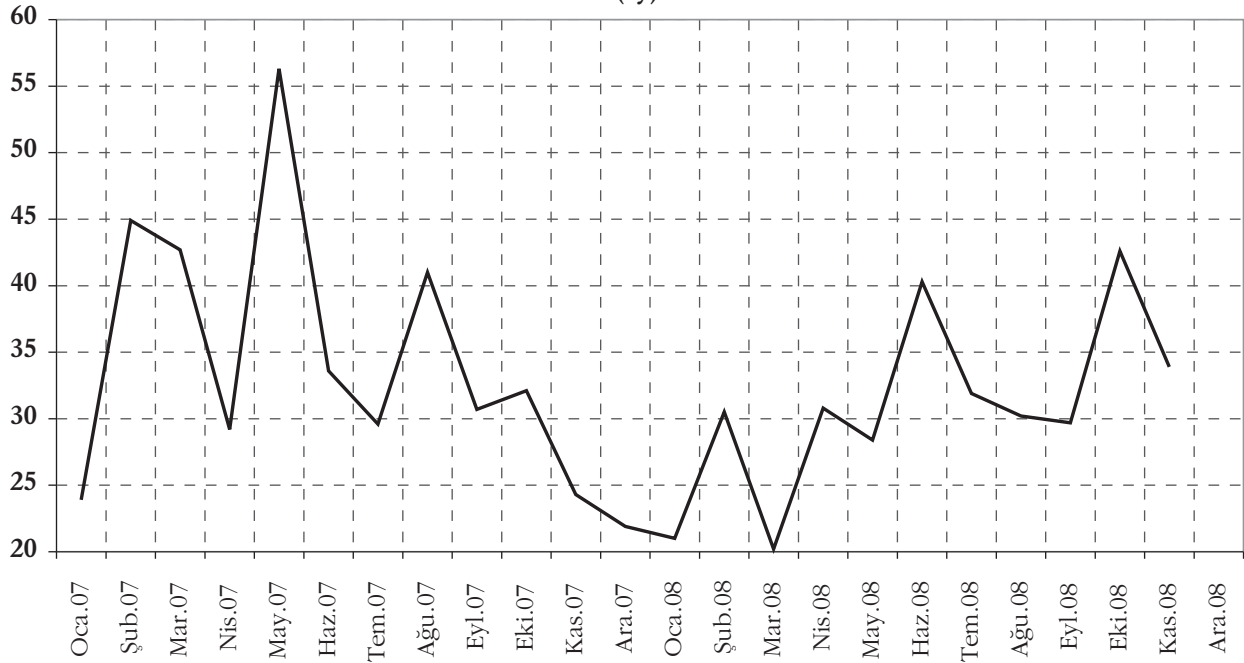
Borç stoku yapısı iyileşmeye devam etmiştir.

2008 yılı Ocak-Kasım dönemi itibariyle iç borç stokunun yapısı incelendiğinde, nakit iç borçlanmanın ağırlıklı olarak YTL cinsinden yapıldığı, döviz cinsinden borçların payının önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Borç stokunun faiz yapısı da benzer şekilde iyileşme göstermeye devam etmiştir.

Hazine iç borç stokunun vadesi uzamaya devam etmiş ve iç borçlanma ortalama vadesi çok keskin olmamakla beraber önceki yılın aynı dönemine göre uzamıştır. 2008 yılı Kasım ayı itibariyle, piyasalardan yapılan iç borçlanmanın ağırlıklı ortalama vadesi 31,6 aya çıkmıştır.

Vade uzamakta maliyet düşmektedir.

Piyasalardan Yapılan İç Borçlanmanın Ağırlıklı Ortalama Vadesi (ay)

Kaynak: Hazine

Ancak, yaşanan mali krizin etkisiyle beraber, 2008 yılı ilk beş ayında yükselme eğiliminde olan YTL cinsi iç borçlanmanın ortalama maliyetinin yılın geri kalanında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Bir önceki yılın Kasım ayında %16,2'lik bileşik faizle yapılan YTL cinsi iç borçlanma, 2008 yılı aynı dönem itibariyle ortalama %19,3'lük bileşik faiz seviyesine ulaşmıştır.

2.5 Orta Vadeli Mali Perspektif

Kamu maliyesi ve borç yönetimi perspektifinden, dikkati çeken en önemli hususlardan biri, 28 Haziran 2008’de Bakanlar Kurulu Kararı’nca yürürlüğe giren ve hükümetin temel politika önceliklerini, hedef temel ekonomik büyüklükleri içeren 2009-2011 Orta Vadeli Program’dır.

Bu programla uyumlu, özellikle de mali dengenin tesisi ve bütçe disiplini açısından önemli bir gösterge niteliğindeki bir diğer araç ise Orta Vadeli Mali Plan’dır. Gelecek üç yıla ilişkin (2009-2011) Maliye Bakanlığı’nın bütçe gelir ve gider tahminleriyle, borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek tekliflerini kapsayan Orta Vadeli Mali Plan (OVMP) önümüzdeki yıllarda uygulanacak maliye politikasını takip edebilmek ve öngörülebilir bir mali perspektif sunmak açısından önemli bir gösterge niteliğindedir. OVMP açıklanmadan önce, 2008—2012 dönemini kapsayan ve bu döneme ilişkin bütçe açığı, faiz dışı fazla ve kamu borç stoku hedeflerinin yer aldığı Orta Vadeli Mali Çerçeve (OVMÇ) kamuoyunun bilgisine sunulmuştur.

Mali disiplindeki iyileşme orta vadeli bir perspektif kazandırmıştır.

OVMÇ incelendiğinde, temel politika önceliklerinin kamu harcamalarında etkinlik kazandırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltmak ve ekonominin rekabet gücü ile dayanıklılığını arttırmak gibi hedefler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bütün bu politika önceliklerine hız kazandırılmak istenirken, uzun zamandır tesis edilmeye çalışılan mali dengenin ve bütçe disiplinin bir devamı olarak, kamu borç stokundaki azalma eğilimini korumanın önemine dikkat çekilerek, bu trendin devamlılığını mümkün kılacak faiz dışı fazla politikasının takip edileceği OVMÇ aracılığıyla kamuoyuna bildirilmiştir.

Orta vadeli mali perspektif; bahsi geçen tüm bu üç dokümanın birbiriyle uyum içerisinde kararlılıkla hayata geçirilerek, mali disiplinden taviz verilmeden, makro ve mikro seviyede yapısal reformlarla desteklenmesi Türkiye ekonomisinde 2002-2008 yılları arasında kazanılmış olan istikrarlı ve öngörülebilir büyüme sürecinin devam ettirilmesini mümkün kılacaktır.

2009-2011 yılları için yapılan çok yıllık bütçe hazırlıkları, Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Mali Plan'a dayandırılmış, söz konusu dönemin ilgili merkezi yönetim bütçelerinde kullanılacak hedef temel makroekonomik göstergeler, gelir ve giderler de bu kapsamda şekillendirilmiştir.

2009-2011 Dönemi Merkezi Yönetim Bütçelerinin Dayandığı Temel Makroekonomik Göstergeler			
	2009	2010	2011
GSYH Büyümesi	5,0	5,5	6,0
GSYH (Milyon YTL, Cari Fiyatlarla)	1,109,351	1,245,269	1,395,158
GSYH (Milyon Dolar, Cari Fiyatlarla)	772,690	830,179	900,567
TÜFE Yılsonu (%)	7,5	6,5	5,5

Kaynak: Eurostat

2009 yılı merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranı %1,4, **Orta vadeli** 2010 yılı için %1,3, 2011 yılında ise %1,7 düzeyinde gerçekleşmesi **program faizdeki** öngörülmektedir. GSYH'ye oranı açısından faiz dışı fazlanın 2009 **fazlanın azalarak** yılında %3,7, 2010 yılında %3,1, 2011 yılında %2,6 gerçekleşmesi **devam etmesini...** öngörülmektedir. Öngörülen faiz dışı fazla hedefine uyumlu olarak, kamu borç stokundaki düşüş eğiliminin korunması amaçlanmaktadır.

Program Tanımlı Bütçe Büyüklüklerinin GSYH'ya Oranı (%)			
	2009	2010	2011
Merkezi Yönetim Bütçesi Gelirleri	20,4	20,3	20,2
Merkezi Yönetim Bütçesi Faiz Dışı Fazla Harcamaları	18,1	18,3	18,5
Merkezi Yönetim Bütçesi Faiz Dışı Fazla	2,3	2,0	1,7

Kaynak: DPT, Orta Vadeli Program (2009-2011)

Orta Vadeli Program'da muhtemel likidite riskini azaltmak amacıyla güçlü rezerv tutulmasının sürdürülmesi, nakit iç borçlanmanın yoğunlukla YTL cinsinden yapılması ve tercihen sabit faizli enstrümanlarla yapılması, ortalama vadelerin de olabildiğince uzatılarak vadesine 12 aydan az bir süre kalmış olan senetlerin piyasadaki miktarını azaltması temel ilkeler olarak benimsenmiştir.

...borç yapısını iyileştirici önlemler alınmasını.

Faiz dışı bütçe fazlası, istikrarlı büyüme ve sıkı mali disiplin sonucunda elde edilen mali dengenin bir izdüşümü olarak, son yıllarda borç yönetimine önemli oranda etkinlik kazandırılmıştır. Tüm bu olumlu gelişmelerin bir sonucu olarak, kamu brüt ve net borç stokunun GSYH'ya oranında önemli bir düşüş kaydedilmiştir. Orta vadeli mali perspektif halihazırda içinde bulunulan düşüş eğiliminin devam ettirilmesini hedeflemektedir.

...böylece borç stokunun GSYH'ya oranının düşürülmesini hedeflemiştir.

ORTA VADELİ PİYASALARDA KAMU MALİYESİNE İLİŞKİN SEÇİLMİŞ GÖSTERGELER						
(GSYH %)	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam Kamu Faiz Dışı Fazla Oranı	3,5	3,5	3,0	2,7	2,5	2,4
Merkezi Yönetim Bütçesi	2,5	2,7	2,3	2,0	1,7	1,7
Diğer Kamu	1,0	0,8	0,7	0,7	0,8	0,7
Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi	-1,6	-1,4	-1,4	-1,3	-1,7	-1,6
Merkezi Yönetim Bütçesi Gelirleri	20,6	20,4	20,4	20,3	20,2	20,0
Merkezi Yönetim Bütçesi Faiz Dışı Harcamaları	18,1	17,7	18,1	18,3	18,5	18,3
Özelleştirme Gelirleri	0,8	1,2	1,0	0,7	0,5	0,2
AB Tanımlı Brüt Kamu Borç Stoku	38,8	37,0	35,0	33,0	31,0	30,0

Kaynak: DPT, Orta Vadeli Programlar

2009-2011 dönemine ilişkin tahminlere bakıldığında, faiz dışı bütçe fazlasının GSYH'ye oranında kazanılan düşüş trendinin devamlılığının sağlanacağı ve faiz dışı bütçe harcamalarının GSYH'ye oranında keskin değişimlere izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Ancak özellikle mevcut küresel kriz nedeniyle 2009 yılının ve 2010 yılının da belli bir bölümünün temel makro ekonomik göstergeleri olumsuz yönde etkileyeceği göz önüne alınırsa, öngörülen orta vadeli mali perspektifi gerçekleştirmede bazı güçlüklerle karşılaşabilecektir.

Ancak, ekonomideki daralma ve makro ekonomik göstergelerden hedeflerden şaşacağına anlaşılmaması, orta vadeli program hedeflerini zora sokmuştur.

Kamu borç yönetiminde son yıllarda elde edilen başarı sonucu, kamu borcunun GSYH'ye oranının, AB ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. Ancak, kamu borcunun GSYH'ye oranının tek başına yeterli olmayacağı anlaşılmaktadır. Kamu borç stokunun mali sistemin büyüklüğüne oranına bakmak gerekir. Türkiye'de mali sistemin derinliği göz önüne alınırsa, kamu borcumuzun AB ortalamasının üzerinde kaldığı görülecektir. Diğer bir ifadeyle, kamu borç yönetimine getirilen etkinlik ve disiplin, kamu borç stokunda çarpıcı bir düşüş sağlanmasına katkıda bulunmuştur, ancak mevcut kamu borcu hala mali sisteme önemli oranda baskı yapma potansiyeline sahiptir. Bu da Türkiye ekonomisinin kırılganlığının devam ettiğini ve AB üyesi ülkelere göre Türkiye'de kamu borç stokunun milli gelire oranının görece düşük olmasının, mevcut yapısal riskleri ortadan kaldırmadığı gerçekliğine işaret etmektedir.

Kutu 1: “Mali Kural” Nedir?

Olağanüstü kriz durumlarında dikkat edilmesi gereken en önemli unsurlardan biri maliye ve para politikası arasındaki eşgüdümdür. Para politikası söz konusu olunca, makro ekonomik yazında merkez bankasının para politikası uygulamalarında bağımsız olması evrensel olarak kabul edilmiş bir gerçekliktir. Ancak söz konusu, maliye politikası olunca benzeri bir mutabakatla karşılaşmak pek de mümkün değildir. İhtiyari maliye politikası uygulaması, genişletici kamu harcamaları veya vergisel indirimlerle ekonomik durgunluk zamanlarında, ya da daraltıcı uygulamalar vasıtasıyla genişleme dönemlerinde, iktisadi dalgalanmaları hafifletebilir, hatta kimi durumlarda kısmen giderebilir. İster ihtiyari, ister kurala dayalı olsun, maliye politikasının etkin işleyebilirliği için en temel koşullardan biri kamu sektörünün farklı kesimlerinin mali pozisyonları hakkında güncel ve güvenilir verinin halihazırda var olmasıdır.

Kurala dayalı makroekonomik politika uygulamaları gün geçtikçe hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerde yaygınlık kazanmaktadır. Özellikle bu uygulamalar arasında dikkati çeken politika araçlarından biri de, mali kural uygulamasıdır. Mali kural uygulaması, belli başlı mali performans göstergelerine sınırlayıcı veya düzenleyici kısıtlamalar getirmek olarak tanımlanmaktadır. Makro ekonomik anlamda sınırlamalar veya düzenlemeler getirilen mali göstergeler arasında kamu borçları, kamu harcamaları, bütçe dengesi ve vergi oranları gibi büyüklükler yer alır. Genellikle de bu sınırlamalar, yukarıda sözü geçen kamu maliyesi büyüklüklerine ilişkin sayısal hedefler şeklinde olabileceği gibi, bu büyüklüklerin milli gelire oranına getirilebilecek sınırlamalar şeklinde de olabilir.

Kapsamlı mali reform uygulamalarının arkasında genellikle büyük boyutlara ulaşmış kamu açıklarının yer aldığı görülmektedir. Makro bir perspektiften mali kural uygulamaları incelendiğinde, bu uygulamaların *i)* maliye politikalarının itibar ve güvenilirliğini arttırmak, *ii)* bütçe hazırlık süreçlerinin ve maliye politikalarının saydamlık ve sürdürülebilirliğini arttırmak suretiyle, mali disiplinin devamlılığını mümkün kılarak, makro ekonomik istikrar ve iktisadi büyümeye önemli katkı sağladığı görülmektedir. Daha mikro bir perspektifle bakıldığında, mali kural uygulamalarının en temel amacının maliye politikalarının icrasında ihtiyari müdahaleleri ortadan kaldırarak, disiplin ve güveni tesis etmek olduğu görülmektedir. Mali ihtiyatlılıkları ile tanınan hükümetlerin mali kural uygulamasına gereksinim duyması çok görülen bir durum değildir. Ancak, özellikle kamu borç kapsam ve boyutları büyük rakamlara ulaşan diğer ülkelerde, mali kural uygulaması, faydalı bir politika

çerçevesi sunabilir ve eğer, ulusal ve yerel yönetimler seviyesinde iyi tasarlanırsa, basitlik, esneklik ve büyüme odaklı esasları birleştirerek istikrara ve büyümeye yukarıda bahsedildiği üzere önemli katkıda bulunabilir. Ancak önemle dikkat edilmesi gereken husus, mali kural uygulamasının şeffaflıkla, uygun kurumsal altyapı desteği ve özenli bir hazırlıkla icra edilmesi ve belirli mali göstergelerle ölçülebilir olmasıdır.

Dünyada mali kural politika uygulamaları deneyimlerine bakıldığında, Birleşik Krallık, Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi ülkelerin şeffaflıktan yana önceliklerini kullanırken; Brezilya, Peru, Kolombiya, Arjantin, İsviçre ve AB üyesi ülkelerin, performans kıstasları için gerekli sayısal göstergeler üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Mali kural uygulamasındaki öncelikler kadar, mali performans kurallarının gösterge ve kapsamı da ülkelerarasında farklılıklar göstermektedir. Ancak, uygulamada pek çok ülke, stok değişken olan borç göstergelerinden ziyade, borç artış ve azalışlarında temel rol oynayan bütçe gelirleri, bütçe giderleri ve bütçe açığı büyüklükleri gibi akım değişkenlerine ilişkin mali kurallar koymayı tercih etmektedir. Bu hususta yaygın olan görüş, belirgin bir zaman aralığındaki mali performansın kendisinden çok, diğer pek çok farklı faktörden etkilenebilen borç stoku üzerine konan mali kuralın tek başına, maliye politikasının etkinliğini arttırmak için yeterli bir araç olmadığıdır. Bu nedenle, son zamanlarda Uluslararası Para Fonu'nda verdiği mesaj, tek bir kriter ile çalışan mali kriter yerine, birden çok unsurun dikkate alınarak sınırlamalar ve düzenlemeler getiren “birleşik mali kural” uygulamasının daha etkili olacağıdır.

Türkiye’de, özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren, maliye politikası, ayarlanabilir bir fazla, artan özelleştirme gelirleri ve dış borç finansmanı yoluyla, iç borç stokunu kontrol altına almayı hedeflemiştir. 2001 yılından beri uygulanmakta olan iktisadi programın tartışmasız dikkat çeken en önemli unsuru, sıkı maliye politikasının da bunca zamandır kesintisiz bir şekilde sürdürülmesinin de bir yansıması olan, mali disiplindir.

Son yıllarda çok yıllık bütçeleme süreçleri, kamu risk ve borç yönetiminde kazanılan olumlu görünüm ve kamuoyuna duyurulan Orta Vadeli Mali Program ve Orta Vadeli Mali Çerçeve vasıtasıyla, mali kurala ve onu uygulatacak olan maliye politikasının koordinasyon ve icrasına etkinlik kazandırma amaçlı önemli adımlar atılmıştır. Ancak, özellikle hatırlatılması gereken bir husus vardır ki; o da, mali kural uygulamasında tek başına hedef rakamsal sınırlamaları tutturmaya çalışmaktan ziyade, mali kuralların işlevsel olarak daha etkin çalışır hale gelmesine katkıda bulunacak mikro reformların da gerçekleştirilmesine özen gösterilmesidir.

2.6 2009 Yılı Bütçesi

2009 yılı merkezi yönetim bütçesinde bütçe giderleri 262,2 milyar YTL, net bütçe gelirleri 248,8 milyar YTL, bütçe açığı 13,5 milyar YTL, faiz dışı fazla 44 milyar YTL olarak hedeflenmiştir. 2008 yılı Maliye Bakanlığı bütçe gerçekleşme tahminlerine bakıldığında, 2009 yılı merkezi yönetim bütçesinde bütçe giderleri için %14,2, bütçe gelirleri için ise %15,5 oranında artış hedeflenmektedir.

2009 bütçesi % 4 faiz dışı fazla hedefine göre oluşturulmuştur.

Benzeri şekilde, 2008 yılsonu gerçekleşme tahminleri doğrultusunda, bütçe giderlerinin GSYH'ye oranının %23,1'den %23,6'ya çıkması beklenmektedir. Faiz dışı fazla ve bütçe açığı büyüklüklerine bakıldığında, 2009 yılında bütçe açığının GSYH'ye oranının %1,2, faiz dışı fazlanın ise %4 olması beklenmektedir.

2009 yılı bütçesi kalemlerine bakıldığında, eğitim, sağlık ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarını giderici harcamalara öncelik verildiği görülmektedir. Bu çerçevede altyapı yatırımları, GAP Eylem Planı ve ulaştırma projeleri gibi faaliyetlere önemli oranda kaynak aktarılması planlanmaktadır.

2009 bütçesinde dengeli gelişme perspektifi dikkat çekmektedir.

milyon YTL	2008	2009	GSYH'ye Oran (%)		Artış Oranı	
	Gerç. Tahmini	Tasarı	2008 Gerç. Tahmini	2009 Tasarı	2008	2009
Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri	229.535	262.110	23,1	23,6	12,5	14,2
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	175.035	204.610	17,6	18,4	12,7	16,9
Faiz Giderleri	54.500	57.500	5,5	5,2	11,8	5,5
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	215.396	248.759	29,1	28,5	13,2	15,5
Vergi Gelirleri	174.745	202.090	14,3	15,6	17,6	18,2
Bütçe Açığı	-14.140	-13.351	-1,4	-1,2	3,1	-5,6
Faiz Dışı Fazla	35.545	40.360	4,1	4,0	15,2	9,4

Kaynak: Hazine

2009 yılı bütçesinde dikkati çeken diğer bir unsur da, **Harcamalarda, gelir performans şartı aranacaktır.** harcamalarda bundan sonra gelir performans şartı aranacak olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, bundan sonra gelirlerin hedeflendiği miktarda gerçekleşmesi halinde, önceden planlanan bazı harcamaların yapılması bu vesileyle mümkün olabilecek. Ana kriter harcamalarda gelir performansı olunca, söz konusu gelir performansı istenen ve öngörülen düzeyde gerçekleşmezse, önceden tayin edilen harcamalar bu durumda gerçekleştirilmeyecektir.

2009 yılı program uygulamasında baz alınacak olan temel ekonomik gösterge varsayımlarının yeniden gözden geçirilerek, revize edilmesi gerekmektedir. Öngörülen büyüme rakamları mevcut küresel kriz nedeniyle gerçekçi olmaktan çıkmıştır. Ayrıca mali krizin kamunun finansman ihtiyacının karşılanmasında da bazı ilave zorluklar getirmesi muhtemeldir. Yaklaşan yerel seçimler göz önüne alınırsa, yerel yönetim harcamalarının öngörülen bütçe faiz dışı harcamalarının üzerinde gerçekleşmesi kuvvetle muhtemeldir. Küresel mali kriz nedeniyle toplam vergi gelirlerindeki artış hedeflenenin altında gerçekleşecektir. Orta Vadeli Mali Çerçeve uyarınca arttırılan harcamalar ve küresel krizin etkisiyle düşen gelirler 2009 yılında bütçenin öngörülenin üstünde bir açık vermesine yol açacaktır. Harcamalardaki artış ve krize karşı alınacak tedbirler kapsamında, harcamaların kompozisyonundaki değişim maliye politikasının güvenilirliği ve sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, büyümeyi teşvik edecek maliye politikasının uzun vadeli mali hedeflerle ve enflasyonunun aşağı çekilmesi amacı ile çelişmemesi gerekmektedir.

2009 bütçesinin dayandığı temel makro ekonomik büyüklükler gerçekliği yitirmiştir.

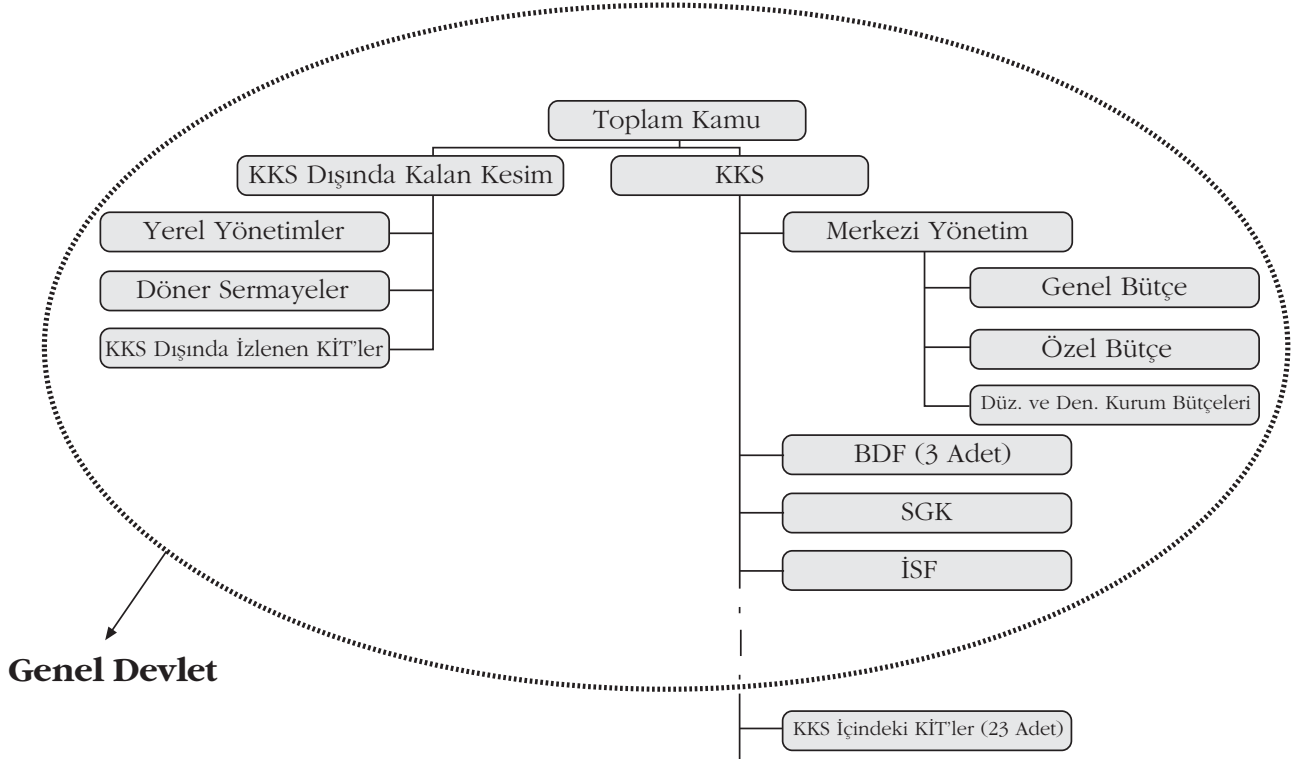
2.7 Toplam Kamu Kesimi

Toplam kamu kesimi, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, mahalli idareler, fonlar, sosyal güvenlik kuruluşları, döner sermayeler, işsizlik sigortası fonu ve KİT'lerden oluşmaktadır. Toplam kamu kesiminden KİT'ler çıkartıldığında ise genel devlet tanımına ulaşılmaktadır.

2002-2006 döneminde makroekonomik istikrarın sağlanmasında **Kamu** en önemli araçlardan biri maliye politikası olmuştur. Bu dönemde **maliyesinde 2006 yılından sonra aynı performans korunamamıştır.** sürdürülen maliye politikası, önemli miktarda faiz dışı fazla vererek kamu borç stokunu düşürmek ve enflasyonla mücadeleye katkı sağlamak temellerine dayanmıştır. 2006 yılından sonra aynı performansın sürdürülmediği görülmektedir.

2001 yılından bu yana mali disiplinin korunması ve faiz **Kamu kesimi borçlanma gereği artmakta...** ödemelerinde yaşanan düşüşün etkisiyle, genel devlet dengesi ilk kez 2005 yılında fazla vermiş ve 2006 yılında yüksek özelleştirme gelirleri ve bir defalık gelirlerin etkisiyle fazla vermeye devam etmiştir. 2007 yılında 870 milyon YTL olan kamu kesimi borçlanma gereği 2008 yılında ise 8,295 milyon YTL'ye çıkmıştır.

Kamu Kesimi Organizasyonu

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, "Konsolide Kamu Sektörü Faiz Dışı Fazla Performans Kriterleri Hakkında Not.

2008 yılında genel devlet toplam gelirlerinin 311,5 milyar YTL, harcamalarının ise 322,5 milyar YTL olması beklenmektedir. Genel devlet açığının, özellikle vasıtalı vergi ve özelleştirme performansındaki düşüş nedeniyle 2007 yılına göre 2008 yılında, GSYİH'ya oran olarak, 0,5 puan artarak 0,7 düzeyine yükselmesi beklenmektedir. Özelleştirme gelirleri ve faiz giderleri hariç genel devlet dengesinin ise GSYH'nın %3,8'i düzeyinde fazla vereceği hesaplanmaktadır. IMF tanımlı kamu kesimi faiz dışı fazlasının da 2007 yılındaki %3 seviyesinden 2008 yılına %2,7'ye gerilemesi beklenmektedir. Faiz harcamalarındaki 0,3 puanlık azalmaya karşın sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transfer harcamalarındaki artış, faiz dışı fazla rakamını aşağı çekmektedir.

...Kamu kesimi faiz dışı fazlası azalmaktadır.

Orta Vadeli Mali Program'da (2009-2011) kamu kesimi faiz dışı fazlasının program dönemi içinde %3 olması hedeflenmektedir. Kamu kesimi dengesi için, özellikle KİT'lerin, Sosyal Güvenlik Kurumunun (SGK) dengelerine ve yerel yönetimlere ayrılan transferler dikkat çekmektedir. 2008 yılında KİT'lerin ve SGK'nın fazla vermesi hedeflenmişti. Ancak 2008 yılının üçüncü çeyreği itibariyle göstergeler incelendiğinde, yerel yönetimlere aktarılan transferlerdeki orantısız açılma nedeniyle, 2008 yılı sonunda hedeflenen fazlanın yerini normalin üstünde bir açığa bırakması beklenmektedir. 2007 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde, 2008 yılı Kasım ayı itibariyle de, yerel yönetimlerin harcamalarının bütçe faiz dışı fazla harcamalarının çok üstünde seyrettiği görülmektedir. 2009 yılında yerel yönetimlerin 594 milyon YTL'lik fazla vermesi hedefinin, özellikle 2007 yılından günümüze kadar olan süreç ve 2009 yılında yapılacak olan yerel seçimler dikkate alındığında, çok da gerçekçi bir temele oturmadığı görülmektedir.

2009 ve sonrasında kamu kesimi faiz dışı fazlası için %3 hedeflenmektedir.

2008 yılında toplam kamu kesimi harcanabilir gelirinin 115,8 milyar YTL'ye ulaşması, bu gelirin gelirin 74 milyar YTL'sinin merkezi bütçe, 28 milyar YTL'sinin mahalli idareler, 2,8 milyar YTL'sinin fonlar, 7,3 milyar YTL'sinin işsizlik sigortası fonu, 1 milyar YTL'sinin sosyal güvenlik ve 2 milyar YTL'sinin döner sermaye kuruluşları tarafından sağlandığı görülmektedir.

2008 yılında Toplam Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'nin alt bileşenlerine bakıldığında, GSYH'ye oran olarak, Merkezi Yönetim Bütçesinde %1,4, mahalli idarelerde %0,3 borçlanma gereğine karşılık, işsizlik sigortasının % 0,73 ve Fonlar'ın %0,3 pozitif katkıları sonrasında, Toplam Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'nin %0,8 olacağı tahmin edilmektedir. 2009 yılında ise, mahalli idarelerin borçlanma gereğinin olmaması ve KİT'lerin pozitif katkı yapmasıyla Toplam Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'nin çok sınırlı kalacağı öngörülmektedir.

GSYH'nin %1'ine yaklaşan KKBG'nin 2009'da yeniden düşmesi beklenmektedir.

2009 yılında genel devlet gelirlerinin bir önceki yıla göre 0,5 puan artarak GSYH'ya oran olarak %18,6 düzeyinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Vergi gelirlerinde artış öngörüsü, vergi oranlarının artırılacağına işaret etse de, ekonomik aktivitedeki gerileme dikkate alındığında gerçekçi görülmemektedir.

2009 yılında vergi gelirlerinde öngörülen artış gerçekçi değildir.

Sosyal güvenlik sisteminin prim tahislatından oluşan sosyal fon gelirlerinin 2008 yılına göre % 0,8 puan artarak 2009 yılında GSYH'nin %7'sine ulaşması beklenmektedir. Tahsiline devam edilen sigorta primi borçları yapılandırma gelirlerinin bir önceki yıla göre azalmasına karşın, sosyal güvenlik reformu nedeniyle merkezi yönetim bütçesinden ödenecek olan devlet katkısı belirleyici rol oynamaktadır.

Sosyal güvenlik harcamaları kamu dengesinde kırılganlık yaratmaktadır.

SGK'nın açık finansmanını kapatmak için yapılan transferler 2008 yılı Ocak- Kasım döneminde de dikkati çekmektedir. Özellikle sosyal güvenlik ve genel sağlık sigortası yasasının uygulamaya girmesi ile ekonomik durgunluk ve sağlık politikası uygulamalarına ilişkin özgül koşullar nedeniyle prim gelirlerinde olası bir azalma, sosyal güvenlik kurumlarının mali yapısı üzerinde olumsuz etki yapacaktır.

2008 yılında çıkartılmış olan İstihdam Paketi uyarınca, işveren hissesine düşen sigorta priminin Hazine tarafından karşılanması ve sosyal güvenlik borçlarının yeniden yapılandırılması sonucu elde edilen tahsilatın bir önceki yıla göre azalması, sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferleri artırmaktadır.

Sosyal güvenlik kuruluşlarına transferler artmaktadır.

Kutu 2: 2008 Yılında Yapılan Bazı Mali Değişiklik ve Düzenlemeler

2008 yılında yapılan bazı değişiklik ve düzenlemeler aşağıdaki gibidir: Vergi borçlarının yıllık %3 tecil faizi ile 18 ay süreyle taksitlendirilmesi için Gelir İdaresi Başkanlığı'nca düzenlemeler yapılmıştır. Bu yeni düzenlemelerle, mükelleflerin vergi borçlarını sıkışmadan ödeyebilmeleri için imkan yaratılmaya çalışılmıştır.

1 Ağustos 2008 tarihi itibarıyla, sözleşme yapan ve prim tahsil etme yetkisi bulunan sigorta acentelerinin Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) mükellefiyeti kaldırılarak, sigorta şirketleri mükellef olarak atanmıştır. Katma Değer Vergisinde tekstil, sağlık, eğitim, gıda ve turizm sektörlerinde belli başlı on puanlık oran indirimlerine gidilmiştir. 2008 yılı faaliyetleri kapsamında, Asgari Geçim İndirimi müessesesi gelir vergisi sistemine dahil edilerek, ücretliler üzerindeki vergi yükü hafifletilmeye çalışılmıştır. Diğer bir ifadeyle, uygulama öncesinde asgari ücret üzerindeki toplam vergi ve prim yükümü %41,03 iken, yeni uygulamayla bu oran mükelleflerin bulunduğu medeni ve ailevi kategoriye göre farklılık göstermek kaydıyla, %31,03 ile %35,15 arasında oranlara indirilmiştir. Yine 2008 yılı içerisinde, Hızlandırılmış Katma Değer Vergisi İade Sistemi (HİS) uygulamasına geçiş yapılmış, bu uygulamayla sertifika sahibi mükelleflerin iade talepleri, teminat ve ya inceleme raporu istenmeksizin yerine getirilmesi mümkün kılınmıştır.

Gelir Vergisi Kanunu'nun daha anlaşılır ve basit bir dille yeniden yazım çalışmaları tamamlanma aşamasındadır. Bu vasıtaıyla, küresel piyasa sistemine uyumlu, gelişmiş ekonomilerdeki emsalleriyle paralel, yatırımları ve istihdamı teşvik edici, geniş bir tabana yayılacak daha adil bir vergi sisteminin oluşturulmasına önemli katkıda bulunacak belli başlı düzenlemelerin hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. Yine benzeri bir gerekçe ile, Vergi Usul Kanunu'nun da gözden geçirilmesi amaçlanmaktadır. Mali tabloların güvenilirliğini ve uluslararası karşılaştırma yapılabilirliğini arttırmayı ve bu suretle denetim ve gözetimi kolaylaştırmayı hedefleyen "Muhasebe ve Denetim Standartları Hakkındaki Kanun Tasarısı" da 2009 yılında tamamlanması beklenen bir diğer düzenlemedir.

Adil rekabet ortamını tesis etmek önünde önemli engellerden biri olan kayıtdışı ekonomiyle mücadele etmek amacıyla, 2008 yılı Program tedbirleri kapsamında, "2008—2010 Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadele Stratejisi Eylem Planı" Gelir İdaresi Başkanlığı koordinatörlüğünde on kamu idaresi kurumunun da ortak katılımıyla hazırlanmış ve planlanan faaliyetler 1 Temmuz 2008 tarihi ile uygulanmaya başlanmıştır. Atılan bu adımla kazandırılmaya çalışılan birincil hedef, herkesin

vergi sorumluluğunu yerine getirmesini mümkün kılarak, haksız vergi yükü dağılımını azaltıcı tedbirler yoluyla kayıtdışı ekonomi ile mücadele çalışmalarında kurumsal standardizasyon ve eşgüdümlü koordinasyonu mümkün kılmaktır.

2002-2008 yılları itibariyle özelleştirme uygulamalarına bakılacak olursa, 2003 yılından bu yana 32,5 milyar doları Özelleştirme İdaresi tarafından olmak üzere, TMSF ve Ulaştırma Bakanlığı tarafından olmak üzere, yapılan özelleştirmelerin boyutu 50 milyar doları aşmış olduğu görülmektedir. 2008 yılı süresince, PETKİM, TEKEK Sigara, Ankara Doğal Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş.'ye ait elektrik santralleri, TEDAŞ ve TEKEK'e ait taşınmazların satış devir işlemlerinin yanı sıra, Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin %15'lik payının ve uluslararası sermaye piyasalarında birincil halka arzı tamamlanmıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye ait Kars, Erciş, Ağrı, Muş ve Erzurum Şeker Fabrikaları ve Milli Piyango şans oyunlarının özelleştirilmesinin yapılması için ihaleye çıkmıştır. Alınan bir diğer karar da, Karayolları Genel Müdürlüğü'nün yapım, bakım, onarım ve işletimini üstlendiği otoyollar, köprüler ve bunların üzerinde bulunan tesislerin işletme haklarının verilmesi yöntemi ile özelleştirilmesi kararı verilmiştir. Ekonomik göstergeleri olumsuz yönde etkileyeceği göz önüne alınırsa, öngörülen orta vadeli mali perspektifti gerçekleştirmede bazı güçlüklerle karşılaşabilecektir.

Kamu borç yönetiminde son yıllarda elde edilen başarı sonucu, kamu borcunun GSYHY'ye oranının, AB ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. Ancak, kamu borcunun GSHY'ye oranının yanı sıra tek başına yeterli olmayacağı anlaşılmaktadır. Kamu borç stokunun mali sistemin büyüklüğüne oranına bakmak gerekir. Türkiye'de mali sistemin derinliği göz önüne alınırsa, kamu borcumuzun AB ortalamasının üzerinde kaldığı görülecektir. Diğer bir ifadeyle, kamu borç yönetimine getirilen etkinlik ve disiplin, kamu borç stokunda çarpıcı bir düşüş sağlanmasına katkıda bulunmuştur, ancak mevcut kamu borcu hala içeride mali sisteme önemli oranda baskı yapma potansiyeline sahiptir. Bu da Türkiye ekonomisinin kırılganlığının devam ettiğini ve AB üyesi ülkelere göre Türkiye'de kamu borç stokunun milli gelire oranının görece düşük olmasının, mevcut yapısal riskleri ortadan kaldırmadığı gerçekliğine işaret etmektedir.

Uluslararası likidite ve kredi koşullarının gittikçe kötüleştiği gözlemlenen mevcut iktisadi konjonktürde, Türkiye’yi de hızla etkisi altına alan küresel mali krizin olumsuz sonuçlarını minimize etmek, finansman kaynaklarını çeşitlendirerek, fon ve likidite akışının sorunsuz halde yürümesini sağlamak amacıyla, 2008 yılı içerisinde bir dizi önlemler alınmıştır. Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının mevduatlarını Türkiye’de değerlendirmek amacıyla, yazılı ve görsel basında “Varlık Barışı” olarak bilinen, “Bazı Varlıkların Milli Ekonomi’ye Kazandırılması Hakkında Kanun” adını taşıyan yeni bir düzenleme ile, yurtdışındaki iştiraklerin Türkiye ekonomisine kazandırılması hedeflenmiştir. Yasalaştırılan bu kanunla, gerçek ve tüzel kişilerin sahip oldukları para, döviz, altın, hisse senedi, tahvil ve diğer menkul kıymetlerinin, kayda alınmak suretiyle, Türkiye ekonomisine kazandırılması öngörülmektedir. Söz konusu kazanım ve iştiraklerin, düşük bir miktar vergi ödenmesi kaydıyla, yapılan beyanlardan hareketle herhangi bir inceleme ve soruşturmaya tabi tutulmadan kayda alınması planlamaktadır. Diğer bir tedbir olarak, borsada işlem gören hisse senetlerinin alım satımında yerli yatırımcılardan alınan %10’luk vergi sıfıra indirilmiştir.

B Ö L Ü M

PARA POLİTİKASI

3. PARA POLİTİKASI

Giriş

2006 yılından sonra açık enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçilmesiyle birlikte küresel mali piyasalarda yaşanan fiyat hareketleri enflasyon rakamlarını fazlasıyla etkilemekle beraber, para politikasının enflasyonu etkilemesinde daha kısıtlı rol oynamasına neden olmuştur. Özellikle 2006 yılının Mayıs-Haziran döneminde gıda fiyatlarında kuraklıktan kaynaklanan fiyat artışları ve YTL'nin ciddi değer kaybı bu dönemde enflasyonun artmasında belirgin rol oynamıştır. Bu nedenle, 2006 yılının ikinci yarısı itibariyle artış eğilimi gösteren enflasyonla mücadele doğrultusunda daha sıkı para politikası uygulaması yoluna gidilmiştir. Merkez Bankası 2007 yılında para politikasını uygularken, 2006 yılında başlatılan enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesine sadık kalmıştır.

Para politikasının çerçevesini enflasyon hedeflemesi oluşturmaktadır.

2007 yılının ilk üç çeyreğinde enflasyonda düşüş eğilimi görülmüş, son çeyrek itibariyle ise de gıda fiyatlarından ve küresel konjonktürden kaynaklanan yüksek fiyat artışları yaşanmıştır. 2007 yılı Ağustos ayında ABD Mortgage piyasasında başlayan ve daha sonra da etkilerini giderek daha belirgin şekilde ulusal mali piyasalarda hissettiren küresel mali kriz, 2008 yılı itibariyle birçok ülke ekonomisini durgunluğa itmektedir. Bu nedenle birçok ülke hükümetleri ve merkez bankaları hem mali piyasaları hem de reel sektörde yaşanan sorunları çözmek üzere çeşitli önlemler uygulamaktadır. 2008 yılının ilk yarısına gelindiğinde, rekor seviyelere ulaşan ham petrol ve emtia fiyatlarında yılsonu itibariyle görülen sert düşüşler enflasyon rakamlarına olumlu etki yapmıştır.

Bilindiği üzere, Merkez Bankalarının faiz oranlarında, döviz kurunda ve para arzında aldığı kararlar toplam talebi ve en sonunda enflasyonu etkilemektedir. Para politikasının en yaygın kullanım türü olarak beliren politika faiz oranlarında yapılan değişiklikler, diğer banka ve finans kuruluşlarının belirleyecekleri faiz oranlarını, kredi miktarı, hisse senedi ve bono fiyatlarını,

Faiz oranı temel politika aracı olmaya devam etmiştir.

döviz kurlarını ve beklentileri fazlasıyla etkilemektedir. Fakat politika faizlerinde yapılacak değişikliklerin bu belirtilen değişkenler üzerindeki etkisi zaman almakta, bu noktada para politikası aktarım mekanizmasının etkinliğin artırılması büyük önem taşımaktadır.

Merkez Bankası 2008 yılında da para politikasını belirlerken enflasyon hedeflemesi rejimini temel almış olup, kısa vadeli faiz oranlarını kullanarak YTL likiditesini etkilemeyi sürdürmeye devam ederek hem finansal piyasaların hem de kredi piyasalarının etkin çalışmasını sağlamayı amaçlamıştır. 2006 yılının Mayıs-Haziran döneminde gıda ve emtia fiyatlarındaki artışa ilaveten yaşanan sermaye çıkışlarına önlem amaçlı sıkılaştırılan para politikası, 2008 yılının son çeyreğinde yaşanan sermaye çıkışları, durgunluk ve iç talep daralmasının enflasyonu düşürücü faktörler olarak belirmesi sebebiyle daha gevşek bir hal almış olup, bu dönemde gevşek bir para politikası stratejisi uygulanmıştır.

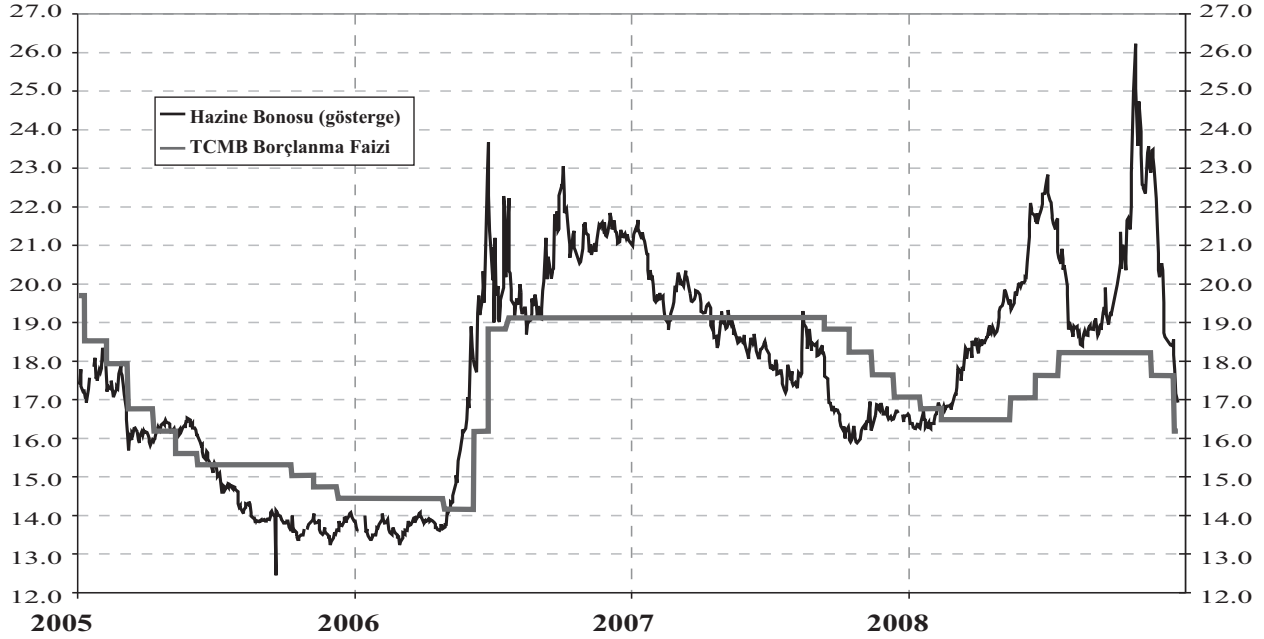
Küresel piyasalarda kaybolan güven ortamı ve bunun sonucu olarak azalan ABD doları likiditesi, gelişmekte olan ülke para birimlerinde ABD doları karşısında değer kayıpları yaşatmış olup, YTL de bu süreçte ciddi ölçüde değer kaybetmiştir. Bu dönemde birçok ülkede merkez bankaları mali piyasaları canlandırma adına çeşitli oranlarda faiz indirimlerine gitmiştir. Bunlar arasında FED ile birlikte Avrupa Merkez Bankası (AMB), Merkez Bankası, İsviçre Merkez Bankası (SNB), Kanada Merkez Bankası ve Merkez Bankası da (Riksbank) yer almaktadır.

Küresel kriz merkez bankalarını faiz indirimlerine yöneltmiştir.

Merkez Bankası YTL likiditesini sağlamasının yanında 9 Ekim 2008 tarihinden itibaren kendi bünyesindeki Döviz Depo Piyasasında aracılık faaliyetlerine tekrar başlayarak bankalar için döviz likiditesi konusunda çeşitli önlemler almıştır. Küresel mali krizin daha güçlü hissedildiği 2008'in son döneminde döviz likiditesini artırma yönünde atılan bu adım amaç olarak büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde TCMB de finansal krize karşı bir dizi önlemi uygulamaya almış, faiz oranlarında kademeli indirim sürecini başlatmıştır.

Kriz karşısında TCMB da bir dizi önlem almıştır.

Faiz Oranları (%, Bileşik)

2008 yılının ilk yarısında artış eğilimi gösteren enflasyon rakamları, merkez bankası tarafından koyulan enflasyon hedeflerinin tutturulamamasına neden olmakla beraber, ileriki yıllar için belirlenen enflasyon hedeflerinde de revizyona gidilmesine neden olmuştur. Daha önce %4 olarak belirlenen 2009 yılı enflasyon hedefi 2008 Haziran ayı itibariyle %7,5 olarak, 2010 ve 2011 yılları için de sırasıyla %6,5 ve %5,5 olarak revize edilmiştir. Merkez Bankasının 2008 yılı Haziran ayında enflasyon hedeflerinde yaptığı bu değişiklikler ile daha sağlam ve gerçekçi hedefler oluşturmuş olması, ekonominin genel istikrarı için daha somut ve daha doğru bakış açısı sağlamaktadır.

Enflasyon hedeflerinde revizyona gidilmiştir.

2007 yılının Eylül ayından itibaren politika faizlerinde yapılan ölçülü faiz indirimleri, 2008 yılının başında da devam etmiş, özellikle yılın ilk yarısında gıda ve enerji fiyatlarındaki artışların sürmesi ve YTL'nin değer kaybetmesi, enflasyon beklentilerini negatif yönde etkilemiştir. Yine aynı dönemde küresel mali kırılganlıkların da artmasıyla Merkez Bankası Mart ve Nisan aylarında politika faizlerini değiştirmeyerek faiz indirimlerini durdurmuştur. İkinci çeyrekte de artışını sürdüren enerji ve gıda fiyatları ve enflasyon beklentilerindeki kötüleşme Merkez Bankasını

Faiz oranları yıl ortasında artan enflasyon beklentileri nedeniyle yükseltilmiş.

daha sıkı bir para politikası stratejisi takip etmeye itmiş, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında politika faizleri 0,5'er puan arttırılmıştır.

2008 yılı Ağustos ayından itibaren gıda ve emtia fiyatlarının düşüş trendine girmesi, içerdeki enflasyonu ileriki dönemlerde olumlu şekilde etkileyecek şeklinde yorumlanmış, toplam talep ve kredi piyasalarındaki daralmanın etkilerinin artacağı görüşü oluşmuştur. Bu nedenle Ağustos-Ekim döneminde para politikası daha temkinli bir duruş sergilemiş, faizlerde herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

Ağustos-Ekim döneminde politika faizleri sabit kalmıştır.

2008 yılının son dönemlerinde uluslararası mali piyasalarda yaşanan kaos ortamının etkileri, dünya ekonomilerinin resesyon sürecine doğru ilerlemesi, büyük düşüşler gösteren ham petrol ve emtia fiyatlarına ek olarak yavaşlayan iç ve dış talep, YTL'nin değer kaybetmesine rağmen enflasyon rakamlarını olumlu yönde etkilemiş ve orta vadede bu yönlü ilerleyişin devam edeceği yönünde görüş oluşmasını sağlamıştır. Bu noktada hem finansal piyasalarda yaşanan likidite daralmasını önleme amaçlı hem de enflasyon rakamlarında beklenen düşme eğilimi, para politikasında daha genişleyici bir strateji izlenmesine sebep olmuştur. Bu sebeple Merkez Bankası 2008 yılının son döneminde kısa vadeli faiz oranlarında indirim giderek 19 Kasım ve 18 Aralık tarihlerinde gecelik borçlanma faizlerini sırasıyla 0,5 ve 1,25 puan indirerek % 16,25 ve % 15,00 seviyelerine çekmiştir.

Merkez Bankası Kasım ayından itibaren yeni bir indirim sürecine girmiştir.

2008 Yılı Para Politikası Kurulu Kararları

Tarih	Faiz Kararı	Gecelik Borçlanma Faizi (%)
17.01.2008	-0,25	15,50
14.02.2008	-0,25	15,25
19.03.2008	Değişiklik Yapılmadı	15,25
17.04.2008	Değişiklik Yapılmadı	15,25
15.05.2008	+0,5	15,75
17.06.2008	+0,5	15,25
18.07.2008	+0,5	15,75
17.08.2008	Değişiklik Yapılmadı	15,75
18.09.2008	Değişiklik Yapılmadı	15,75
22.10.2008	Değişiklik Yapılmadı	15,75
19.11.2008	-0,5	16,25
18.12.2008	-1,25	15,00

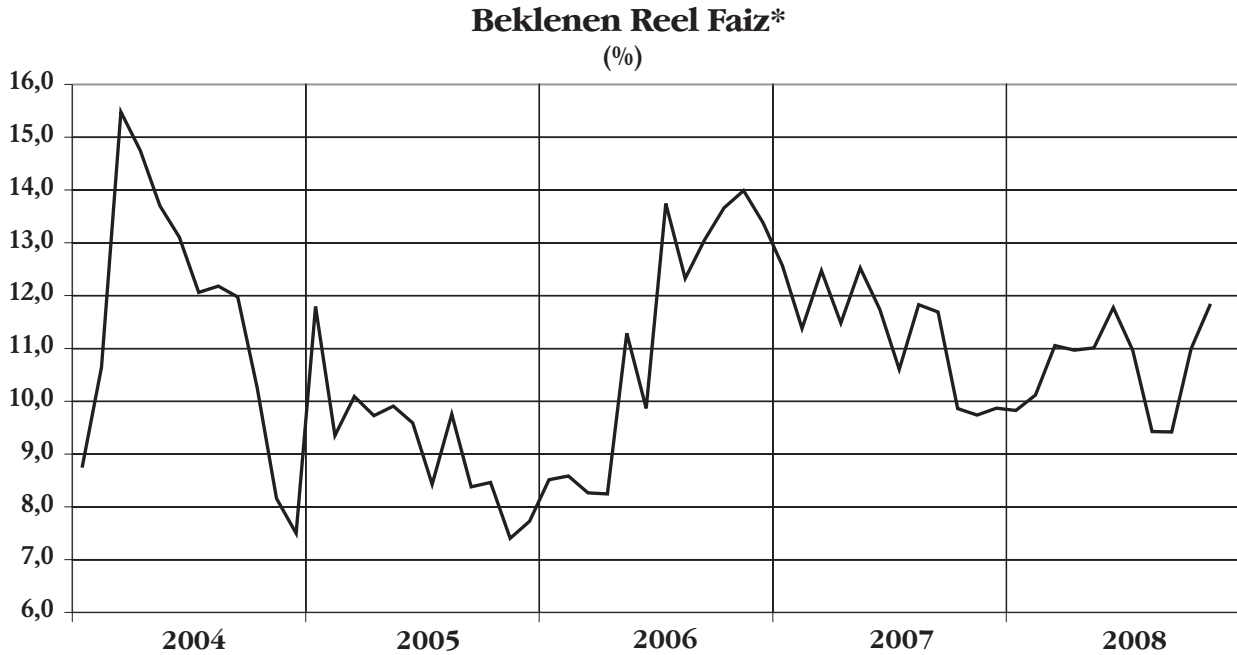
Kaynak: TCMB

Para Politikası Kurulu Tarafından özellikle 2008 Aralık ayında politika faiz oranlarında 1,25'lik indirimle gidilmesi sonucunda kamuoyunda merkez bankasının enflasyonla mücadele önceliğinden sapıp, önceliğini büyümeye verdiği şeklinde yorumlara neden olmuştur. Aslında, 2008'in son dönemlerinde dünya ve Türkiye ekonomisinde ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlamanın bu düşüncüyü doğrular nitelikte görünmesine rağmen, enflasyonu arttıracak etki yapabilecek arz ve talep yönlü faktörlerin yine bu dönem süresince daralma eğiliminde olması, Merkez Bankası'nın para politikası stratejisinin belirlenmesinde daha fazla hareket alanı yaratılmasını sağlamaktadır.

Politika faizlerinin belirlenmesinde enflasyon beklentileri dikkate alınmaktadır.

İleriki dönemler için enflasyonun seyrini etkileyebilecek en önemli unsur olarak YTL'nin değer kaybı göze çarpmaktadır. Tüm bu gelişmeler ışığında son iki ayda 175 baz puanlık faiz indirimine giden Merkez Bankası, gelecek dönemde hem enflasyon hedeflemesi doğrultusunda hareket edeceğini hem de küresel mali piyasalardaki gelişmelerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini sınırlama yönünde tedbirler alacağını belirtmiştir. Ne var ki, para politikası tarafında alınacak tüm karar ve tedbirlerin, mali disiplin ve yapısal reformlarla desteklenmediği sürece tek başına yeterli olamayacağı da göz önünde bulundurulması gereken unsurlardan biri olarak belirmektedir.

Ekonomideki yavaşlama karşısında Merkez Bankası faiz indirimine gitmiştir.

*Beklenen reel faiz; en yüksek işlem hacimli DİBS'e ait aylık ortalama bileşik faizi ile TCMB Beklenti Anketi'nde yer alan 12 ay sonrasının enflasyon beklentileri kullanılarak hesaplanmıştır.
Kaynak: TCMB, TÜSİAD Hesaplamaları

2007 yılının genelinde beklenen reel faizlerde kademeli olarak gerilemeler gözlemlenmiştir. 2007 Ocak ayında, bir yıl sonrası için beklenen reel faiz seviyesi % 12,6 seviyesindeyken, Aralık ayında bir yıllık beklenen reel faiz % 9,87 seviyesine gerilemiştir. 2008 yılıyla birlikte artış eğilimine giren beklenen reel faizler yılın ikinci yarısına kadar bu eğilimi sürdürmüştür. Kasım ayı sonu itibarıyla bir yıl sonrası için beklenen reel faiz seviyesi % 11,84 seviyesine ulaşmıştır.

**Reel faizler
yeniden düşüş
eğilimine
girmiştir.**

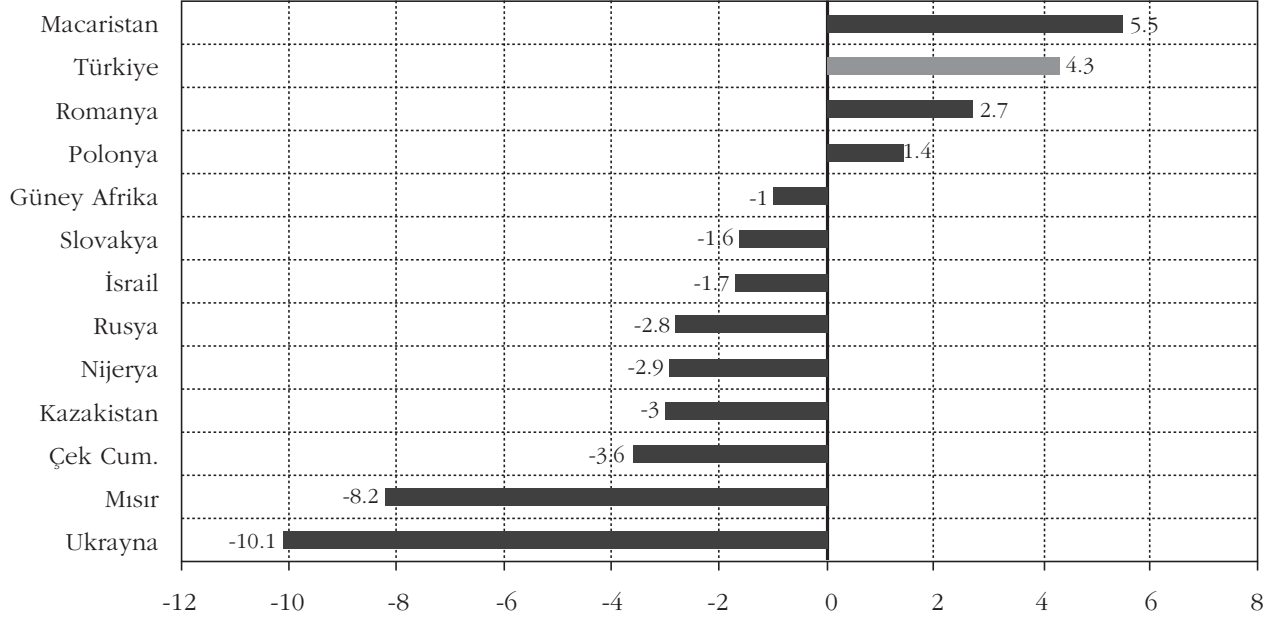
Merkez Bankası'nın ileriki dönemlerde enflasyon rakamlarında düşüşler öngörmesi, politika faizlerinde indirim sürecini başlatmıştır. Bu eğilime önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir. Ayrıca önümüzdeki dönemde ekonomideki yavaşlama daha da belirginleşip, beklenen reel faizlerde artışlar gözlemlenebilir. Devlet iç borçlanma faiz oranlarına bakıldığında 2006 yılının son dönemlerinden itibaren düşüş eğilimine giren faizler, 2008 in ilk yarısı süresince artışlar göstermiş, Haziran ayında gerçekleşen Hazine ihaleleri ağırlıklı ortalama bileşik faiz oranı % 21,43 seviyesinde gerçekleşmiştir. Küresel krizin etkisiyle risk primlerinin yüksek seyretmesi, reel faizlerin önümüzdeki dönemde hızla aşağı düşmesini engelleyecektir.

Bir ülkedeki orta ve uzun vadeli faiz oranlarındaki düşme, temelde o ülkenin enflasyon beklentilerindeki gerileme yoluyla oluşmakta, ayrıca reel faizlerin yüksek seviyelerde bulunması yine o ülkenin risk potansiyelindeki artıştan ve makroekonomik verilerindeki kırılganlığının artış eğiliminden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler genelde gelişmiş ülkelere oranla bahsedilen bu problemlerden dolayı daha fazla risk primine sahiptir. Diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'deki faiz oranları halen yüksek seviyelerde bulunmaktadır. Bu da, gelişmiş ülkelerdeki reel faizlerin negatif yönlü bir seyre doğru yöneldiği dönemde yatırımcıların Türkiye gibi reel olarak fazla faiz veren ülkelere yatırımını kaydırmaları anlamına gelebilir. Ne var ki küresel mali piyasalarda likiditenin azaldığı bu dönemde reel faizlerin yüksek olması kendi başına yetmeyebilir,

**Küresel kriz reel
faizlerde keskin
bir düşüşe izin
vermemektedir.**

onu destekleme doğrultusunda AB üyeliği hedefine yönelik atılan adımların ciddiyeti ve yapısal reformların sürdürülmesi gibi konular yatırımcıları çekme konusunda ileriki dönemlerde belirleyici rol üstlenecektir.

Reel Faizler Yükselen Piyasalar (6 Kasım 2008)

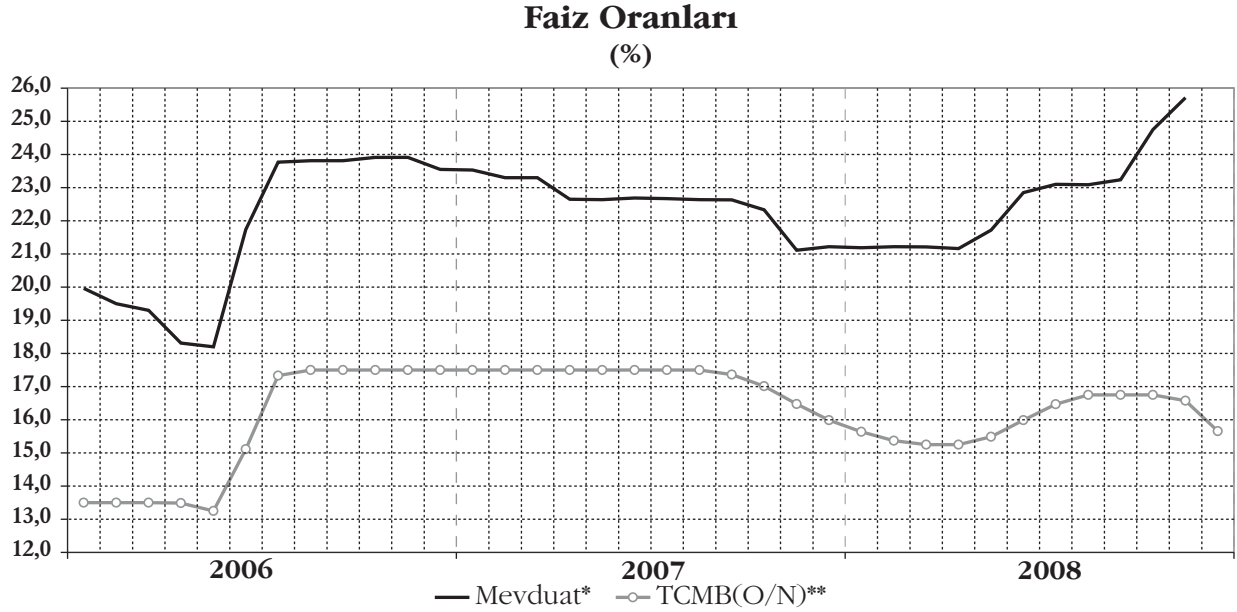
Kaynak: Merrill Lynch

3.1 Mevduat ve Kredi Hacmindeki Gelişmeler

Uluslararası piyasalarda 2002 ve sonrası dönemde likidite fazlalığının bulunması, bankacılık sektörü için yurtdışından fon bulma konusunda zorluk yaşanmamasına neden olmuş, bu da iç piyasada kredi hacminde artışa neden olmuştur. Ancak, 2008 yılının son çeyreğinde etkisini iyice hissettiren küresel mali kriz, Türk kredi piyasalarında da hissedilmeye başlanmış olup etkilerin 2009 yılında da sürmesi beklentilerini doğurmuştur. 2007 yılının üçüncü çeyreğinden başlayarak düşme eğiliminde olan bankaların mevduat faizleri ve Merkez Bankası'nın gecelik borç alma faiz oranları, 2008 yılı ikinci çeyreğinden itibaren önce siyasi belirsizlik sonra da küresel mali krizin etkisiyle yükseliş trendine girmiştir.

2008'in son çeyreğine kadar toplam krediler artış eğilimini korumuştur.

Türkiye ekonomisinin mevcut yapısal sorunlarında olan KOBİ'lerin Sermaye piyasalarında yaşadığı problemler bu kesimin bankacılık sektörü aracılığı ile borçlanma yoluna itmekte dolayısıyla da bankacılık sistemini likidite ve faiz seviyesinden birebir etkilenmelerine yol açmaktadır. KOBİ'lerin Türkiye ekonomisinde sahip oldukları rolün büyüklüğü göz önünde bulundurulunca para politikasının yatırımlar üzerindeki aktarım mekanizması krediler kanalıyla belirginleşmektedir.

*Mevduat faiz oranlarında, bankaların vadeler itibariyle ilgili ay içinde uygulayacağını bildirdiği azami faiz oranlarının mevduat tutarları ile gün sayısına göre ağırlıklandırılarak hesaplanmış ortalamaları alınmaktadır.

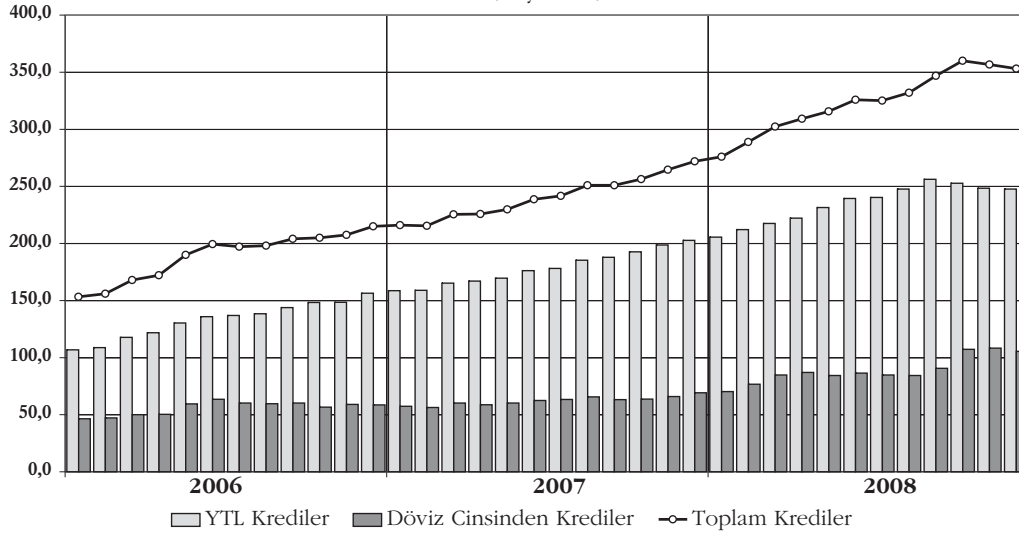
**Gecelik TCMB Kotasyonları alış (%)

Kaynak: TCMB

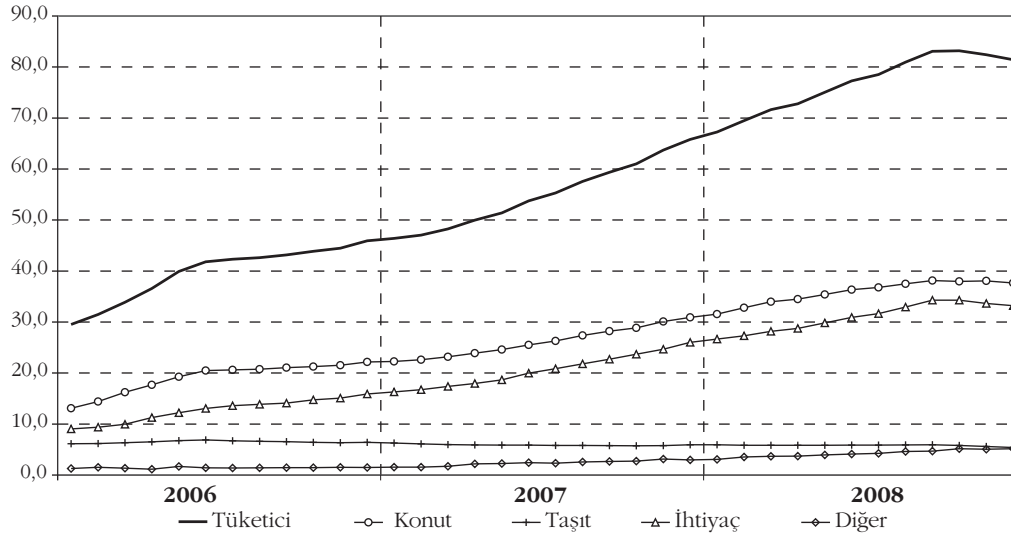
Bankacılık sektörü toplam kredileri 2008 yılı Ekim ayında zirve yapmış olup 360 milyar YTL olarak gerçekleştikten sonra, Aralık ayında 353,1 milyar YTL seviyesine inmiştir. 2008 yılında Türk Parası cinsinden verilen kredi hacmine bakıldığında, Eylül ayında 256,2 milyar YTL ile zirveye ulaşan kredilerin, Aralık ayına gelindiğinde 247,7 milyar YTL seviyesine indiği gözlemlenmiştir. Yabancı para cinsinden verilen kredi hacmi incelendiğinde bu rakamın Aralık ayı itibariyle Türk Parası cinsinden karşılığı 105,5 milyar YTL seviyesinde gerçekleşmiştir. Genel kredi hacminde dördüncü çeyrekte başlayan düşüş eğilimi, 2008 yılı Aralık ayında da devam etmiştir.

Ekim ayından itibaren toplam kredi hacminde azalmaktadır.

Bankacılık Sektörü Toplam Krediler (milyar YTL)

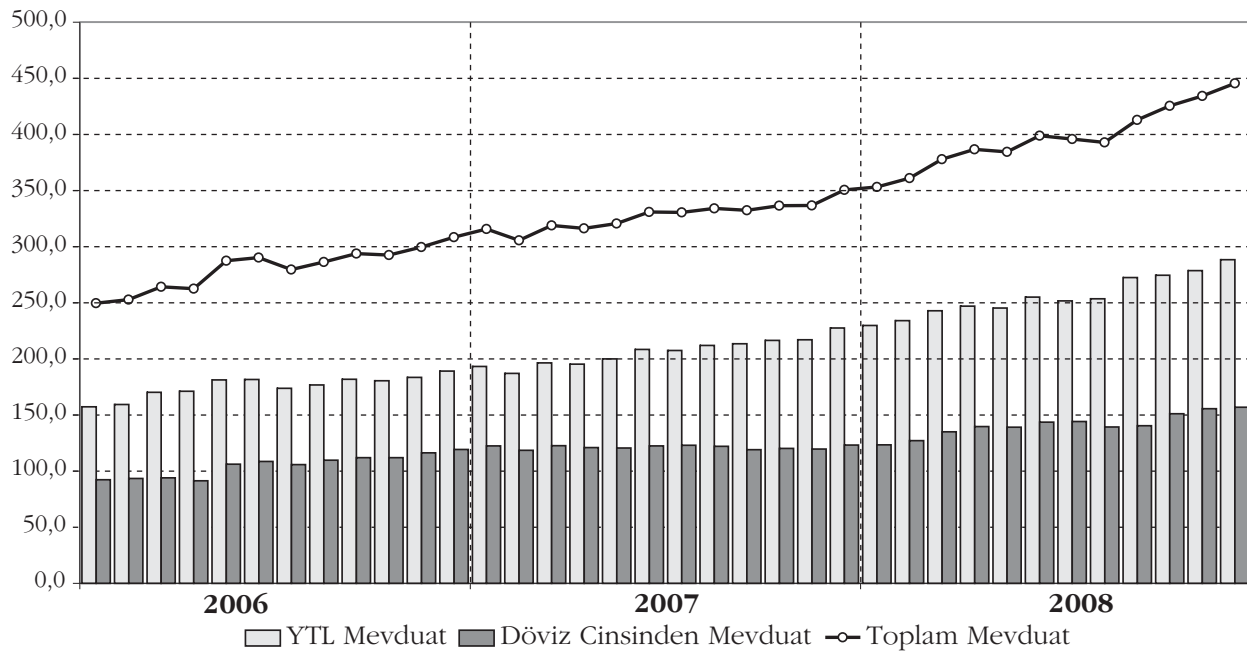
Tüketici Kredileri Görünümü (milyar YTL)

Mali piyasalarda yaşanan türbülans bankaları tüketici kredisi verme koşullarını sıkılaştırmaya yöneltmiştir. Ekim ayında 83,2 milyar YTL seviyesinde zirve yapan tüketici kredileri, Aralık ayı sonunda 81,4 milyar YTL seviyesine inmiştir. Tüketici kredilerini oluşturan konut, taşıt ve ihtiyaç kredileri Eylül ayından sonra yavaşlama trendine girmiş olup bunun da ileriki dönemlerde iç talebi daraltıcı yönde etki yapması muhtemeldir. 2009 yılında ekonominin zora girmesi ile bankaların takipteki kredilerinde artış görülecektir.

Küresel krizin etkisiyle yabancı para cinsinden mevduatlarda sert düşüşler yaşanmıştır.

Bankacılık Sektörü Toplam Mevduat (milyar YTL)

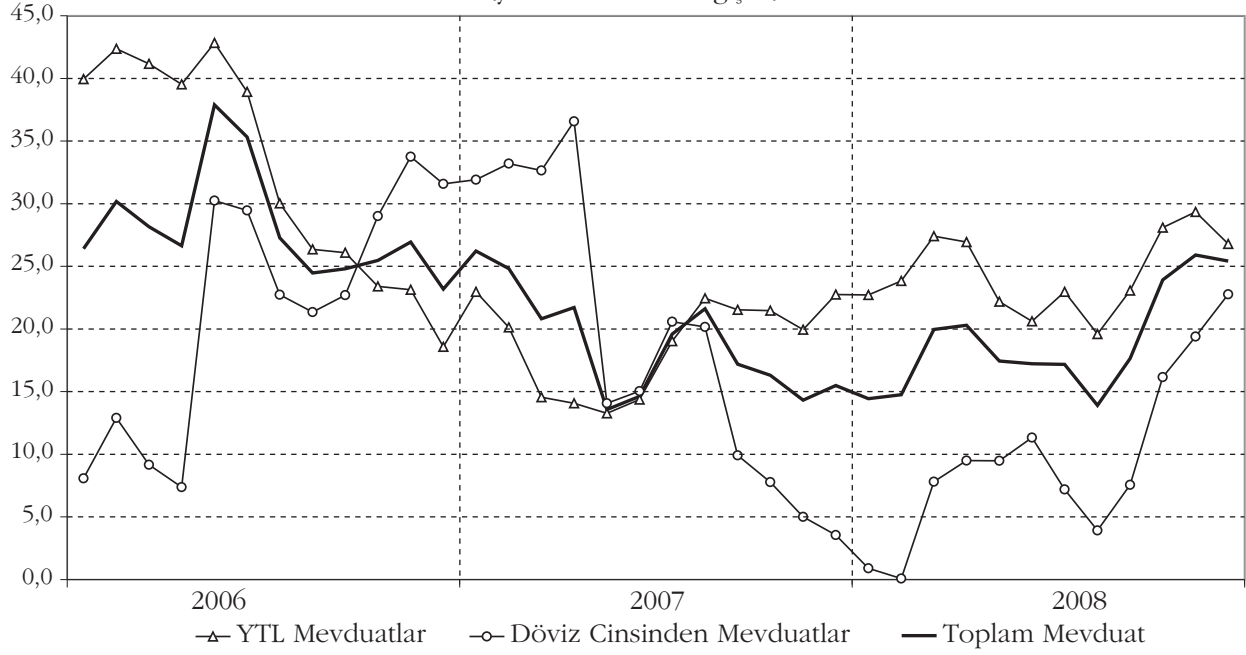

Kaynak: BDDK

Mevduat bankalarının nominal mevduat artış hız % 15-20 arasında gerçekleşirken, 2008 Ağustos ayı itibariyle yükseliş trendine girmiş ve bu trendi Kasım ayına kadar sürdürmüştür. 2008 yılının Kasım ayında mevduat bankalarının toplam mevduat hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre % 25,9 oranında artmış olup 393 milyar YTL seviyesinde gerçekleşirken, Aralık ayında bir önceki senenin aynı dönemine göre değişim oranı % 25,4'e gerilemiş ve mevduat hacmi 398,7 milyar YTL seviyesinde gerçekleşmiştir.

Mevduat Bankalarındaki Mevduatlar

(yıllık nominal % değişim)

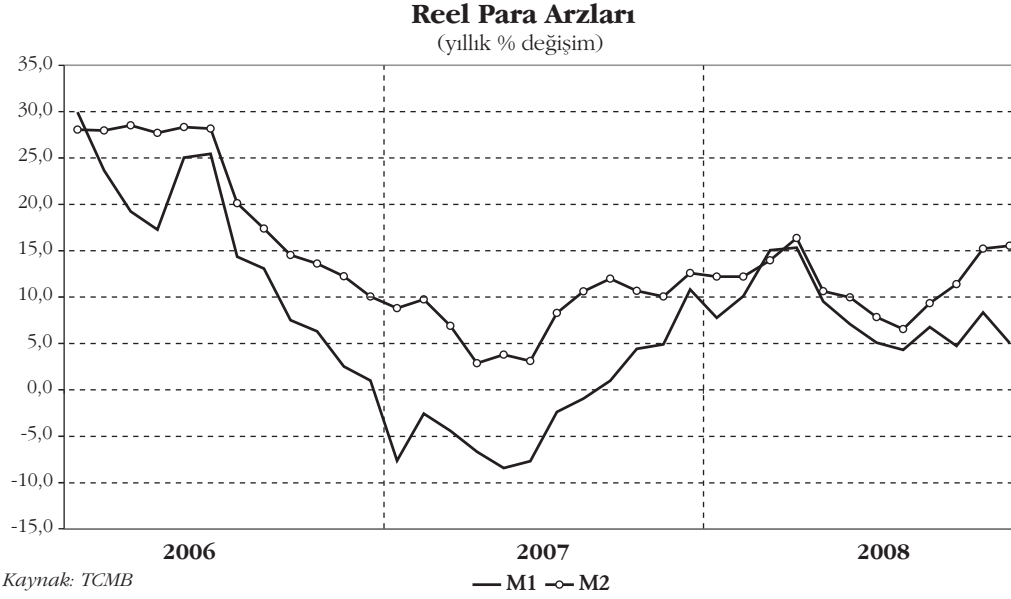

Kaynak: TCMB

3.2 Para Arzları

Piyasalarda likidite denetimini sağlayan Merkez Bankasının bu amaçla kullandığı metotlardan biri de para arzındaki değişimleri yönetmesidir. Piyasada bulunan fazla likidite hem kredilerin artışı, hem tüketimin artışı hem de yatırım harcamalarını tetiklemektedir. 2006 yılının ikinci yarısıyla beraber reel para arzının artış hızında yavaşlama süreci başlamış olup Mayıs ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre reel olarak % 25 artan M1 para arzı, Mayıs 2007'de % 8 oranında azalmıştır. 2007 yılı Eylül ayı ile birlikte reel bazda yıllık artış oranı yeniden pozitif olan M1 para arzı 2008 yılı Nisan ayına kadar artış eğilimini sürdürmüştür. Bu dönemden sonra reel para arzı artışında azalmalar yaşanmaya başlamış olup Aralık itibariyle bir önceki yıla göre reel M1 değişim oranı Nisan ayındaki % 15 seviyesinden % 5 seviyesine gerilemiştir.

Para arzının artış hızı, yılın ikinci yarısında hızlanmıştır.

3.3 Döviz Kurları

Merkez Bankası, 2008 yılında da dalgalı döviz kuru rejimini uygulamış olup, döviz kurları piyasadaki arz ve talep koşulları tarafından belirlenmiştir. Merkez Bankası, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler için sağlam döviz rezervinin bulunmasının önemini vurgulamış ve dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasının 2009'da da sürdürüleceğini ve gerektiği durumlarda güçlü bir döviz rezervine sahip olma amacıyla döviz alım-satım ihalelerine başvurulabileceğinin altını çizmiştir. Bu bağlamda Merkez Bankası, 2008 yılında döviz alım ihaleleri yoluyla 7 milyar 584 milyon dolarlık döviz alımı, döviz satım ihalesi yoluyla da toplam 100 milyon dolarlık döviz satımını gerçekleştirmiştir. Merkez Bankası son olarak Haziran 2006'da küresel piyasalardaki dalgalanmalar neticesinde gerçekleştirdiği müdahaleden sonra kur seviyesine doğrudan bir müdahalede bulunmamıştır.

Dalgalı döviz kuru rejimine 2008 yılında da devam edilmiştir.

Merkez Bankası Döviz İhale ve Müdahaleleri (Milyon ABD Doları)

Yıl	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Toplam Net Döviz Alımları
2002	795		16	12	799
2003	5,652		4,229		9,881
2004	4,104		1,283	9	5,378
2005	7,442		14,565		22,007
2006	4,296	1,000	5,441	2,105	6,632
2007	9,906				9,906
2008*	7,584	100			7,484
Toplam	39,779	1,100	25,534	2,126	62,087

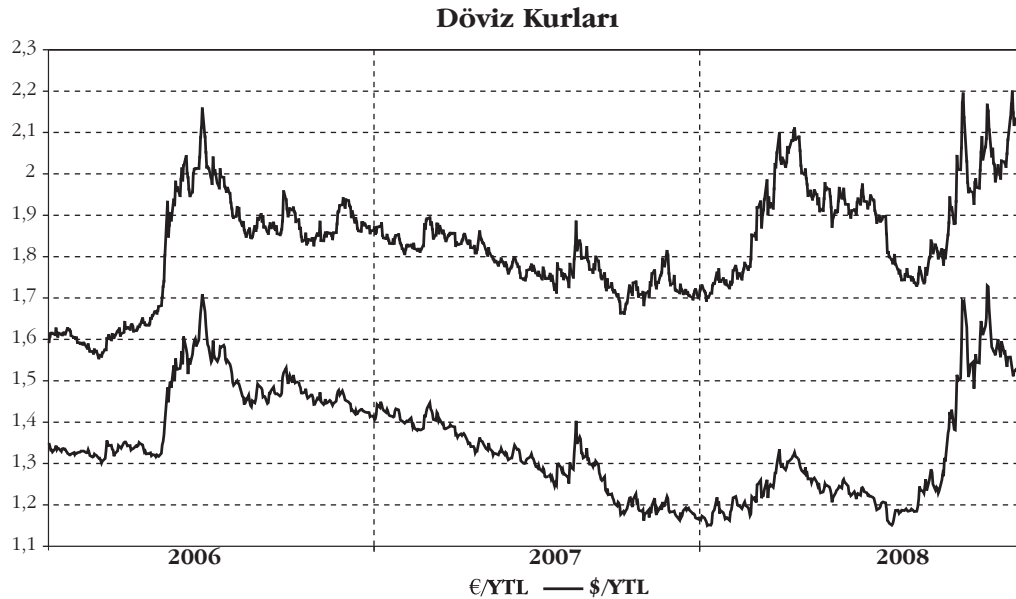
Kaynak: TCMB, *15 Aralık 2008 itibariyle

Son dönemlerde uluslararası mali piyasalarda yaşanan güven bunalımı ve belirsizlik ortamı, gerek finans sektörü gerekse de reel sektörde likiditenin azalması sonucunu doğurmaktadır. Bu dönemde ilgili merkez bankaları ulusal para piyasalarındaki likidite sorununu aşmak için çeşitli düzenlemelere gitmektedir. Yurtdışı kaynaklı bu parasal sıkışıklık belirli aralıklarda Türkiye'deki döviz kurları üzerinde baskı yaratabilmekte, döviz piyasalarının etkin bir şekilde işleyişini durdurabilmektedir. Tüm bu gelişmelerin ışığında Merkez Bankası 9 Ekim 2008 tarihinden başlayarak Döviz ve Efektif Piyasaları bünyesinde yer alan Döviz Depo Piyasasındaki aracılık faaliyetlerine yeniden başlamış olup, bu piyasalarda işlem yapma limitleri iki katına yükseltilmiştir. Bununla birlikte bankaların yabancı para zorunlu karşılık oranları %11'den %9'a indirilmiştir.

**Döviz
likiditesindeki
sıkıntılar aşılmaya
çalışılmaktadır.**

2007 yılının Ağustos-Eylül dönemi hariç kurlarda genel anlamda gözlemlenen düşüş eğilimi, 2008 yılının başlangıcıyla birlikte yerini yükseliş trendine bırakmış, Nisan-Mayıs döneminden sonra YTL, Euro ve Dolar karşısında yeniden değer kazanmıştır. 2008 yılı Eylül ayına gelindiğinde ise Dolar ve Euro, YTL karşısında büyük ölçüde değer kazanmış, Ekim-Kasım ayı döneminde Euro/YTL kuru 2,13 seviyesi etrafında dalgalanırken Dolar/YTL kuru 1,70 seviyelerinde dalgalanmıştır. Döviz kurunda yaşanan bu gelişmelerin nedeni, yabancı fon yatırımcıların gelişmekte olan ülke piyasalarındaki portföylerini küçültüp bu ülkelerden çıkma eğilimi içinde olmalarından kaynaklanmıştır.

**Kurlar dalgalı bir
seyir
izlemektedir.**

Kaynak: Reuters EcoWin

B Ö L Ü M

FİYAT DÜZEYİ

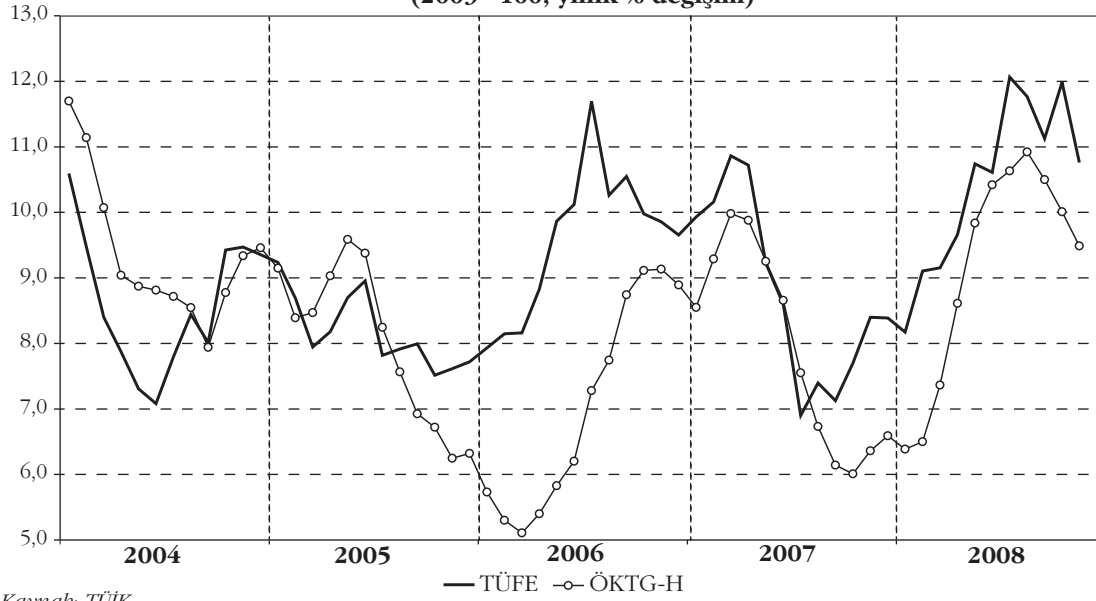
4. FİYAT DÜZEYİ

4.1 Enflasyondaki Gelişmeler

2007 yılının Aralık ayında TÜFE ve ÜFE rakamları sırasıyla % 8,39 ve % 5,94 olarak gerçekleşmiş olup, TÜFE rakamları ilk üç çeyrek itibariyle hedef aralıkta kalıp yılın son çeyreğinde üst limiti aşmıştır. Bunda, son çeyrekte gıda fiyatlarının yeniden yükselişe geçmesi, akaryakıt ve tütün ürünlerindeki ÖTV artışı ve enerji fiyatlarının yükselmesi büyük rol oynamıştır.

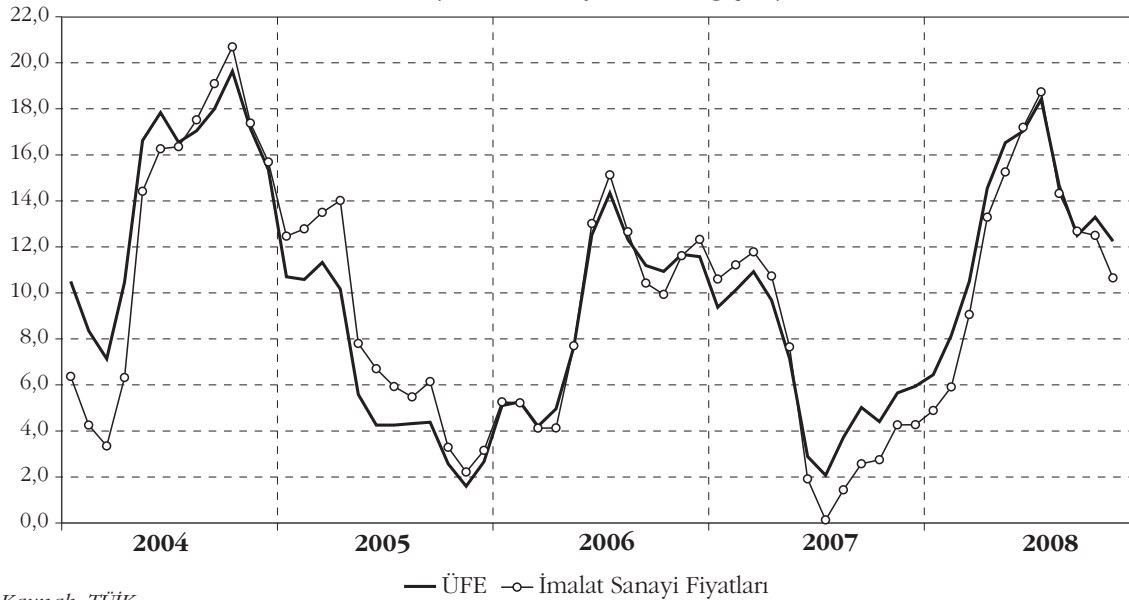
Enflasyonda hedef aşılmıştır.

TÜFE ve ÖKTG-H
(2003=100, yıllık % değişim)

Kaynak: TÜİK

ÜFE ve İmalat Sanayi Fiyatları
(2003=100, yıllık % değişim)

Kaynak: TÜİK

Bu dönemde enflasyonda görülen yükselme, genel olarak fiyatları kamu kesimi tarafından yönetilen ya da yönlendirilen ürün fiyatlarındaki artıştan kaynaklanmıştır.

2007 yılının ikinci yarısı itibariyle artış eğilimi göstermeye başlayan enflasyon, 2008 yılının ilk çeyreğinde de devam etmiştir. İlk çeyrek itibariyle yıllık enflasyon TÜFE’de %9,15 ÜFE’de ise %10,50 olarak gerçekleşmiş, değer kaybeden YTL ve hem yurtiçi hem de yurtdışı piyasalarda gıda ve enerji fiyatlarından kaynaklanan fiyat artışları bu süreçte belirgin şekilde rol oynamayı sürdürmüştür. Yılın ikinci çeyreğinde de enflasyon artış eğilimini sürdürüp, yıllık enflasyon TÜFE’de %10,61 ÜFE’de ise %17,03 olarak gerçekleşmiş , gıda ve enerji fiyatlarındaki yükseliş yine bu dönemde belirleyici rol oynamıştır. Yılın üçüncü çeyreğine gelindiğinde ise yıllık TÜFE ve ÜFE rakamları sırasıyla %11,13 ve %12,49 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık enflasyon rakamı üçüncü çeyrekte de yılın birinci ve ikinci çeyreğinde olduğu gibi hedef aralığının üstünde kalmıştır.

Enflasyon 2008’in ilk üç çeyreğinde artış gösterdikten sonra 2008 sonunda yeniden düşme eğilimine girmiştir.

2008 yılının son çeyreğinde enflasyon düşüş eğilimine girmiş olup yıllık TÜFE ve ÜFE rakamları sırasıyla %10,06 ve %8,10 olarak gerçekleşmiş, petrol ve emtia fiyatlarında yaşanan gerilemeler bu dönemde belirleyici rol üstlenmiştir. Enerji, işlenmiş gıda ürünleri, alkollü içecekler ve tütün ürünleri ile altını dışlayan ÖKTG-H endeksinin yıllık artış oranı %8,84 olarak gerçekleşmiştir.

Fiyat hareketlerinde enerji ve gıda belirleyici olmuştur.

2008 yılı Aralık ayı sonu itibariyle TÜFE rakamlarının çeşitli alt kalemler yoluyla incelenmesiyle, enerji grubu yıllık enflasyonu %19,81 olarak gerçekleşip, bir önceki aya göre de %2,58 oranında azalmıştır. Enerji ve gıda dışı mallar grubunda da Aralık ayında bir önceki aya göre %0,74 oranında düşüşler yaşanmıştır. 2008 Aralık ayı sonu itibariyle işlenmiş ve işlenmemiş gıda fiyatlarındaki artış oranı sırasıyla 15,46 ve 7,78 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında hizmet grubuna bakıldığında kiranın yıllık artış oranı Aralık ayı itibariyle %11,85, lokanta ve otel hizmetleri % 13,44 ve ulaştırma hizmetleri de %16,89 oranında gerçekleşmiştir.

2008 Aralık Sonu TÜFE Mal ve Hizmet Fiyatları (Yüzde Değişim)

	Aylık % Değişim	Yıllık % Değişim
TÜFE	-0,41	10,06
Mallar	-0,66	9,93
Enerji	-2,58	19,81
İşlenmemiş Gıda	1,01	7,87
İşlenmiş Gıda	0,04	15,46
Enerji ve Gıda Dışı Mallar	-0,74	3,75
Dayanıklı Mallar	0,11	5,54
Altın Hariç Dayanıklı Mallar	-0,43	3,19
Yarı Dayanıklı Mallar	-2,38	11,54
Dayanıksız Mallar	0,42	9,99
Hizmetler	0,32	10,46
Kira	0,39	11,85
Lokanta ve Oteller	0,23	13,44
Ulaştırma Hizmetleri	0,49	16,89
Diğer Hizmetler	0,28	6,40

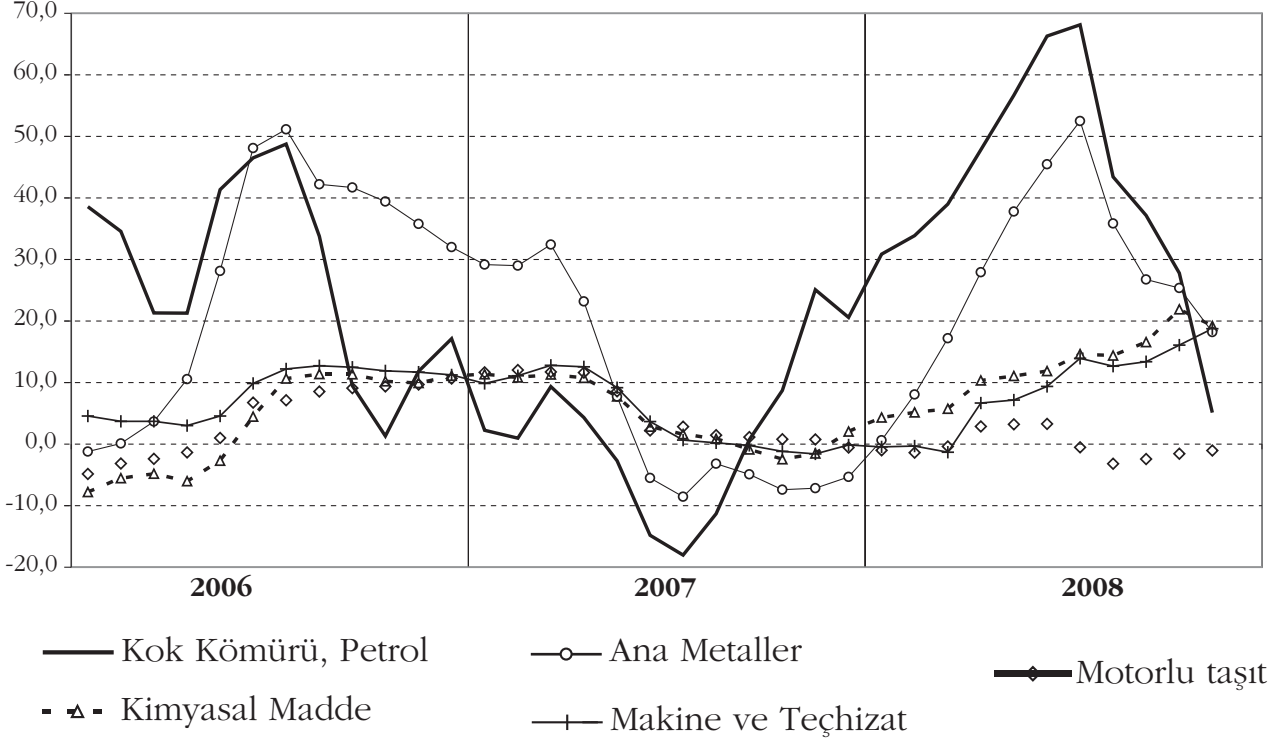
Kaynak: TCMB

Tüketici fiyatları üzerindeki maliyet kaynaklı etkilerin ölçülebilmesi açısından üretici fiyatları önemli rol oynamaktadır. 2007 yılı Temmuz ayından sonra güçlü bir artış tendi yakalayan yıllık ÜFE, 2008 yılının yine Temmuz ayına kadar yükselişini sürdürmüş olup yıllık bazda %18,41 düzeyine ulaşmıştır. Bu süreçte tarım ve petrol ürünlerine ilave olarak ana metal sanayi fiyatlarındaki yükseliş belirgin rol oynamıştır. Takip eden dönemde üretici fiyatları 2008 yılının Aralık ayı itibariyle bir önceki aya göre %3,54 oranında düşüş kaydetmiş olup, yıllık enflasyon da 4,1 puan azalıp %8,11 seviyesine inmiştir. Bununla beraber, Aralık ayı itibariyle imalat sanayi fiyatları bir önceki aya göre %3,81 gerilemiş, yıllık olarak da %6,36 oranında artış göstermiştir. Uluslararası piyasalarda artan metal ve petrol fiyatlarının etkisiyle Temmuz ayına kadar yüksek oranlı artış gösteren ana metal sanayi ve petrol fiyatlarında, yılın ikinci döneminde gerilemeler gözlemlenmiş olup, 2008 yılı Aralık ayı itibariyle imalat sanayisinin alt sektörlerinden biri olan kok kömürü ve petrol kategorisinde üretici fiyatları bir önceki yıla göre %17,6 oranında azalmıştır.

2008’de Üretici Fiyatları önce hızla yükselmiş, yılsonuna doğru ise hızla düşmüştür.

Üretici Fiyatları

(İmalat Sanayi Alt Sektörleri, yıllık % değişim)

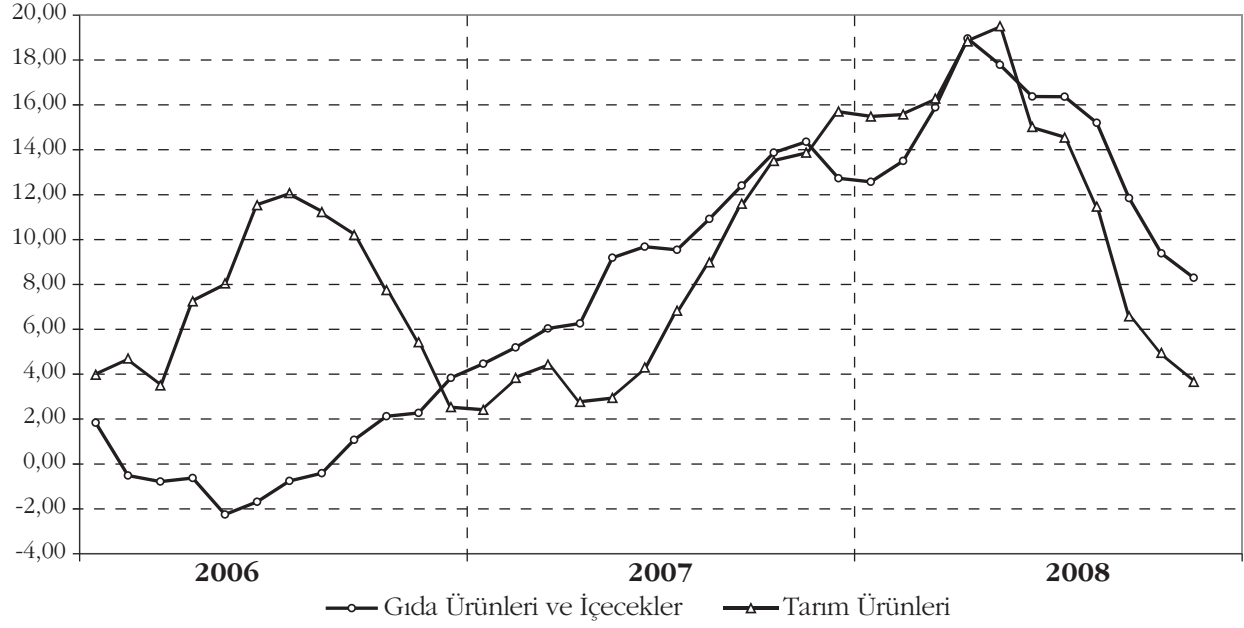

Kaynak: TÜİK

Tarım ürünlerinde 2007 yılının Mayıs ayından itibaren artış gösteren üretici fiyatları, artış eğilimini Haziran ayına kadar sürdürmüş olup yıllık bazda % 15,02 seviyesine ulaşmıştır. Yılın ikinci yarısında enerji ve emtia fiyatlarında olduğu gibi tarım ürünleri üretici fiyatlarında da düşüş eğilimi yılsonuna kadar sürmüştür. Tarım ürünlerini ana girdi olarak kullanan gıda sanayi maliyetlerinin 2006 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren artan trendi 2008 yılının ilk yarısına kadar devam etmiş, Nisan ayı itibariyle yıllık artış oranı % 18,9 düzeyine ulaşmıştır. Yılın ilk döneminde yükselme trendinde olan gıda ürünleri ve içecek üretici fiyatlarında Mayıs ayıyla birlikte düşüş trendi başlamış olup, Aralık ayında da bu eğilim devam etmiştir. 2008 yılı Aralık ayı sonu itibariyle gıda ürünleri ve içecek üretici fiyatlarında bir önceki yılın aralık ayına göre % 8,22 oranında artış göstermiştir.

Dünya piyasaları ile birlikte hareket eden tarım ve gıda ihtiyaçları yılın ikinci yarısında azalma eğiliminde olmuştur.

Gıda Sanayi ve Tarım Ürünleri Üretici Fiyatları (yıllık % değişim)

Kaynak: TÜİK

B Ö 5 Ü M

DIŞ EKONOMİK GELİŞMELER

5. DIŞ EKONOMİK GELİŞMELER

5.1 Uluslararası Ekonomik Gelişmeler

2007 yılı Ağustos ayında Bearns Sterns yatırım bankası yönetimi altında olan iki fonun 1,6 milyar dolar kaybettiğini açıklamasıyla likidite krizi resmen başlamıştır. Müőterilerine ve ortaklarına olan güveni kaybeden bankalar kredi vermeyi durdurmuştur. Sorunların Ekim ayında mali piyasalara da yansımalarıyla borsalar değer kaybetmeye başlamıştır.

2008 Ocak ayında gelişmiş ekonomilerin borsalarında ani düşüşler görölmüőtür: Japonya’da Nikkei 225,21 ve 22 Ocak’ta sırasıyla %3,9 ve %5,1; Hong Kong’ta Hang Seng sırasıyla %5,5 ve %8; 2007 yılında 14000 düzeyini aşan Dow Jones 22 Ocak’ta 12000’lik psikolojik bariyeri geçerek 11,600’e kadar inmiştir. Bu gelişmeler karşısında FED faiz indirimlerine giderek gidiőata müdahale etmek istemiş, fakat borsalar düşmeye devam etmiştir. Borsadan çıkmaya başlayan paranın petrol ve değerli maddelere yönlenmesiyle, bu malların fiyatı tavan yapmaya başlamıştır. Kısa sürede altın onsu ulaşamaz gibi gözüken 1000 doları, petrol ise 100 dolarlık sınırları aşmıştır. FED faiz indirdikçe dolar değer kaybetmeye devam etmiş, bunun karşılığında değerli maddeler ve petrol değer kazanmış ve Temmuz ayında 150 dolara yaklaşmıştır.

Çin’in ve diğer gelişmekte olan ölkelerin krize rağmen bir süre büyümeye devam etmeleri bazı uzmanların sorunun gelişmiş ölkelerle sınırlı kalacağına inanmasına neden olmuştur. Fakat petrol ve diğer hammaddelerde yaşanan ani fiyat düşüşleri ve Çin’de 13 senede ilk defa ihracatın azalması tüm dünyanın kriz etkisi altında olduğunu göstermiştir. “Decoupling” teorisi yanlış çıkmış tüm ölkeler yavaşlamayla yüz-yüze kalmıştır.

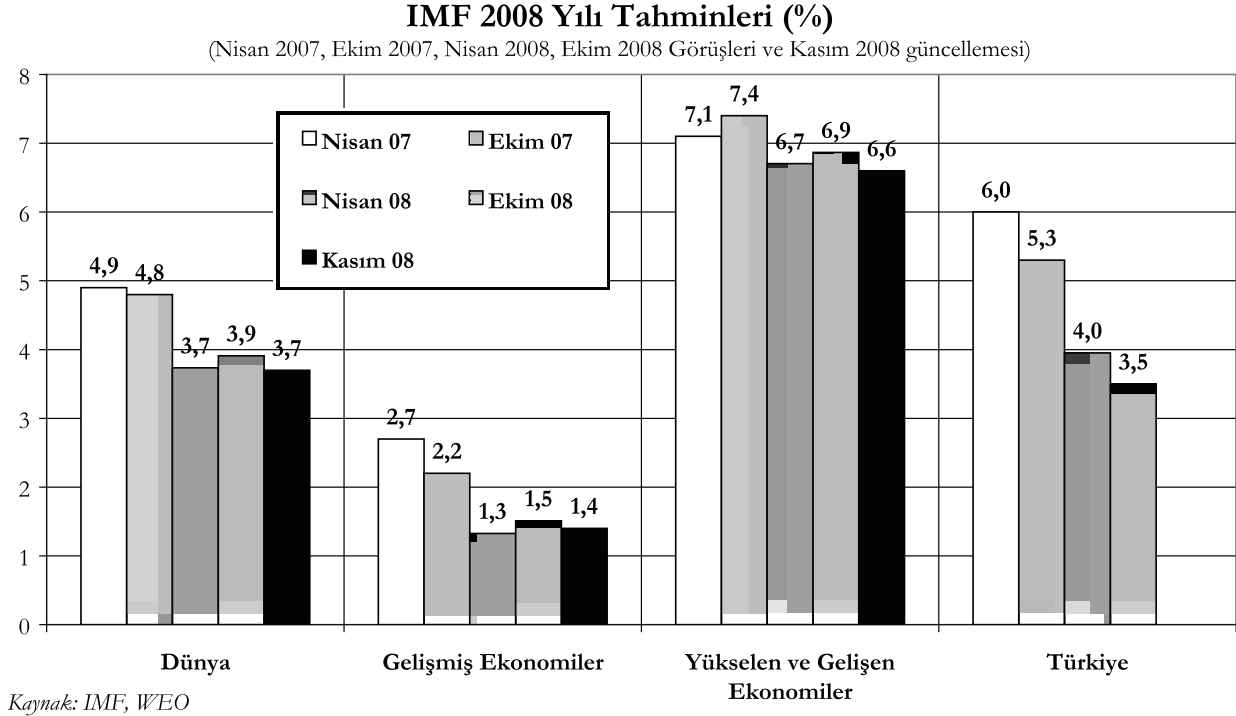
Konut piyasası krizi olarak ortaya çıkan mali krizin her geçen gün artan maliyeti ekonomik büyüme beklentilerini de olumsuz etkilemektedir. Bu gelişmeleri dikkate alan IMF, 2007 yılı Ekim ayından itibaren büyüme tahminlerini devamlı aşağı doğru revize etmiştir. Ekim raporunda küresel büyüme tahminini %4,9’dan

2007 yılında Amerika konut piyasasında çıkan kriz hızla yayılarak tüm ölkeleri etkisi altına almıştır...

Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin ayrışması (Decoupling teorisi) çalışmamıştır.

Dünya ekonomisi iyimser tahminle 2008 yılında %3,7 oranında büyüyecektir.

%4,8'çeken IMF uzmanları, gelişmekte olan ekonomilerin tahminini ise %7,1'den %7,4'e çekmiştir. Fakat mali krizin tüm dünyayı etkisini almasıyla, tahminler bütün ülke grupları için aşağı yönlü revize edilmiştir. 2008 yılında büyüme hızı en iyi ihtimalle gelişmiş ülkelerde %1,4, son projeksiyonlara göre dünya ekonomisinde ise % 3,7 olabilecektir.

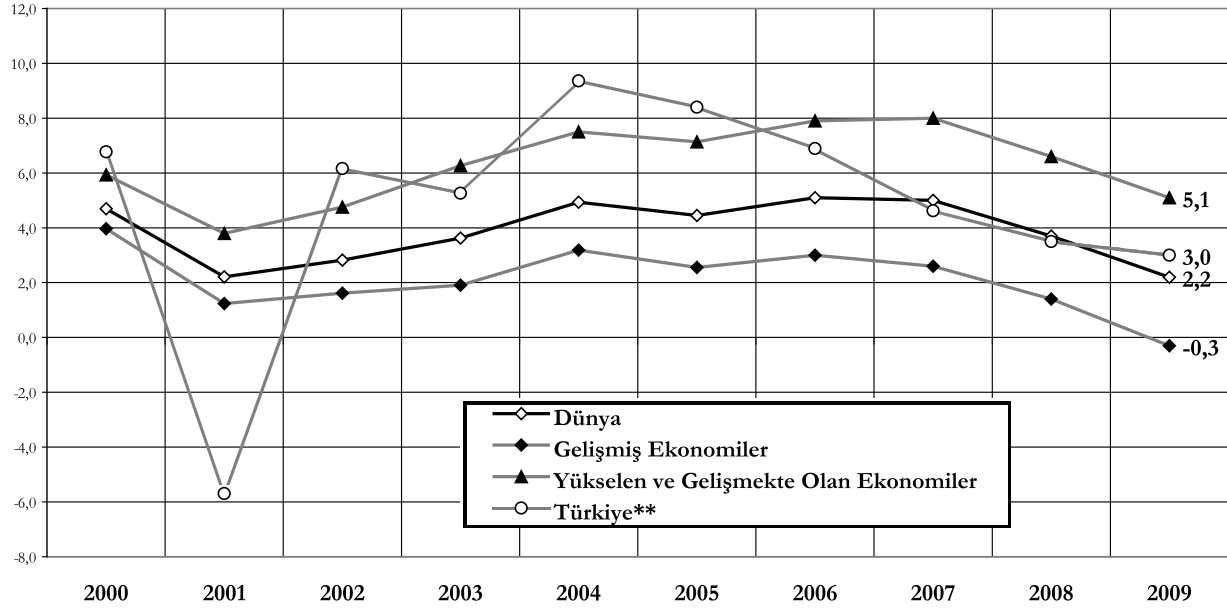
2002-2007 yıllarında dünya ekonomisi yıllık ortalama %4,3 oranında büyümüştür. Küresel likiditenin artması özellikle, Türkiye dahil, gelişmekte olan ülkelerin gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır. 2007 yılında %8 büyüyen gelişmekte olan ekonomiler özellikle 2003 yılından itibaren hızlanarak 2003-2007 döneminde yıllık ortalama %7,4 oranında büyümüştür.

2003-2007 döneminde gelişmekte olan ekonomiler de yüksek büyüme...

Bu dönem içinde Türkiye gibi yurttiçi tasarruf yetersizliği yaşayan ekonomiler için uluslararası sermaye akımları yüksek büyüme sürecinin finanse edilebilmesine imkan sağlamıştır. 2003-2007 yıllarında gelişmekte olan ekonomilere artarak devam eden sermaye akımı 2,6 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu sermayenin yaklaşık 0,9 trilyon doları 2007 yılında bu ekonomilere giriş yapmıştır.

... sermaye girişleri ile finans edilmiştir.

GSYH: Gerçekleşme ve Tahminler* (yıllık % değişim)

* Tahminler Kasım 2008'de güncellenmiştir

** Ekim 2008 tahminleri

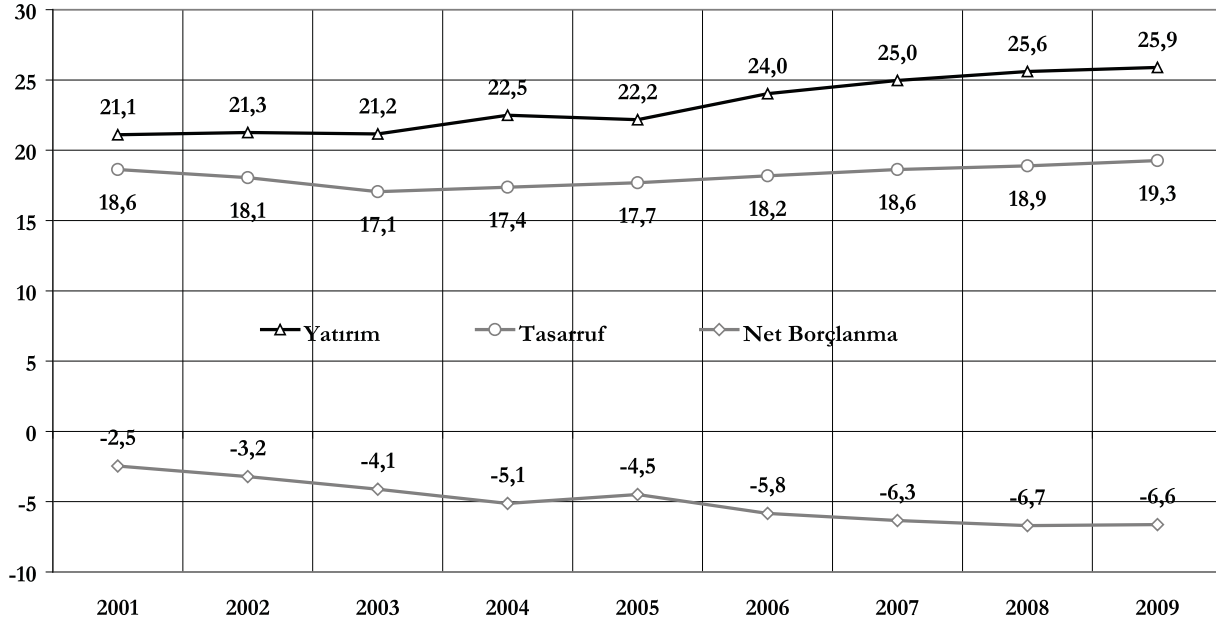
Kaynak: IMF, WEO

5 yıllık dönemde gelişmekte olan ekonomilere giden sermayenin yaklaşık 1,14 trilyon doları doğrudan hisse senedi yatırımları şeklinde olmuştur. Aynı dönemde gelişmekte olan ülkelerin bankacılık ve bankacılık dışı özel sektör bazında yurtdışı piyasalardan sağladığı borçlanma da bu ülkelere giden sermaye miktarındaki artışta belirleyici olmuştur. Söz konusu dönemde gelişmekte olan ülkelerdeki ticari bankalar tarafından sağlanan krediler 879 milyar dolara ulaşmıştır. Yine, 584 milyar dolarlık diğer bir bölüm ise özel sektörünün yaptığı borçlanma yoluyla elde edilmiştir. Doğrudan yatırımlarda da 2003-2007 yıllarında önemli artışlar yaşanmıştır. 2002 yılı sonunda gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerindeki yabancı doğrudan yatırım girişi 182 milyar dolar düzeyinde olmuşken, 2007 yılında 585 milyar doları aşmıştır.

...hisse senedi yatırımları ve kredilerin yanısıra doğrudan yatırımlar da artmıştır.

Yatırım ve Tasarruf

(Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri, GSYH'ya oran)

Kaynak: IMF, WEO

2008 yılı ile birlikte küresel likidite koşullarının bol olduğu ve dünya ekonomisinin yüksek performans sergilediği son büyüme döneminin sonuna gelinmiştir. Krizin çeyreklik bazda hesaplanan milli gelir büyümesini beklenenden geç etkilemesiyle ilk iki çeyrek büyümeler genel olarak önceki dönemi hatırlatmıştır. Üçüncü çeyrek verilerine yansıyan ve dördüncü çeyrekte çok daha düşük büyümelere neden olacak sorunlar 2009 yılında dünya ekonomisinin daha zor ve belirsiz olacağına işaret etmektedir.

Küresel krizin etkileri üçüncü çeyrek verilerine yansımıştır.

GSYH* (Yıllık % değişim)	2003	2004	2005	2006	2007	2008			Tahminler	
						I	II	III	2008	2009
Avro Bölgesi	0.8	1.9	1.8	3.0	2.6	2.1	1.4	0.6	1.2	-0.5
Avrupa Bölgesi	1.4	2.3	2.0	3.2	2.9	2.3	1.7	0.8	1.5	-0.2
ABD	2.5	3.6	2.9	2.8	2.0	2.5	2.1	0.7	1.4	-0.7
Japonya	1.4	2.7	1.9	2.0	2.4	1.4	0.7	-0.5	0.5	-0.2
Brezilya	1.1	5.7	3.2	4.0	5.7	6.1	6.2	6.8	5.2	3.0
Çin	10.0	10.1	10.4	11.6	11.9	10.6	10.1	9.0	9.7	8.5
Hindistan	7.4	7.2	9.1	9.8	9.3	8.8	7.9	7.6	7.8	6.3
Güney Kore**	3.1	4.7	4.2	5.1	5.0	5.8	4.8	3.8	4.1	3.5
Türkiye**	5.3	9.4	8.4	6.9	4.6	6.7	2.3	0.5	3.5	3.0

Kaynak: IMF World Economic Outlook, Ekim 2008

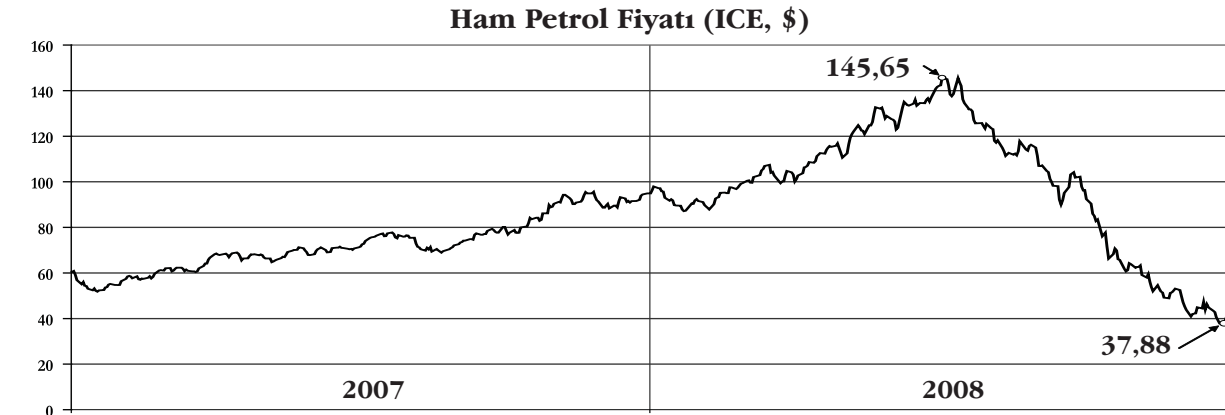
* Kasım ayında güncelleme yapılmıştır.

** Güncelleme yapılmamıştır.

ABD kaynaklı uluslararası finansal çalkantıya rağmen, Asya'da **Gelişmiş** altyapı yatırımları ve Avrupa'da iç talebin güçlü olması küresel **ülkelerde** ekonomiyi 2008 yılına kadar canlı tutmuştur.. Fakat, ABD'de **resesyon** başlayan yavaşlamanın durgunluğa dönüşmesi, ve çıkış yolunun **başlamıştır.** henüz gözükmemesi bütün dünyayı da yavaşlamaya itmiştir.

Amerika'nın 2008 yılı ilk iki çeyreğine ait verilerin beklentilerin **2009 yılında ABD** üstünde olması nedeniyle 2008 yılı büyüme oranı IMF tarafından **% 0,7, Euro** Haziran ayında %0,5'ten %1,3'e, Ekim'de %1,6'a çıkarıldıktan **bölgesi % 0,5 ve** sonra Kasım'da %1,4'e çekilmiştir. 2009 yılında ise, aynı rapora **gelişmiş ülkeler %** göre, Amerikan ekonomisinin 2009 yılında %-0,7 büyümesi **0,3 küçülecektir.** beklenmektedir. Genel olarak, mali krizin biriken etkisinin gelişmiş ekonomiler üzerinde etkisini 2009 yılında çok daha ağır bir şekilde hissettireceği ifade edilmektedir. Buna göre Avro bölgesinin gelecek sene %-0,5 ve gelişmiş ülkeler grubunu ise %-0,3 gibi düşük oranlarda büyüme beklentisi dikkat çekmektedir.

Amerika kaynaklı krizin sadece gelişmiş mali piyasalara sahip **Küresel resesyon** ekonomilerle sınırlı kalacağı beklentisi en iyi tanımlamayla bir **sonucu ham** hayal olduğu ortaya çıkmıştır. İlk etaplarda yüksek emtia fiyatları **petrol fiyatları** hammadde ihracatçısı olan yükselen ekonomiler için bir kalkan **150 Dolardan 40** rolü oynamıştır. Fakat mali kaynaklı krizin reel ekonomiye **Dolara inmiştir.** yansımaya başlamasıyla genel olarak dünya çapında hammaddeye olan talep de azalmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda petrolün varil fiyatı 5 aydan kısa bir süre içinde 145,65 dolardan 40 dolara kadar inmiştir. Aynı süre içinde metal, enerji ve tarım fiyatlarını kapsayan Rogers International Commodity Index 1959 düzeyinden 1039'a kadar gerilemiştir.

Kaynak: Reuters EcoWin

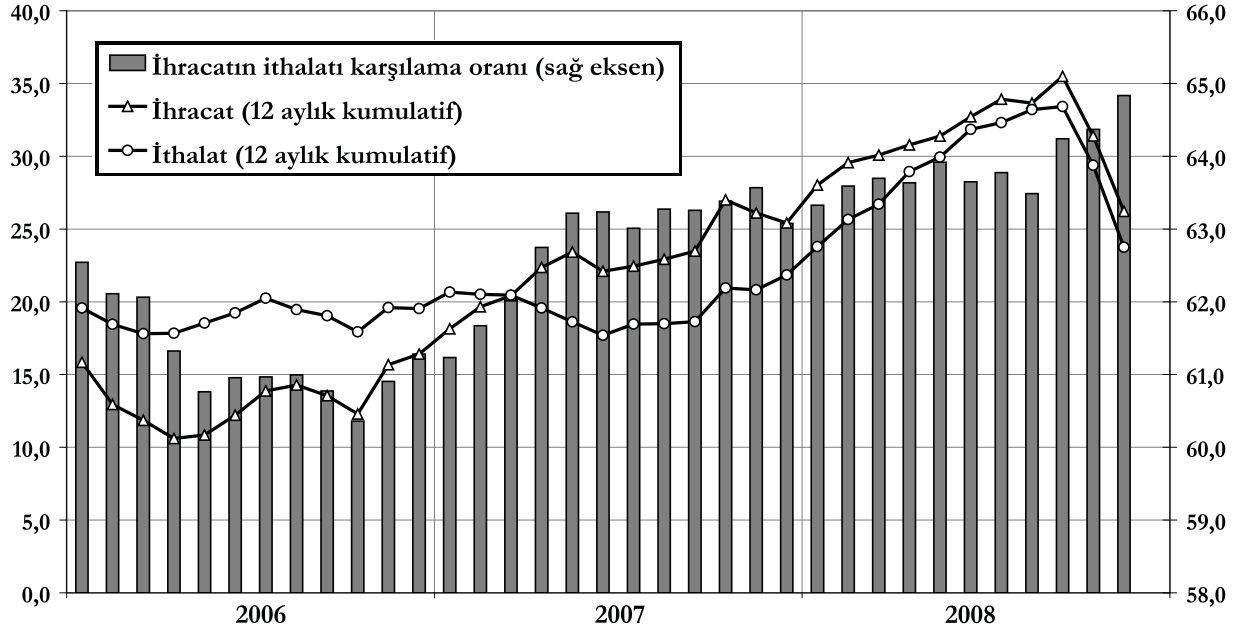
Amerika'nın, AB'nin, Rusya'nın ve diğer ülkelerin piyasayı **Resesyondan çıkış zaman alacaktır.** kurtarma planları bu kriz sürecinde önemli bir dönüşüm sürecinin başlangıcı olacaktır. 2008 yılı Aralık ayı itibariyle küresel GSYH'nin %18'ine eşit, tutarı 6,1 trilyon doları aşmış önlemler paketleriyle birlikte piyasalarda konsolidasyon ve şeffaflık artacaktır ve genel olarak piyasaların toparlanmasına tüm bu süreçler katkıda bulunacaktır. Fakat piyasalardaki toparlanmanın ekonomiye etkisinin gecikmeli olarak yansımalarından dolayı reel ekonominin yeniden hızlı büyüme sürecine girmesi zaman alacaktır.

5.2 Dış Ticaret Gelişmeleri

2008 yılı Kasım ayı itibariyle, 12 aylık toplam ihracat 134 **İhracatın ithalatı karşılama oranı artmaktadır.** milyar dolar, ithalat ise 207 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve yıllık dış ticaret açığı 73 milyar dolara ulaşmıştır. İhracat gelirleri, 2006 yılı Kasım ayından itibaren yükselerek artmaktadır. 2006 Ekim ayında 12 aylık toplam ihracat %12,3 oranında artarken, 2008 Eylül ayındaki artış %35,5'e ulaşmıştır. Fakat sonradan azalarak Kasım ayında %26,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2007 Mart ayından itibaren, yıllık ihracat ithalatın üzerinde artmakta, ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmektedir. Bu oran; 2006'nın Ekim ayında %60,4 iken, aylar itibariyle yükselmiş ve 2008'nin Kasım ayında %64,8 olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılı boyunca her geçen ay hızlanan ithalat ve ihracat **Küresel kriz dış ticareti de olumsuz etkilemiştir.** artış oranları, küresel daralma sonucu Ekim ayından itibaren azalmaya başlamıştır. 2002 yılı Şubat ayından itibaren istikrarlı bir şekilde artan dış ticaret hacmi 2008 yılı Ekim ve Kasım aylarında azalmıştır. 2007 yılı Kasım ayı ihracatı 11,4 milyar dolarken, 2008 yılı Kasım ayında %17,5 oranında azalarak 9,3 milyar dolara gerilemiştir. İthalat ise %27,5 oranında azalarak 16,6 milyar dolardan 12,1 milyar dolara gerilemiştir.

İthalat ve İhracat (yıllık % değişim)

Kaynak: Reuters EcoWin

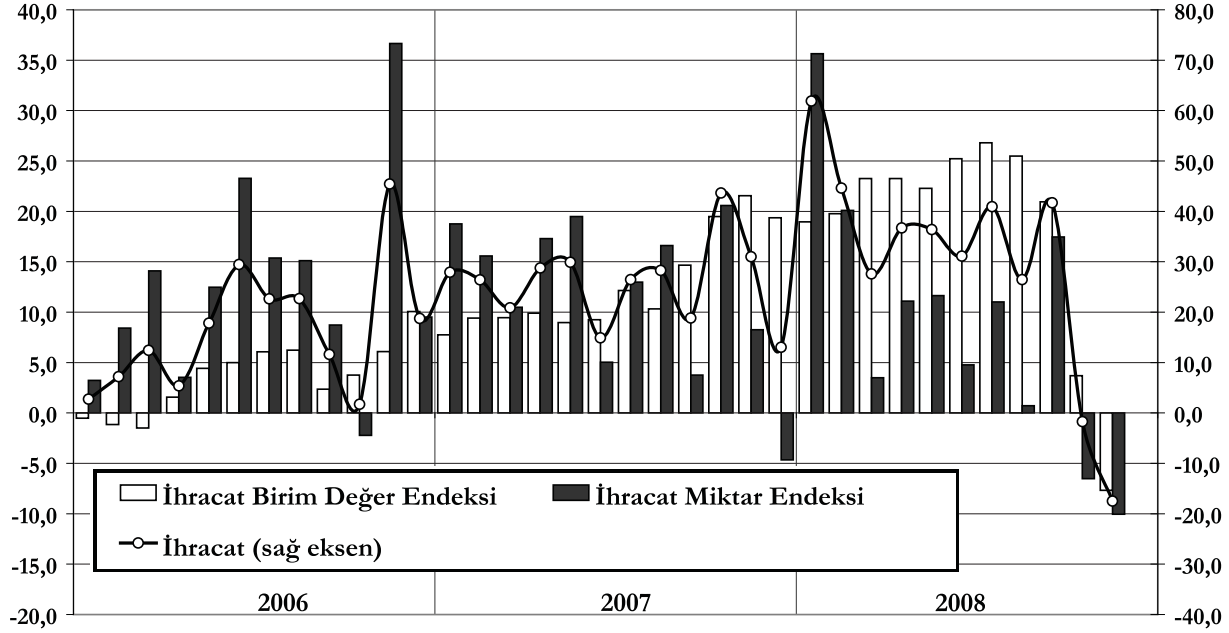
İhracatın değer ve miktar bileşenlerini incelediğimizde, 2007 yılı ortasından itibaren genel ihracat kazancının miktar artışlarından daha çok fiyat artışlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. 2006 yılında ihraç edilen ürün miktarı ortalama %12,3 oranında artarken, 2007'de %12, 2008'in Ocak-Kasım döneminde ise %9 yükselmiştir. Özellikle 2008 yılı Mart ve Ağustos aylarında yavaşlayan ihracat miktarı Ekim ve Kasım aylarında sırasıyla %6,5 ve %10 oranında daralmıştır. Değer endeksi ise 2006 yılında miktar endeksin çok altındayken, 2007 yılında daha hızlı yükselmiştir. 2008 yılında ise miktar endeksi büyüme hızını ikiye katlayarak dolar cinsten toplam ihracat artışında belirleyici olmuştur.

**Hızla artan
ihracat fiyatları...**

Enflasyonist eğilimlerin baskın olduğu 2008 yılı Şubat-Eylül döneminde ihraç ürünlerin yurtdışı fiyat artışları %20-%27 bandında hareket ederken, küresel daralma sonucu Eylül ayında %3,7'ye geriledikten sonra Kasım ayında %7,7 oranında azalmıştır. Ekim ayında ihraç ürünlerin fiyat artışları dolar cinsinden ihracat gelirin azalmamasına yetmemiştir ve toplam ihracat %17,5 oranında azalmıştır.

**...Eylül ayından
itibaren düşme
eğilimine
girmiştir.**

İhracat Büyüme Oranları (yıllık % değişim)

Kaynak: Reuters EcoWin

2008 Eylül ayı itibariyle 12 aylık kümülatif ithalat dolar cinsinden %33,4 oranında artarak 211 milyar doları aşmıştır. Sonraki aylarda ise sırasıyla aylık bazda %4,4 ve %27,5 oranında azalarak 206,6 milyar dolara gerilemiştir. Böylelikle, 2006 yılında %19,5, 2007 yılında %21,8 artan ithalat faturası, 2008 yılı Ocak-Kasım döneminde %23,7 oranında büyümüştür. Fakat 2006 ve 2007 yıllarında sırasıyla %8,9 ve %13 oranında artan ithalat miktar endeksi ithalat fiyat artışlarının üstünde olmuştur. Belirtilen yıllarda ithalat mallarının fiyatları sırasıyla %8,7 ve %9,6 oranında yükselmiştir. Böylece dolar cinsinden artışlar aynı zamanda reel ithalat da artışlar olduğunu yansıtmaktaydı.

İthalat artışında miktar etkisi fiyat etkisinin üstündedir.

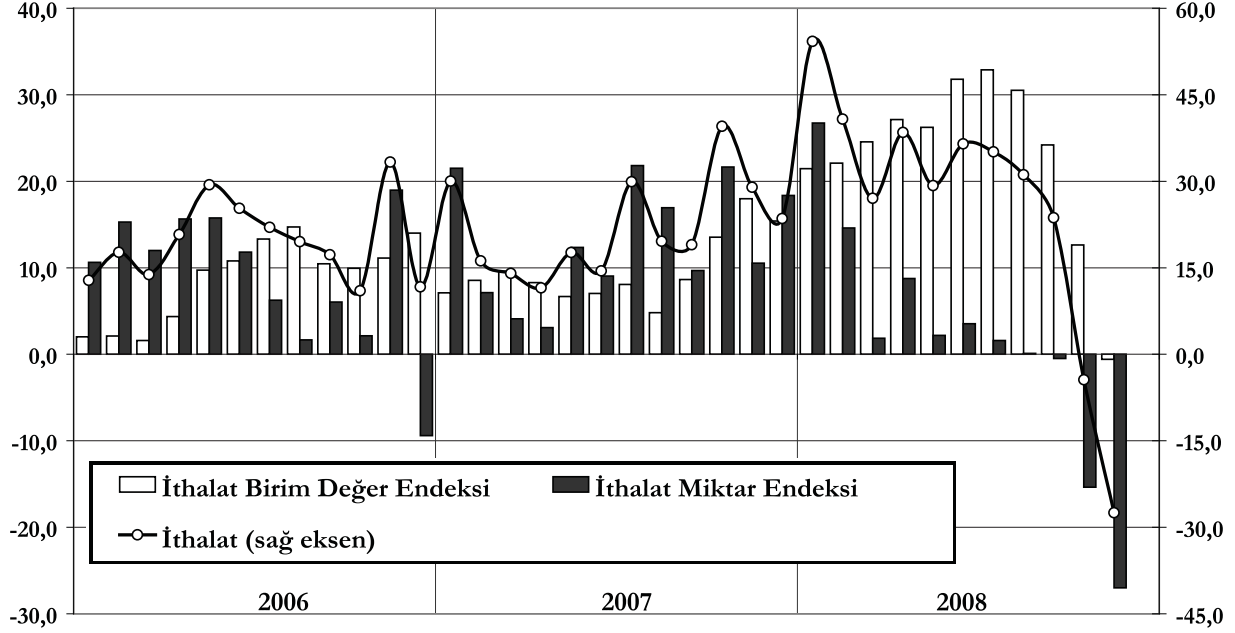
Petrol ve ham madde fiyatlarının ve kur ve borçlanma maliyetindeki artışlarla 2008 yılının Şubat ayından itibaren ithal ürünlerin fiyatı Şubat-Eylül döneminde ortalama %26,8 oranında artmıştır. 2008 yılı Ocak ve Şubat aylarında %26,7 ve %14,6 oranında yükselen reel ithalat, maliyet artışları karşısında yavaşlayarak Mart-Kasım aylarında ortalama %2,8 oranında azalmıştır. Küresel boyutta yavaşlamanın uzamasıyla petrol ve hammadde fiyatlarının Temmuz ayından itibaren azalmasına

Üretimdeki yavaşlama ithalat miktarını hızla aşağı çekmektedir.

rağmen, kur ve borçlanma maliyetinde devam eden artışlar ve iç ve dış talebin azalmasıyla ithalat miktar endeksi Eylül, Ekim ve Kasım aylarında sırasıyla %0,5, %15,4 ve %27 oranında azalmıştır. Karamsar beklentiler ve düşük güvenden dolayı ithal malların fiyatların Kasım ayında %0,6 azalması bile ithalat miktar endeksini olumluya dönüştürememiştir.

İthalat Büyüme Oranları

(yıllık % değişim)

Kaynak: Reuters EcoWin

2008 yılı Kasım ayı itibariyle ara malı ithalatının 12 aylık toplam **Ara malı ithalatı** ithalat içindeki payı %75'tir. Sanayi üretiminin devam etmesinin **toplam ithalatın** yanı sıra petrol ve doğal gaz ithalatı, ara malı ithalatının yıllar **belirleyicisidir.** itibariyle istikrarlı bir şekilde artmasına yol açmaktadır. Ara malı ithalatı toplam ithalatın belirleyicisi olmaya devam etmektedir.

İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(milyar \$)

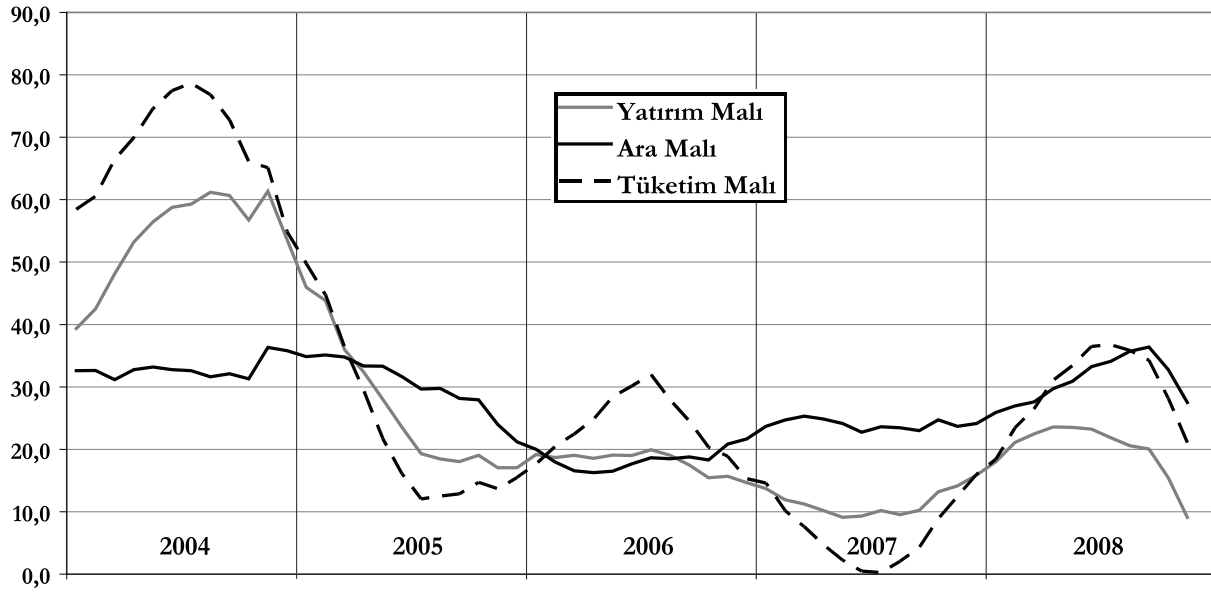
	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
Genel Toplam	69.3	97.5	116.8	139.6	170.1	206.6
Sermaye malları	11.3	17.4	20.4	23.3	27.1	29.0
Ara malları	49.7	67.5	81.9	99.6	123.6	155.0
Tüketim malları	7.8	12.1	14.0	16.1	18.7	22.0
Diğer	0.5	0.5	0.6	0.5	0.7	0.7

* Ocak 2008-Kasım 2008 dönemi
Kaynak: TÜİK

Genelde ithalatın diğer alt kalemleri ile karşılaştırıldığında, ara malı ithalatının kur, faiz ve iç talebe olan duyarlılığı daha düşük gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, ithalattaki kısa dönemlik oynaklıklar iç talep ve finansal koşullara daha duyarlı olan yatırım ve tüketim malı ithalatındaki gelişmelerle şekillenmektedir. Fakat uzun gelişme devresinin sonuna geldiğimizi gösteren küresel krizin derinleşmesiyle Ekim ayından itibaren ara malları ithalatında da ciddi derecede yavaşlayarak genel ithalatı etkilemektedir.

İthalatın Alt Kalemleri

(yıllık % değişim*)

* 12 aylık toplam ithalatın bir önceki senenin aynı ayına oranla artışı
Kaynak: TÜİK

Nominal olarak 2007 yılının ortalarına doğru yavaşlayan tüketim malları ithalatı sonradan istikrarlı olarak artmıştır. 12 aylık kümülatif olarak 2008 yılı Ağustos ayında 22,5 milyar doları geçerek rekor kıran tüketim malları ithalatı sonradan yavaşlayarak Kasım ayında 22 milyar dolara gerilemiştir. Yatırım malı ithalatı da kümülatif olarak Ağustos ayında ilk defa 30 milyar dolar sınırını aşarak 30,1 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Miktar olarak da ara mallarından daha çok artan yatırım ve tüketim mallarının yurtdışı fiyatları ise yatırım mallarında Ağustos ayından tüketim mallarında ise Kasım ayından itibaren gerileme gerçekleşmiştir.

İthalattaki yatırım malı ile başlayan yavaşlama tüketim mallarına sirayet etmiştir...

2008 yılı Eylül ayında 12 aylık kümülatif olarak %36,4 oranında artan ara malı ithalatı son 12 senenin rekorunu kırmıştır. 2007 yılı Kasım ayından itibaren istikrarlı bir şekilde artan ithalat hızı, Eylül ayında %36,4'e ulaştıktan sonra yavaşlamaya başlamıştır. İç talep ve iç politikalardan öte sorunlarla karşılaşan ekonominin ara malı ithalatı Ekim ayında bir önceki senenin Ekim ayında göre %0,9, Kasım ayında ise %27,9 oranında azalarak, 12 aylık kümülatif artışı hızı yavaşlayarak Kasım ayı itibariyle %27,5'e gerilemiştir. 2008 yılı Ocak Kasım döneminde ithal edilen ara malları miktar endeksinin ortalama aylık %0,8 oranında artmış olması dolar cinsinden artışın ağırlıklı olarak fiyat hareketlerinden kaynaklandığına işaret etmektedir. Aynı dönem içinde ara malı birim değer endeksi ortalama aylık %28,1 oranında yükselmiştir.

**... ve nihayet
aramalı ithalatını
da etkilemiştir.**

Küresel belirsizliğin devam etmesi durumunda, fiyatlar düşse de miktar olarak ithalatın azalacağı tahmin edilmektedir. Reel kesim güveni yeniden tesis edilinceye kadar, hem yatırım, hem ara hem de tüketim mallarına olan talebin artması için herhangi neden bulunmamaktadır.

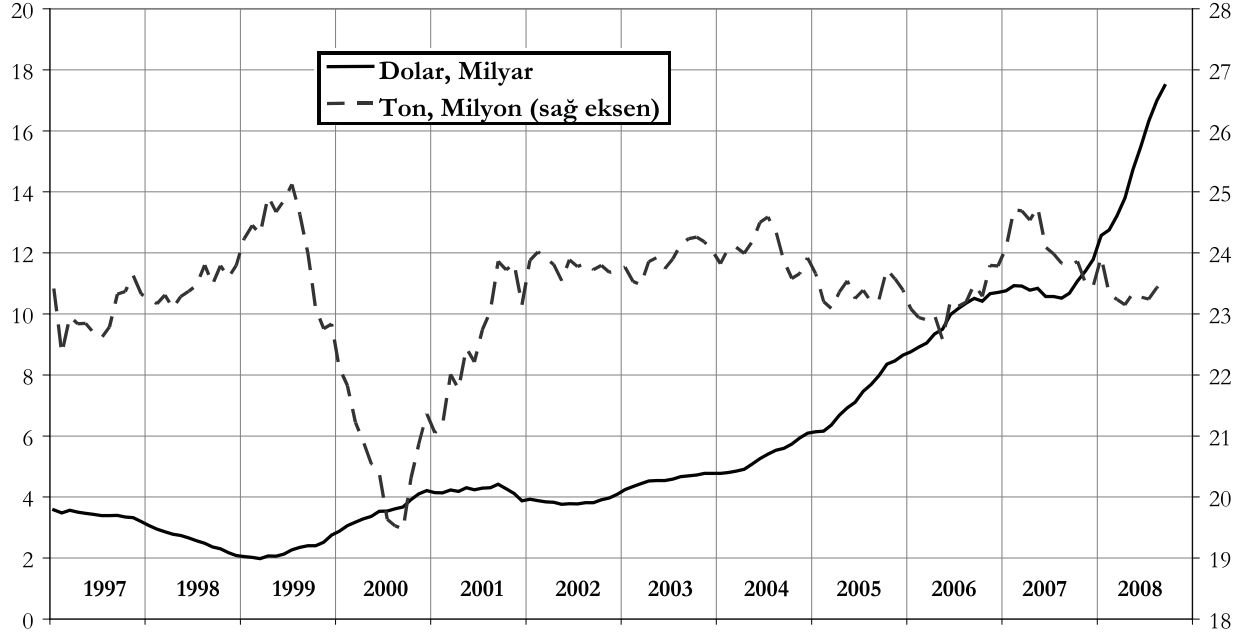
Türkiye ekonomisinde, ham petrol ve doğal gaz kullanımı oynaklık göstermemekle birlikte, fiyat değişimleri, ithalat faturasının yıllar itibariyle değişmesine yol açmaktadır. 12 aylık kümülatif ham petrol ithalatı 2000'li yılların başında yaşadığımız krizin ardından 2001 yılında 23,8 milyon tona ulaşan petrol ithalatın o tarihten günümüze 23-25 milyon ton bandında kalmıştır. Fakat istikrarlı bir şekilde artan petrol fiyatları ithalat faturasının kabarmasına neden olmuştur.

**10 sene içinde
petrol faturası 9
katına çıkmıştır.**

1998 yılı sonunda 12 aylık kümülatif ham petrol faturası 2 milyar dolarken, 2008 yılı Eylül ayı itibariyle 15 milyar doların üzerinde artarak 17,5 milyar dolara ulaşmıştır. 1998 Aralık ayında bir ton petrolü 69 dolara ithal edilirken, 2008 yılı Temmuz ayında aynı miktar için 933 dolar ödenmiştir. Fakat Temmuz ayından itibaren yeniden düşen enerji fiyatlarıyla bir ton petrol fiyatı 200 doların üzerinde gerileyerek 724 dolara inmiştir. Petrol fiyatlarının bundan sonra da bir süre düşeceği ve ithalat giderimizi önemli derecede azalacağı beklenmektedir.

**Artan petrol
fiyatları ithalat
faturasını
kabartmaktadır.**

Ham Petrol İthalatı (12 aylık kümülatif)

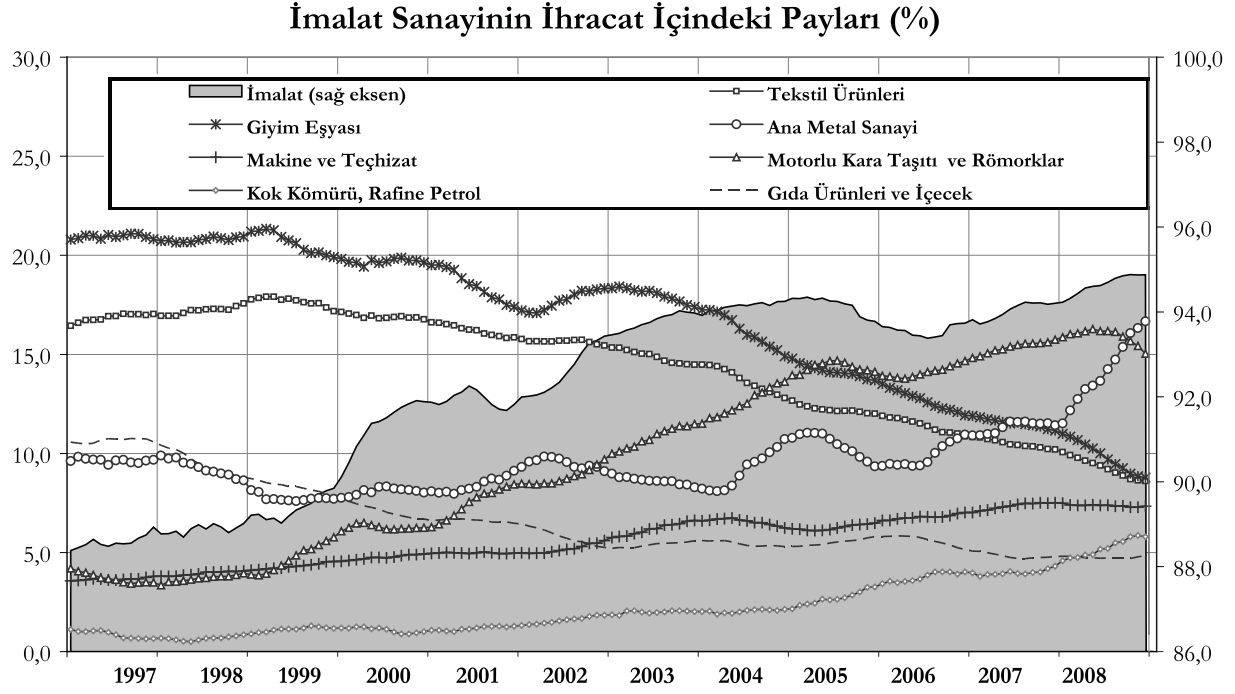

Kaynak: TÜİK

Ekonomik faaliyetlere göre ithalata baktığımızda, 1998 yılında ham petrol ve doğal gaz ithalatı 2,96 milyar dolarla toplam ithalatta %6,5 paya sahipken, son gelişmelerle birlikte bu kalemin büyüklüğü Kasım 2008 itibariyle 12 aylık kümülatif olarak 31,45 milyar dolarla ithalatın %15,2'sine denk gelmektedir.

Türkiye'nin ihracat içindeki imalat sanayi mallarının oranını **İhracat yapı** 1996 yılından 2008 yılı sonuna doğru %88,4'ten %94,9'a çıkarmıştır. **değiştirmektedir.** Aynı süreç içinde, tarım sektörün ihracattaki payı %9,2'den %2,9'a inmiştir. 1996 yılında toplam ihracatın yarısına yakınına sağlayan gıda, tekstil ve giyim eşyası imalatın payı istikrarlı olarak azalarak 2007 sonunda %25,9'e gerilemiştir. Bu süreç 2008 yılı ilk 11 ayında da devam etmiştir. 2008 yılı Ocak-Kasım döneminde toplam ithalat içinde 3,6 puanlık pay kaybeden bu üç sektörün genel ihracat içindeki payı %22,2'ye gerilemiştir. 12 yıllık süreç içinde payını en çok yükselten taşıt ve karoseri imalatı sektörü olmuştur. 1996 yılında %4,1 paya sahip bu sektör 2008 yılı Kasım ayına gelindiğinde %15'e çıkmıştır. 2008 yılının ilk 11 aylık döneminde ise en önemli atılımı ana metal sektörü yapmıştır.

1996 yılında 2007 sonuna ihracattaki payını sadece 1,7 puan arttırarak %9,8'den %11,5'e çıkaran ana metali, 2008 yılın 11 ayında 5,2 puan arttırarak Kasım ayı itibariyle toplam ihracat içinde %16,7 paya sahip olmuştur.

Kaynak: TÜİK

2005, 2006 ve 2007 yıllarında Türkiye'nin dolar cinsinden ihracatı sırasıyla %16,3, %16,4 ve %25,4 oranında artmıştır. İhracat miktar olarak ise bu üç senede %10,5, %12 ve %11,1 oranında artışlar yaşanmıştır. Miktar artışları birbirine yakın olan bu yıllarda birim değer endeksi sırasıyla %5,7, %3,9 ve %13,1 oranında artmıştır. Böylece, 2007 yılındaki ihracat performansı ihracat yaptığımız malların dış piyasalarda değerlendirilmesine bağlı olmuştur. Bu eğilim 2008 yılı boyunca da sürmüştür. Yüksek petrol ve hammadde fiyatların enflasyonist baskısı altında geçen ilk üç çeyrek boyunca fiyatlar çok daha hızlı artış göstermiştir. 2008 yılı Ocak-Kasım döneminin son ayında fiyat artışları eksi olsa da, ortalama aylık artış oranı %18,4 olmuştur. Buna karşın, miktar olarak ihracat artış oranı aylık ortalama %9 düzeyinde kalmıştır. Fakat küresel durgunluğun derinleşmesiyle Kasım ayında her iki kategoride de azalma yaşanmıştır.

**2007 yılında
ihracat fiyatları
hızla yükselmiştir.**

İmalat sanayi alt kalemlerine baktığımızda ise, ihracat içinde payı azalan sektörlerin mallarının fiyatlarının genel olarak azaldığını veya yavaşladığını, diğerlerinin ise 2008 yılında hızla yükseldiğini görmekteyiz. Mesela, tarım sektörü ihracat birim değeri 2008 yılı üçüncü çeyreğinde %3,5 azalmışken, ana metal sanayinin %79,6 artmıştır. Gıda ve giyim eşyası birim fiyatları ise 2008 yılı ilk 11 ayında ortalama sırasıyla %32,5 ve %11,4 oranında artmasına rağmen, miktar olarak bu kategorilerin ihracatı sırasıyla %0,5 ve %10 oranında azalmıştır. Buna karşın, 2008 yılı Ocak-Kasım döneminde aylık ortalama %49,3 ve %43,7 değerlenen kok kömürü ve rafine petrol ve ana metal sanayinin miktar olarak ihracatları ortalama aylık %19 ve %35,8 oranında artmıştır.

İhracat performansı fiyat avantajına dayalı değildir.

2001 senesinden sonra istikrarlı bir şekilde büyüyen otomotiv sektörü ise, son senelerde fiyat avantajından daha çok ihracat hacmini arttırarak hem kendi ihracat hacmini hem de ihracat payını arttırmıştır. 2005, 2006 ve 2007 yıllarında otomotiv sektörü ürünlerini fiyatları sırasıyla %1,9, %4,2 ve %8,5 ile diğer sanayi kalemlerin altında olmuştur. Fakat aynı yıllarda sırasıyla %13,5, %19,4 ve %23,6 oranında ihracat miktarını arttıran bu sektör genel ihracatın üzerinde performans göstermiştir. Ortalama aylık olarak 2008 yılı ilk 11 ayında da aynı şekilde devam eden taşıt ve karoseri imalatı ürünlerinin birim değerleri endeksi 2008 yılı Ekim ve Kasım aylarında %2,6 ve %7,4 oranında azalmışken, miktar olarak ihracat daha da keskin bir şekilde %21,8 ve %41 oranında daralmıştır.

Otomotiv sektörünün ihracat performansında fiyat etkisi sınırlıdır.

İthalatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı

(milyar \$)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008(1)
Toplam İhracat	47.3	63.2	73.5	85.5	107.3	134.0
İmalat Sanayi	44.4	59.6	68.8	80.2	101.1	127.1
Taşıt araçları ve karoseri im.	5.4	8.8	10.2	12.7	17.0	20.2
Ana metal sanayi	3.9	6.8	6.9	9.3	12.3	22.3
Giyim eşyası	8.2	9.3	9.9	10.2	11.8	11.8
Tekstil ürünleri im.	6.8	8.0	8.7	9.3	10.8	11.5
Makina ve teçhizat im.	3.1	3.9	4.9	6.0	8.0	9.8
5 Sek. İma. Sana. İhracatı İçin Payı (%)	61.8	61.9	59.1	59.1	59.4	59.5

(1) Ocak 2008-Kasım 2008 dönemi

Kaynak: TÜİK

Geçen senelerde olduğu gibi, kimya, ana metal, makine-teçhizat, taşıt ve kok kömürü-petrol sektörleri imalat sanayi ithalatının belirleyicisi konumundadır. Toplam ithalatın %49,8'i bu sektörler tarafından karşılanmaktadır. 2008 Ocak Kasım döneminde imalat sanayi mallarının miktar olarak ithalatı ortalama %2 artmıştır. Aylık bazda Mart ayından başlayan düşüşler bazı kalemlerde son aylarda çok etkili olmuş ve 11 aylık ortalama artışı negatif yapmıştır.

İthalatın içinde % 14 gibi yüksek bir paya sahip olan ana metal sanayi malları ithalatın 11 aylık dönemde ortalama aylık %4,7 azalması dikkat çekmiştir. 2008 yılı Mart, Nisan ve Temmuz aylarında görülen miktar azalması krizin etkisiyle şiddetlenmiş ve Ekim ve Kasım aylarında sırasıyla %33,5 ve %49,2 olmuştur. Miktar endeksin azalmasına karşın, bu kalemdaki fiyatları Ocak-Kasım döneminde ortalama %26,2 artması ana metal grubunun Kasım ayı itibariyle 12 aylık kümülatif nominal ithalatının %19,9 yükselmesine neden olmuştur. Kok kömürü ve petrol ürünlerinin de dolar cinsinden %52,8 oranında artmasının nedeni ortalama aylık %51,7 oranında artış gösteren birim değer fiyatlarıdır. Nominal ve değer endeksine karşın, aynı dönem içinde miktar olarak ithalat artışı %4,8 ile sınırlı kalmıştır. İmalat sanayi ürünlerinden 13 mal grubunun fiyatının azalması ithalat miktarının artmasına yeterli olmamış ve 20 kategorideki mallardan 19'unun ithalat miktarı Kasım ayında önemli ölçüde azalmıştır.

**İmalat sanayi
ithalatı miktar
olarak 2008 yılı
ortasında
azalmaya
başlamıştır.**

İthalatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı

(milyar \$)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008(1)
Toplam İthalat	69.3	97.5	11.8	139.6	170.1	206.6
Hampetrol ve doğalgaz	7.8	9.4	14.1	19.2	21.8	31.5
İmalat Sanayi	55.7	80.4	94.2	110.4	133.9	154.2
Kimyasal madde ürünleri	2.8	3.8	5.5	7.6	9.5	14.1
Ana metal sanayi	11.2	15.1	17.5	19.6	23.6	27.5
Makine ve teçhizat	7.3	11.1	13.7	17.1	23.1	27.4
Taşıt araçları ve karoseri	8.1	10.4	12.2	14.3	17.1	17.6
Kok köm., rafine petrol	6.4	11.8	12.3	13.3	15.1	16.3
5 Sek. İma. Sana. İthalatı İçin Payı (%)	64.5	64.9	65.0	65.2	66.0	66.8

(1) Ocak 2008-Kasım 2008 dönemi

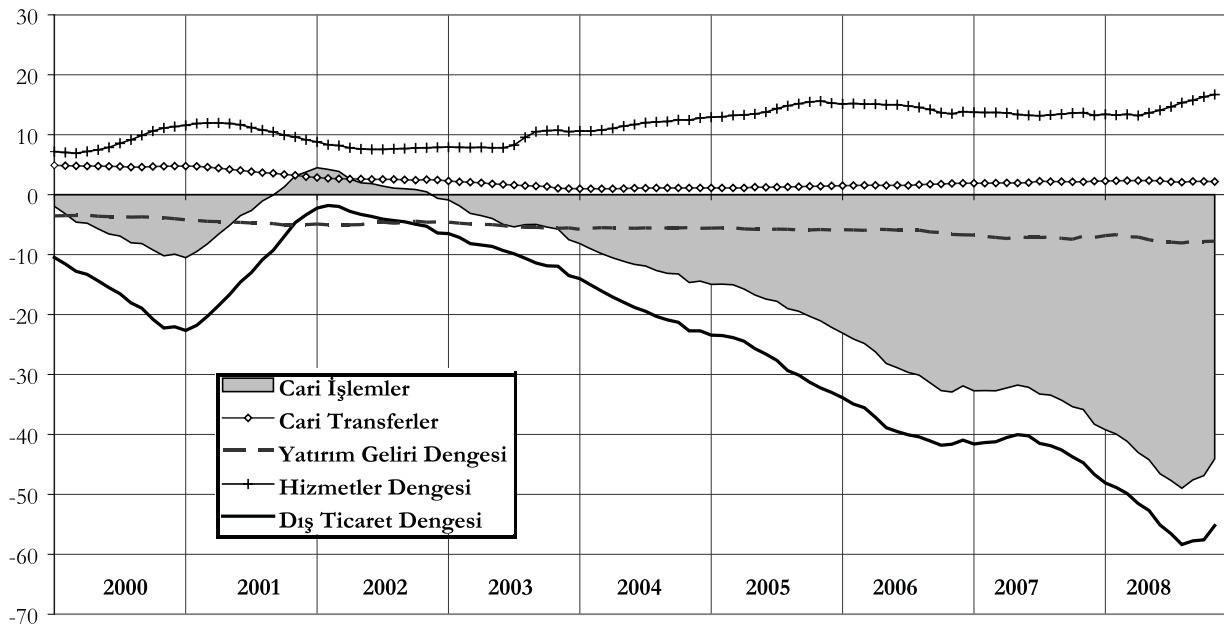
Kaynak: TÜİK

5.3 Ödeme Dengesi Gelişmeleri

2008 yılı Ocak-Kasım döneminde yıllık olarak %17,9 artan **Turizm gelirleri en önemli hizmet kalemidir.** turizm gelirleri 12 aylık kümülatif olarak 21,7 milyar doları geçmiştir. Buna karşın, turizm giderleri 3,5 milyar dolarla sınırlı kalmıştır. Hizmetler dengesi içinde fazla veren diğer sektörler ise inşaat ve diğer hizmetler olmuştur. Hizmetler içinde olan diğer kategorilerin açık vermesine rağmen, gelirlerin %63,5'ini turizm gelirlerinden sağlayan hizmetler dengesi Kasım ayı itibariyle 16,7 milyar dolar fazla vermiştir. 2008 yılında yatırım geliri açığı ise %11,8 oranında artmıştır. Açığı artmasındaki en önemli neden %18,5 artan faiz ödemeleri olmuştur. Artan faiz giderlerine karşın faiz gelirlerinin %2,8 oranında azalması sonucu faiz 6,3 milyar dolar açık vermiştir.

2008 yılı Ağustos ayından sonra 3,2 milyar dolar azalan dış **Küresel kriz cari işlemler açığındaki büyümeyi sınırlamaktadır.** ticaret açığı 12 aylık kümülatif olarak %23,4 oranında artarak 55,2 milyar dolara varmıştır. Dış ticaret açığındaki genişleme ve yatırım dengesindeki açığın büyümesine rağmen, hizmet dengesinde iyileşme görülmüştür. Böylece cari işlemler dengesi yılın 11 ayında 38,9 milyar dolar açık verirken, Kasım ayı itibariyle yıllık açık ise 44,1 milyar dolara yaklaşmıştır.

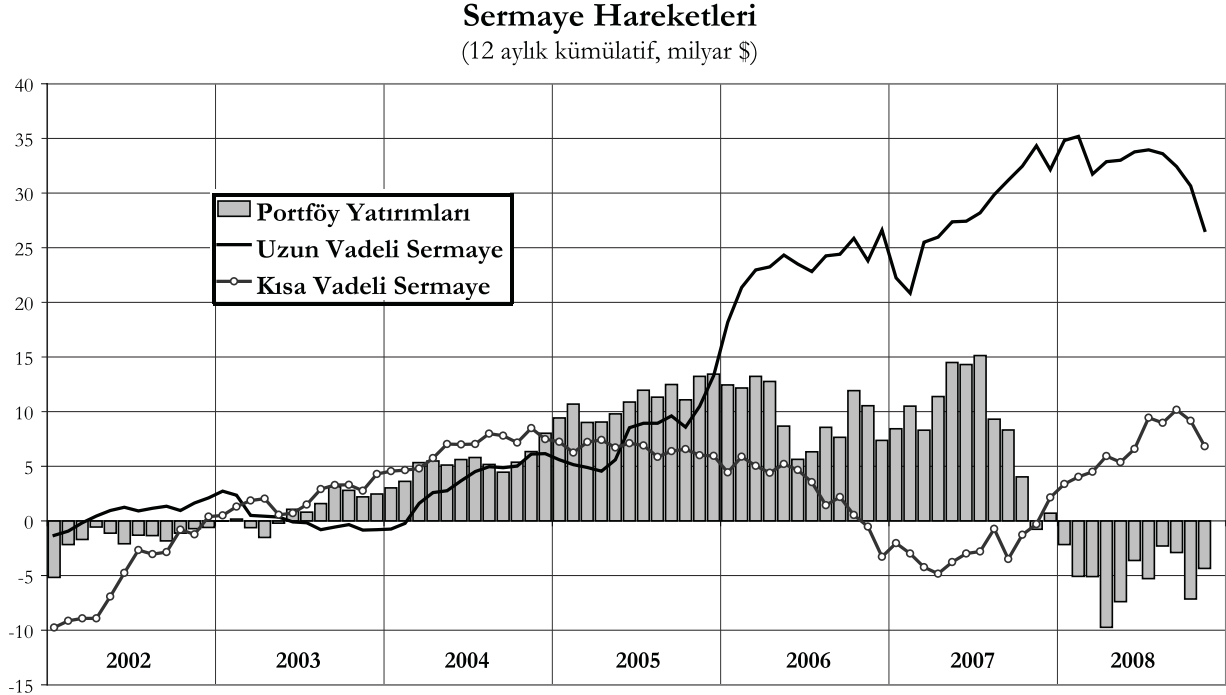
Cari İşlemler Hesapları
(12 aylık kümülatif, milyar \$)

Kaynak: TCMB

Yılın 11 ayında 38,9 milyar dolar açık veren cari işlemler dengesi 47,7 milyar dolarlık net sermaye girişi ile finanse edilmiş ve rezervler 8,8 milyar dolar artmıştır. Ülkeye giren sermayenin ağırlıklı kısmı 2008 yılının 11 ayında %60 oranında artarak 37,3 milyar dolara ulaşan borç yaratan kalemler tarafından oluşmuştur. Buna karşın, borç yaratmayan işlemler 11 ayda %35,7 azalarak 10,4 milyar dolara gerilemiştir. Doğrudan yabancı yatırımın %14,6, hisse senedi alımlarını ise %90 oranında azalması borç yaratmayan işlemlerinde düşüş olmasına neden olmuştur. Borç yaratan işlemler içinde %97,9 paya sahip özel kesim ise, 11 aylık dönemde borçlarını %32 arttırarak genel borçlanmanın artmasına neden olmuştur.

2008 yılında cari işlemler açığı finansmanı ağırlıklı olarak borç yaratan kalemler tarafından karşılanmıştır.

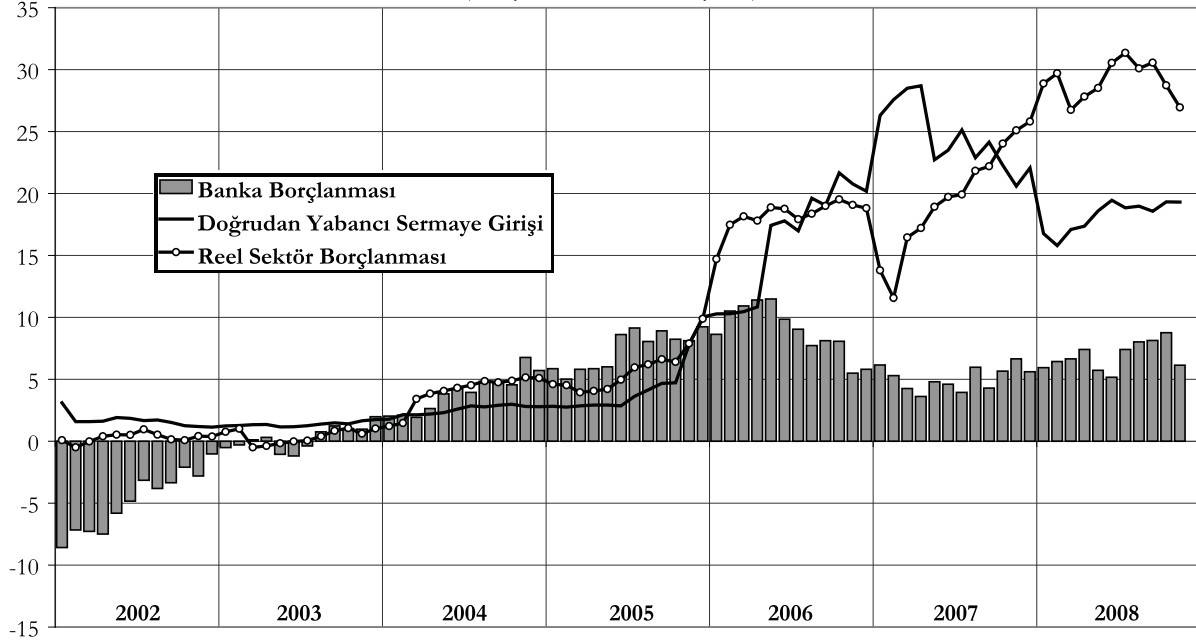
Kaynak: Reuters EcoWin

Yıllık olarak Kasım ayı itibariyle 4,3 milyar portföy çıkmışken, bunu 6,8 milyar dolarlık kısa vadeli sermaye girişleri fazlasıyla telafi etmiştir. 2008 yılı Şubat ayında rekor kıran uzun vadeli sermaye girişleri 35 milyar dolarlık sınırı aştıktan sonra azalmaya başlamıştır. Cari açığın da aynı dönem içinde azalmasıyla, bu azalma ciddi sorunlara neden olmamaktadır.

Portföy yatırımların da net çıkışlar yaşanırken...

2007 yılının Aralık kadar azalan kısa vadeli sermaye girişi, ... **kısa ve uzun vadeli sermaye girişlerinde yavaşlama yaşanmaktadır.** geçen senin son ayından itibaren artarak 2008 yılının Eylül ayında 10 milyarı aşmıştır. Fakat yaz aylarında küresel piyasalarda yaşanan likidite sorunlarından dolayı hem uzun hem de kısa vadeli sermaye girişinde yavaşlama yaşanmıştır. Portföy yatırımlarında da 2008 yılında çıkışlar yaşanmıştır.

Cari İşlemler Hesapları
(12 aylık kümülatif, milyar \$)

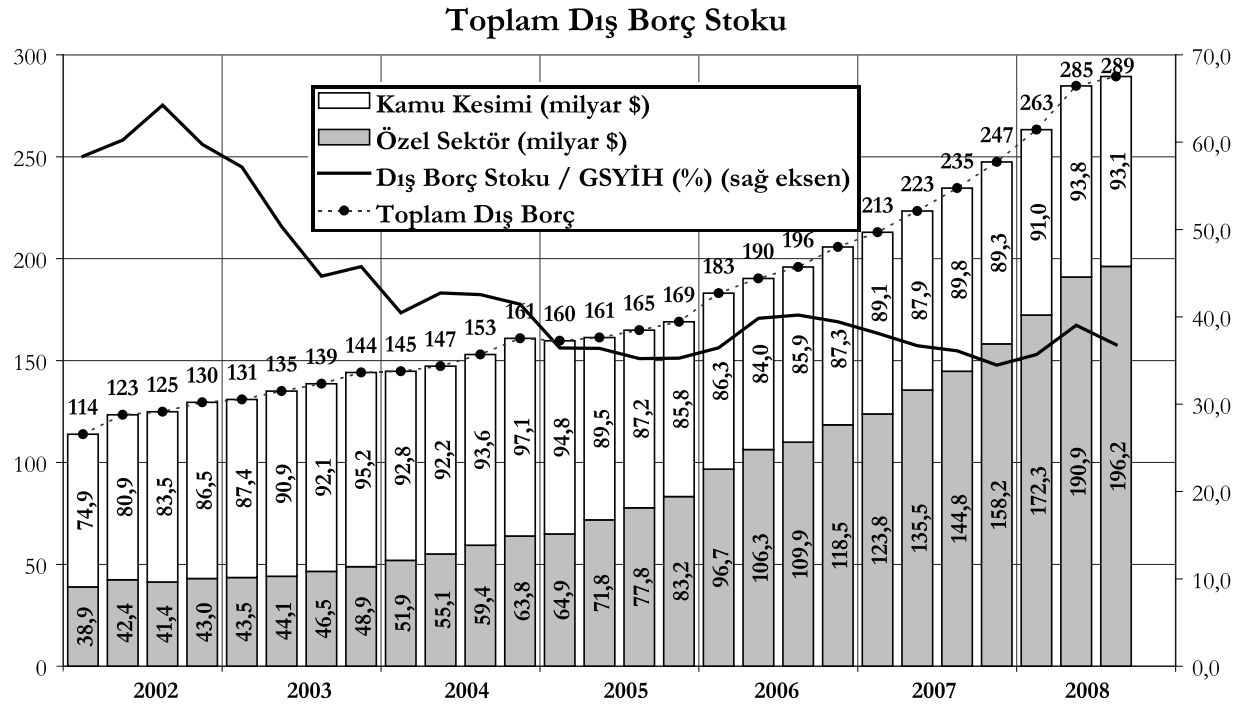
Kaynak: Reuters EcoWin

2001 yılı krizi ardından uygulanan bir dizi reformla dış borçlanma **Dış borçlanmada ağırlık özel sektöre kaymıştır.** ağırlıklı olarak özel sektör tarafından yapılmaya başlanmıştır. 2006 yılına kadar dış borçlar bankacılık ve reel sektör arasında eşit dağılmaktaydı. Fakat 2006 yılının başından hızlanmaya başlayan reel sektör borçlanması 3 sene içinde 10 milyar düzeyinden 31 milyar dolara ulaşmıştır. Bankacılık sektörünün borçlanması ise 7 milyar düzeyinde hareket etmiştir.

Reel sektör borçlanmasının yanı sıra doğrudan yabancı yatırım da 2005 yılı sonunda hızlanarak 2007 yılı Nisan ayında yıllık olarak 28 milyar doları aşmıştır. Fakat sonradan azalan yabancı yatırım 2007 sonunda 20,6 milyar dolar düzeyine gerilemiştir. 2008 yılı boyunca ise, Ocak ve Şubat aylarında azalmasına

rağmen çok oynaklık göstermeden ortalama olarak yıllık 18,2 milyar dolar seviyesinde hareket etmiştir. Küresel piyasalardaki bozulmadan sonra reel sektörün 2008 yılı ortasından itibaren borçlanması azalmaya başlamıştır. 2008 yılı Temmuz ayında yıllık olarak 31,4 milyar dolara ulaşan reel sektör borçlanması Kasım ayı itibariyle 4,4 milyar azalarak 26,9 milyar dolar düzeyine inmiştir.

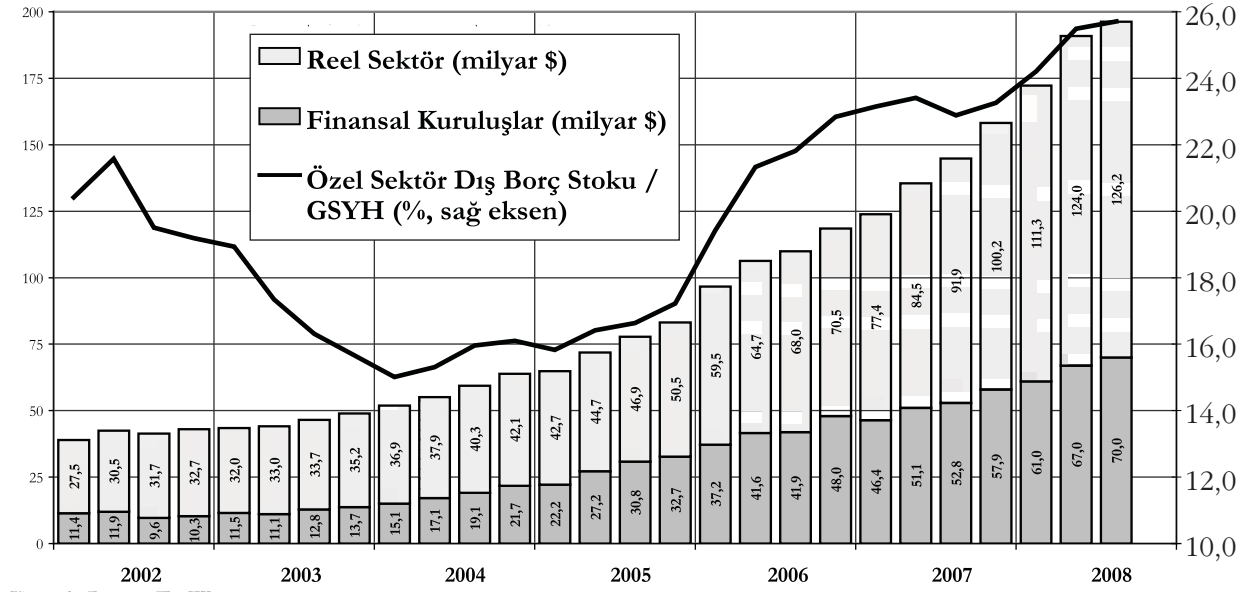
5.4 Dış Borçlar

2008 yılı sonuna doğru borçlanmada azalma olmasına rağmen, dış borç stoku artarak üçüncü çeyrek itibariyle 289 milyar dolara ulaşmıştır. Hızlı büyüme döneminde dış kaynaklara görece daha çok başvuran özel kesimin borcu 196,2 milyarı geçmişken, iç borçlanmaya yönelen kamu kesimininki ise 93,1 milyar düzeyinde kalmıştır. Böylece, 1990'larda dış borç stokunun %67'si, kamuya aitken, 2008 yılı üçüncü çeyrek itibariyle bu oran %32,2'e inmiştir. 1990'ların başında toplam dış borç içinde %20,8 paya sahip özel kesimin oranı ise %67,8'e çıkmıştır.

Dış borç stokunun %68'i özel kesime aittir.

Özel Sektör Dış Borç Stoku

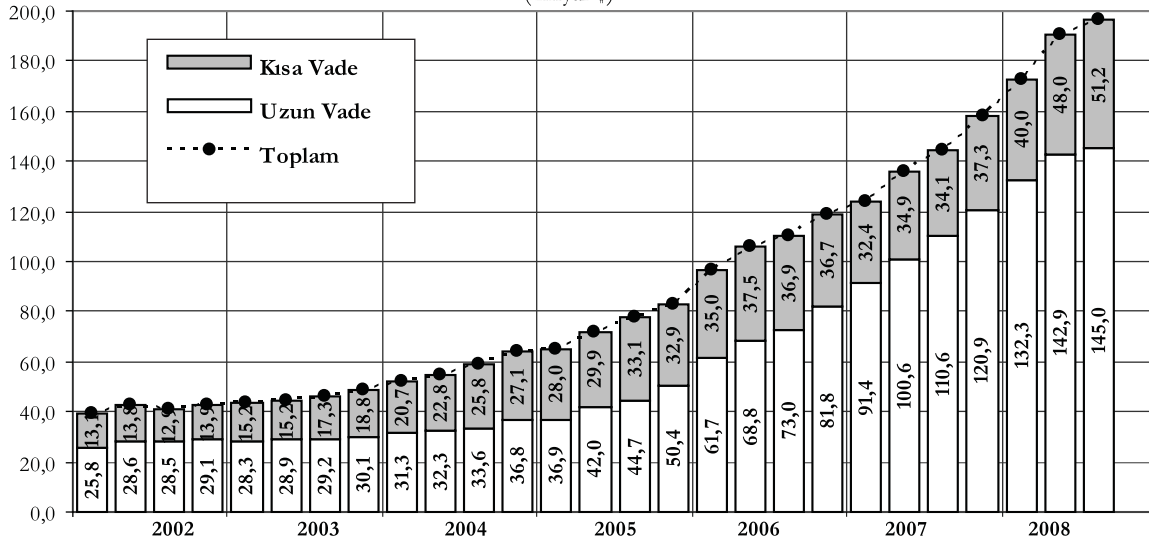
Kaynak: Reuters EcoWin

Hızlı bir şekilde borçlanan özel sektörün borç stoku 2008 yılı üçüncü çeyrek itibariyle 196 milyar dolara ulaşmıştır. Özel sektör dış borç stokunun milli gelire oranı 2004 yılı ilk çeyrekte %15'e kadar geriledikten sonra, ilerleyen yıllarda yeniden yükselerek %25,7 düzeyine çıkmıştır. 196 milyar dolar olan özel sektör dış borç stokunun 126,2 milyarı reel sektöre aiten, 70 milyar dolarlık kısmı ise finansal kuruluşlar tarafından birikmiştir.

Özel sektör dış borç stokunun milli gelire oranı %26'ya çıkmıştır.

Özel Sektör Dış Borç Stoku

(milyar \$)

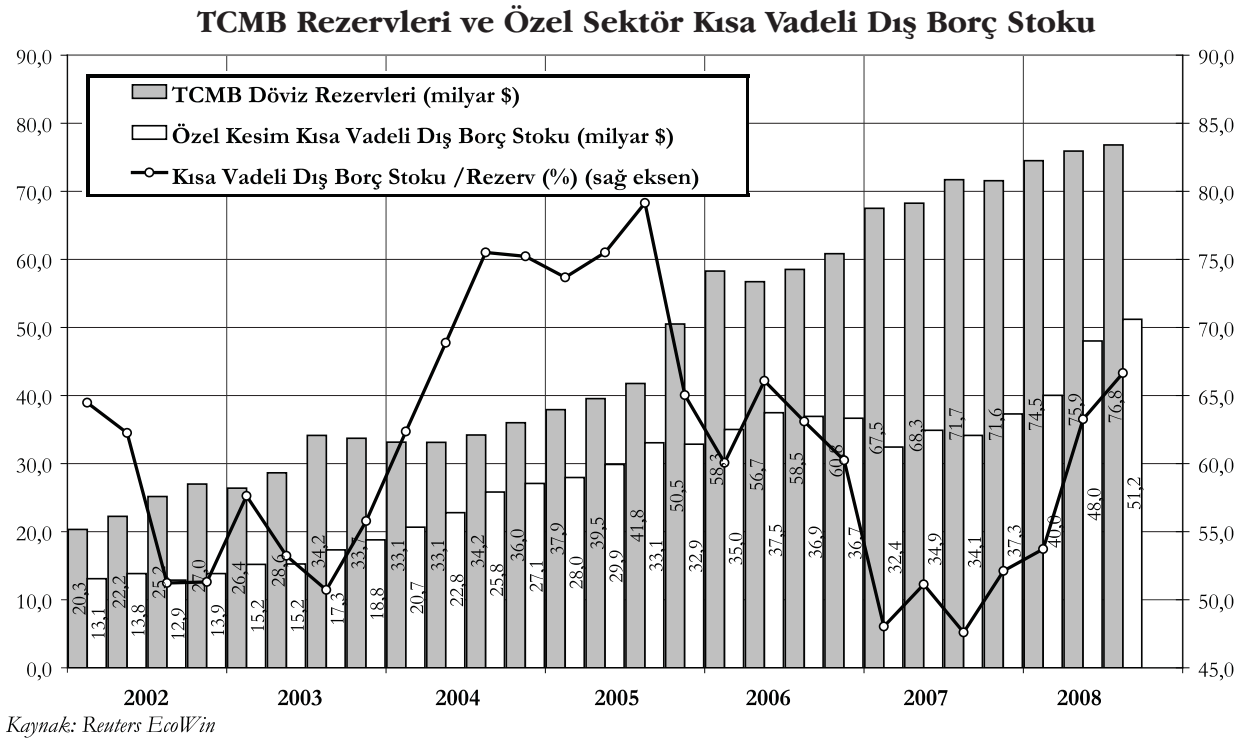

Kaynak: Reuters EcoWin

1997 yılı ortalarına kadar ağırlıklı olarak kısa vadeli borçlanan özel sektör, 1998 yılından itibaren hızlı bir şekilde uzun vadeli finansmana geçmeye başlamıştır. Bazı dönemlerde toplam borcun %80'ninden fazlası kısa vadeli olan özel kesim, 2000 yıllarında küresel piyasalardaki likidite bolluğundan yararlanarak dış borcunu ağırlıklı olarak uzun vadeli borçlanmayla artırmıştır. 2008 yılı üçüncü çeyrek itibariyle 145 milyar dolara varan uzun vadeli borç stoku toplam borcun %74'üne denk gelmektedir.

Dış borç stokunun vade yapısı uzamıştır.

5.5. Uluslararası Rezervler

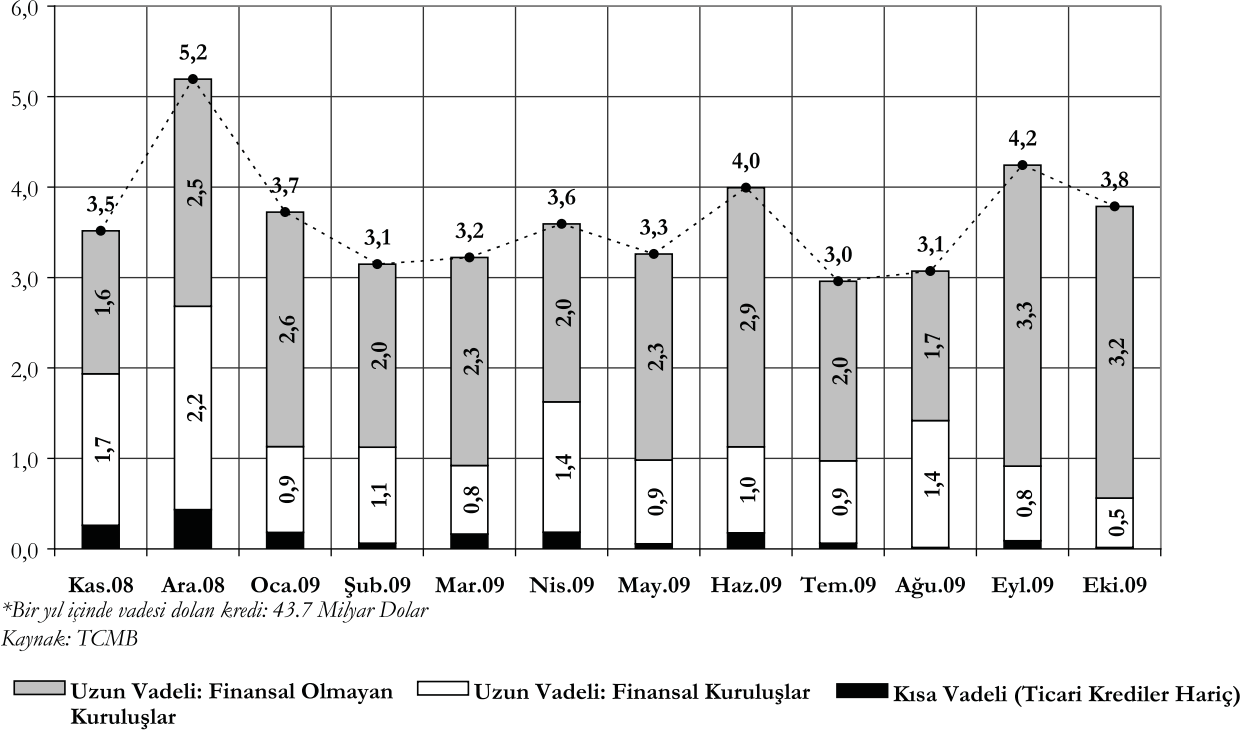

Kısa vadeli borç stokunun Merkez Bankası döviz rezervlerinden fazla olması eski dönemlerde Türkiye'nin kırılganlığını artıran en önemli nedenlerden biri olmuştur. 2001 yılında yaşadığımız krizden önce bu kategorideki borçların TCMB rezervlerine oranı %128'i geçmesi Türkiye'nin borç ödeme kapasitesinin tartışılmasına neden olmuştur. Hızlı büyüme döneminde yükselmeye başlayan döviz rezervlerinin 2007 yılı sonu itibariyle kısa vadeli borç stokunun 2 katına çıkması bu tarz sorunların geride kaldığını göstermektedir. 2008 yılı ilk üç çeyreğinde özel kesimin kısa

Özel kesim kısa vadeli dış borç stoku TCMB döviz rezervlerinden azdır.

vadeli dış borcunun yeniden artmasıyla kısa vadeli borç stokunun TCMB döviz rezervlerine oranının yeniden yükselerek %66,6'ya ulaştığı görülmektedir. Fakat rezervlerin kısa vadeli borç stokunun üzerinde olması Türkiye'de borç riskin bulunmadığını göstermektedir.

Özel Sektörün Yurtdışından Sağladığı Kredi Borcunun Vade Dağılımı*
(Milyar \$)

2008 yılı Kasım ayında 3,5, Aralık ayında ise 5,2 milyar dış borç ödemesi bulunan özel sektörün, bundan sonra borçlanma yapmadığını varsayarsak, 2009 yılının ilk 10 ayında ortalama aylık 3,5 milyar dolar ödeme yapması gerekecek. Bunun aylık bazda sadece 0,1 milyar doları kısa vadeli borçların vadesi olurken, 3,4 milyar doları ise uzun vadeli olarak daha önce alınmış borçların dolan vadeleridir. Böylece, 2008 yılı Kasım - 2009 yılı Ekim döneminde 43,7 milyar dolar ödeyecek olan özel sektörün bir yıllık yükü 76,8 milyar dolar olan TCMB döviz rezervlerinin çok altındadır.

Önümüzdeki 12 ay içinde vadesi dolarak yurtdışına ödenmesi gereken miktar 43,7 milyar dolardır.

B Ö L Ü M

2009 YILI TAHMİN VE BEKLENTİLER

6. 2009 YILI TAHMİN VE BEKLENTİLER

Uluslararası finans piyasalarında yaşanan ABD kaynaklı çalkantının derinleşmesi önümüzdeki dönemde hem Türkiye hem de diğer gelişmekte olan ülke ekonomileri için en önemli risklerden birini oluşturmaktadır. Küresel ekonomideki yavaşlama ve bu yavaşlamanın gelişmekte olan ülkeler üzerine olan baskısı önümüzdeki dönemde fazlasıyla hissedilecektir. 2008 yılı sonu itibariyle yurtiçi kredi piyasalarında ve ekonomik faaliyette yavaşlama daha da belirginleşmiş olup, piyasalar için likiditenin sağlanması ve halen sürmekte olan mali krizin etkilerinin en aza indirilmesi için hem finans sektörünün hem de reel sektörün rahatlamasına yönelik somut adımların atılması 2009 yılının öncelikleri arasında yer alacaktır.

2009 yılında ekonomi dış gelişmelere çok hassas olacaktır.

2008 yılında ilk çeyrekte %6,5, ikinci çeyrekte % 3,4, olarak gerçekleşen büyüme, üçüncü çeyrekte %0,5'e düşmüştür. 2008'in üçüncü çeyreğinden itibaren küresel ekonomideki sorunlar, dış ticaret ve uluslararası finansman kanallarıyla Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkilerin iyice artması sonucunda dördüncü çeyrekte büyüme hızının eksiye düşeceği tahmin edilmektedir. Bu durum, sene sonu için Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) "Genel Ekonomik Hedefler ve Yatırımlar 2009" raporunda yapılan %4'lük büyüme tahmininin gerçekleşmesini neredeyse imkansız hale getirmiştir. Kasım ayında IMF tarafından yayınlanan (World Economic Outlook) raporu da yılsonu büyüme performansına ilişkin olumlu rakamlar belirtmiş olup, 2008 için büyüme tahminini %3,5, 2009 sonu için ise %3,0 şeklinde öngörülmüştür. OECD tarafından Kasım ayında yayınlanan (Economic Outlook) raporunda ise 2008 yılı için %3,3, 2009 yılı için de %1,6'lık büyüme öngörülmüştür. TCMB'nin 2008 yılı Aralık ayı beklenti anketine göre ise büyüme tahmini 2008 için %2,0'dir. TCMB'nin 2009 yılı Ocak ayı beklenti anketi ise, 2009 yılı büyüme hızının % 1,1'e düşmüş olduğuna dikkati çekmektedir.

2008 yılında büyüme % 2'nin altında kalacaktır.

TÜSİAD makroekonomik senaryosu'na¹ göre 2008'de %1,8 seviyesine inecek olan büyüme hızının 2009 yılında da %1-2 aralığında kalacağı tahmin edilmektedir. İlk çeyrekte daralacak olan ekonomide canlanma sürecinin ancak 2009 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren başlaması beklenmektedir. Bu beklenti, şüphesiz ki gelişmiş ülkelerde devreye konan ekonomiye destek paketlerinin başarısına bağlı olarak değişebilecektir.

Küresel ekonomideki yavaşlama birçok ülkede büyüme beklentilerini düşürmüştür.

2007 yılının Ağustos ayından sonra Amerika'da konut sektörü kredilerinde yaşanan sorunlarla başlayıp, olumsuz etkilerini küresel ölçekte hemen hemen tüm ülkelerde hissettiren küresel mali kriz, 2008 yılı sonu itibariyle küresel talepte daralma ve enerji ve emtia fiyatlarında düşüslere neden olmuş, bu da birçok ülkede enflasyon beklentilerinde düşüşe yol açmıştır.

2008 yılında ilk üç çeyrek itibariyle TÜFE yıllık bazda sırasıyla %9,15, %10,61, %11,13 oranlarında gerçekleşmiştir. Yılın ilk döneminde artan petrol ve ham madde fiyatları ve YTL'nin değer kaybetmesi enflasyon rakamlarının hedeflenen rakamdan uzaklaşmasına yol açmış, 2008 yılı sonuna gelindiğinde ise iç talebin daralması, emtia fiyatlarında yaşanan gerilemeler ve YTL'nin değerlenmesi, yıllık TÜFE oranının % 10,06 şeklinde gerçekleşmesini sağlamıştır. Enflasyonun ilk dönem itibariyle yüksek seyretmesi üzerine %4 olan hedefin aşılabacağı anlaşılmış ve Merkez Bankası Haziran ayında hedefleri revize ederek, daha önce 2009 yılı için %4 olarak belirlenmiş olan enflasyon hedefini %7,5'e çekmiştir.

2008 yılında %10 olan enflasyonun 2009 yılında %7,5'e düşmesi hedeflenmektedir.

2008 Kasım ayında yayınlanan IMF ve OECD raporlarına göre sırasıyla % 8,4 ve % 8,3 olan 2009 yılsonu TÜFE beklentisi, Merkez Bankası'nın 2008 yılının son beklenti anketine göre %7,84 şeklini almıştır. 2008 yılında zayıf bir seyir izleyen iç talep özellikle 2009 yılı ilk döneminde de daralarak devam edecektir. Küresel ekonomik yavaşlamanın da göz önünde alınmasıyla TÜSİAD Makroekonomik senaryosunda 2009 yılında TÜFE tahminin tutturabileceği öngörülmektedir.

2009 yılında enflasyonda düşüş trendi yaşanacaktır.

¹ 25 Ekim 2008 tarihli "TÜSİAD Konjonktür Değerlendirme" süreli yayındaki "TÜSİAD MAKROEKONOMİK SENARYO" tablosunun 23 Aralık 2008 tarihi itibariyle güncellenmiş 2009 yılı makroekonomik senaryosu.

Son iki ayda 175 puanlık faiz indirimine giden Merkez Bankası'nın enflasyon beklentilerini dikkate alarak faiz indirim sürecini önden yüklemeli biçimde devam ettirmesi beklenmektedir. Ekonomik aktivitenin durduğu bir dönemde, faiz oranlarının aşağı çekilmesi, kredi maliyetlerini olumlu etkileyecektir. Türkiye'deki reel faiz oranları diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında hayli yüksektir. Ancak, küresel ekonomideki kırılganlığın devam etmesi ve daralan uluslararası likidite ortamında Türkiye'nin yurtdışı finansman ihtiyacının görece yüksekliği, risk primini içeren reel faizlerde ancak sınırlı bir düşüşe imkan vermektedir.

Enflasyondaki düşüş trendi Merkez Bankasının faizi indirim sürecini desteklemektedir.

Enerji ve emtia fiyatlarının yüksek seyrine ilave olarak YTL'nin reel olarak değerlendirilmesi cari işlemler açığının genişlemesinde önemli rol oynamıştır. Haziran ayına kadar artan cari açık, Temmuz ayından itibaren azalmaya başlamıştır ve Eylül ayında aylık bazda 914 milyon dolar açıkla son üç senenin en düşük düzeyinde gerçekleşmiştir. Yıl sonuna gelindiğinde ise, gerek düşen hammadde fiyatlarının gerekse azalan yurtiçi talebin etkisiyle cari işlemler açığı daralma eğilimine girmiştir. Cari işlemler açığı 2008 yılının ilk 11 ayında 38,9 milyar dolar açık verirken, Kasım ayı itibarıyla 12 aylık kümülatif açık 44,1 milyar dolar olmuştur.

Azalan yurtiçi talep ve düşen emtia fiyatları cari işlemler açığını düşürmektedir.

IMF'nin Kasım 2008'de yayımladığı rapora göre 2008 ve 2009 yılsonu cari işlemler dengesi sırasıyla 52,1 milyar dolar ve 52,6 milyar dolar seviyelerinde açık gösterirken, Merkez Bankası'nın 2008 yılı son beklenti anketine göre 2008 yılı cari işlemler dengesi beklentisi 46 milyar açık öngörmektedir. TÜSİAD Makroekonomik Senaryosuna göre 2008 yılı sonuna doğru yavaşlayan iç talep, enerji ve emtia fiyatlarındaki düşüşe ilave olarak YTL'nin değer kaybetmesi gibi faktörlerin etkisiyle cari işlemler açığı 2008 yılında 43 milyar doların, 2009 yılında da 30 milyar doların altında kalabileceği öngörülmektedir.

2009 yılı sonu için cari işlemler açığı 30 milyar doların altına inebilecek...

İç piyasalardaki yavaşlamayla iç talebin daha da azalacağı ve bu yıl sonu 202 milyar \$ olması beklenen ithalatın 2009 yılında %13,4 gerileyerek 175,3 milyar \$ düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Yeni Türk Lirası'nın değer

... cari açığın GSYH'ye oranı ise %3 seviyesine düşecektir.

kaybetmesine rağmen azalan dış taleple birlikte ihracatın 2009 yılı sonunda %1,4 oranında azalarak 131,1 milyar dolar'a; cari işlemler açığının GSYH'ye oranının ise %5,6'dan %3,3 oranına düşeceği tahmin edilmektedir.

Özellikle Aralık ayında borç vadelerinin dolmasıyla ve kredilerin geri talep edilmesiyle 2008 yılı sonunda döviz kurlarında değerlenme yaşanacaktır. Son zamanlarda Avro'nun 2,0 YTL, dolar'ın da 1,6 YTL civarında olmasına rağmen 2008 yılı yıllık ortalama kurun Avro için 1,9 YTL, dolar için de 1,3 YTL, 2009 yılındaysa Avro'nun 1,96 YTL, dolar'ın da 1,56 YTL olması öngörülmektedir.

2007 yılında bozulma eğilimi gösteren bütçe performansı, 2008 yılında da devam etmiştir. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan Orta Vadeli Mali Çerçeve'ye göre 2008 ve 2009 yılları için bütçe açığının GSYH'ye oranı %1,4 olarak belirlenmiştir. Ancak yurtiçi talebin hızla daralması, bütçe dengeleri üzerinde de etkili olacaktır. Vergi gelirleri öngörülenin altında kalırken, ekonomiyi canlandırmak üzere harcamalarda kısıntıdan kaçınılacaktır. TÜSİAD 2009 yılı senaryosuna göre, 2008 yılı sonunda merkezi bütçe harcamalarının 221,4 milyar YTL düzeyinde gerçekleşmesi beklenirken, 2009 yılında 246,8 milyar YTL düzeyine ulaşması beklenmektedir. Buna karşın bütçe gelirlerinin 212,5 milyar YTL'den 224,2 milyar YTL düzeyine ulaşacağı ve bütçe dengesinin 22,6 milyar YTL açık vereceği tahmin edilmektedir. Ekonominin canlandırılması için genişleyici maliye politikalarının uygulanacağı 2009 yılında bütçe açığının GSYH oranında bozulma olup bu oranın %2'nin üstüne çıkması beklenmektedir.

IMF ile sağlanacak anlaşma ve AB uyum sürecinde atılacak adımlar ekonomi için 2 önemli çıpa olacak ve kırılğanlığı azaltacaktır.

2009 yılı Mart ayında gerçekleşecek olan yerel seçimlerde hükümetin popülist politikalara başvurmadan süreci tamamlaması ve belirtilen çıpaların tesis edilmesi, 2009 yılında Türkiye ekonomisinin %2'in üstünde büyümesine imkan sağlayacaktır.

Düşük enflasyon ve düşük cari açık nedeniyle döviz kurlarının istikrarlı seyredeceği tahmin edilmektedir.

Bütçe açığının GSYH'ye oranının % 2 civarında olması beklenmektedir.

Türkiye'nin en önemli iki çıpası olan IMF ve AB ile ilişkilere ivme kazandırılması durumunda beklentiler olumlu senaryoya göre gerçekleşecektir.

TÜSİAD MAKROEKONOMİK SENARYO (*) (Üç aylık ve yıllık ortalamalar)													
	2007			2008			2009			Yıllık			Yıllık
	Q1	Q2	Q3	Q4	Yıllık	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
GELİR VE HAYAT													
GSYİH (saat fiyatları)	8.1	4.1	3.3	3.6	4.6	6.7	2.3	0.5	-1.8	-1.3	-0.4	2.7	3.6
Enflasyon (TÜFE)	10.3	9.5	7.1	8.2	8.8	8.8	10.3	11.1	10.5	9.2	8.7	8.4	7.9
MERKEZİ BÜTÇE													
Merkez Bütçe Geliri (milyar YTL)	46.1	48.7	47.0	47.8	189.6	47.2	55.3	58.2	51.8	212.5	37.6	55.6	56.6
Merkez Bütçe Gideri (milyar YTL)	49.4	51.2	53.3	49.5	203.5	51.6	49.0	64.9	53.9	221.4	62.1	64.6	60.1
Merkez Bütçe Dengesi (milyar YTL)	-3.3	-2.6	-6.3	-1.7	-13.9	-4.4	6.3	-6.7	-4.1	-8.7	-4.5	-9.0	-3.5
Faiz Harcamaları (milyar YTL)	16.0	10.9	15.9	6.0	48.7	13.8	7.0	20.6	6.7	48.0	18.8	18.7	7.0
Faiz Dış Bütçe Dengesi (GSYİH'ye oran, %)	6.7	4.0	4.1	1.9	4.3	4.2	3.5	5.2	1.1	4.0	3.2	3.3	1.3
Merkez Bütçe Dengesi (GSYİH'ye oran, %)	1.8	1.2	2.7	0.8	1.6	-2.0	2.6	-2.5	-1.7	-0.9	-1.7	-3.1	-1.3
DÖVİZ KURARI													
Nominal Döviz Kuru (\$/YTL)	1.409	1.336	1.284	1.190	1.304	1.205	1.261	1.211	1.527	1.529	1.547	1.565	1.596
Nominal Döviz Kuru*	5.9	-8.6	-14.3	-18.2	-9.2	-14.5	-5.6	-5.7	28.4	-0.2	28.9	22.7	29.2
Real Döviz Kuru (2003=100)**	145.4	156.9	162.6	182.4	161.3	185.1	183.3	192.4	156.9	179.5	159.1	159.4	160.3
Real Döviz Kuru*	4.1	19.8	25.0	32.2	19.7	27.3	16.9	18.4	-14.0	11.4	-15.8	-13.2	2.3
Nominal Döviz Kuru (€/YTL)	1.85	1.80	1.76	1.72	1.78	1.81	1.97	1.82	1.976	1.942	1.950	1.957	2.000
Nominal Döviz Kuru*	15.5	-2.0	-7.5	-8.1	-3.2	-2.2	9.5	3.2	14.7	6.2	7.5	7.5	7.2
Real Döviz Kuru (2003=100)**	125.3	131.4	133.7	142.3	133.0	139.4	132.5	144.6	137.2	158.4	141.4	142.1	143.4
Real Döviz Kuru*	-4.5	11.7	15.8	17.7	10.1	11.3	0.8	8.2	-3.3	4.2	-0.7	6.7	4.5
€/§	1.311	1.348	1.374	1.448	1.368	1.500	1.563	1.503	1.294	1.270	1.261	1.250	1.233
DİŞER FAİZLER													
Nominal Faiz (üç aylık %)	19.8	19.3	18.4	16.4	18.5	16.9	19.3	19.4	21.3	19.2	15.3	14.8	14.5
Real Faiz (üç aylık %)	8.6	8.9	10.5	7.6	8.9	7.5	8.1	7.0	9.8	8.1	6.4	5.9	6.1
DİŞER FAİZLER VE CARİ İŞLEMLER													
İthalat (cif, milyar \$)	35.2	42.1	44.4	48.4	170.1	40.2	56.7	57.7	59.8	202.8	40.5	44.4	44.4
İthalat (fob, barut tic. hariç, milyar \$)	23.2	26.4	26.7	30.9	107.3	33.2	35.7	36.5	27.6	132.9	31.1	34.8	35.1
Dış Ticaret Dengesi (milyar \$)	-12.0	-15.7	-17.6	-17.4	-62.8	-16.0	-21.0	-21.2	-11.2	-69.4	-9.4	-9.6	-14.3
Görünmeyen Kalemler (diğer cari)(milyar \$)	2.8	5.7	10.8	5.8	28.1	3.9	5.7	13.8	3.1	26.7	3.0	3.3	4.7
Cari İşlemler Dengesi (milyar \$)	-9.3	-10.0	-6.8	-11.6	-37.7	-12.1	-15.3	-7.4	-7.9	-42.7	-6.4	-6.2	-11.4
Cari İşlemler Dengesi (GSYİH'ye oran, %)	-1.1	-1.2	-1.0	-1.3	-8.3	-1.8	-2.3	-1.3	-1.6	-8.6	-1.1	-1.2	-1.7
İthalat (cif)*	19.2	14.6	22.7	30.2	21.8	39.7	34.5	30.0	-19.8	19.0	-17.6	-21.6	-14.4
İthalat (fob, barut tic. hariç)*	24.6	24.1	24.3	28.2	25.4	43.2	34.9	36.5	-10.8	28.9	-4.3	-2.5	5.1

İthalat mali rakamlar TÜSİAD tablosundan.

(*) Bir önceki yılın aynı dönemine göre yıllık yüzde değişimi gösterir.

(**) Real döviz kuru endeksindeki değişim. YTL'nin yabancı para birimlerine karşısındaki değer hareketlerini göstermektedir.

(1) 25 Ekim 2008 tarihli "TÜSİAD Konjonktür Değerlendirmesi" sürümlerinde "TÜSİAD MAKROEKONOMİK SENARYO" tablosundan.

2) Aralık 2008 tarihi itibarıyla gerçekleştirilmiş faaliyetler.

EK TABLolar

Tablo 1: Ekonominin Genel Dengesi
(cari fiyatlarla, milyon YTL)

	2007	2008*	2009**	% Pay		
				2007	2008*	2009**
GSYH	853.636	994.315	1.111.438	100,0	100,0	100,0
Dış Kaynak (-)	43.514	57.270	63.973	5,1	5,8	5,8
Toplam Kaynaklar	897.150	1.051.585	1.175.411	105,1	105,8	105,8
Toplam Yatırımlar	187.451	222.523	250.276	22,0	22,4	22,5
Sabit Sermaye Yatırımı	186.915	214.758	242.365	21,9	21,6	21,8
Kamu	32.534	37.125	40.796	3,8	3,7	3,7
Özel	154.381	177.633	201.568	18,1	17,9	18,1
Stok Değişmesi	536	7.764	7.911	0,1	0,8	0,7
Kamu	70	611	-920	0,0	0,1	-0,1
Özel	466	7.154	8.832	0,1	0,7	0,8
Toplam Tüketim	709.698	829.063	925.135	83,1	83,4	83,2
Kamu Harcanabilir Geliri	103.140	115.779	129.955	12,1	11,6	11,7
Kamu Tüketimi	83.231	95.358	106.522	9,8	9,6	9,6
Kamu Tasarrufu	19.909	20.420	23.434	2,3	2,1	2,1
Kamu Yatırımı	32.604	37.736	39.876	3,8	3,8	3,6
Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-12.695	-17.315	-16.442	-1,5	-1,7	-1,5
Özel Harcanabilir Gelir	744.124	870.891	973.138	87,2	87,6	87,6
Özel Tüketim	626.467	733.704	818.613	73,4	73,8	73,7
Özel Tasarruf	117.656	137.186	154.525	13,8	13,8	13,9
Özel Yatırım	154.847	184.787	210.400	18,1	18,6	18,9
Özel (Tas.-Yat.) Farkı	-37.191	-47.600	-55.875	-4,4	-4,8	-5,0
Özel Tasarruf Oranı	15,8	15,8	15,9	-	-	-
Toplam Yurtiçi Tasarruflar	137.565	157.607	177.959	16,1	15,9	16,0
S.Sermaye Yatırımı/GSYH	-	-	-	21,9	21,6	21,8
Yurtiçi Tasarruflar/GSYH	-	-	-	16,1	15,9	16,0

Kaynak: DPT

Tablo 2: Ekonominin Genel Dengesi

(1998 yılı fiyatlarıyla, milyon YTL)

	2007	2008*	2009**	% Değişim		
				2007	2008*	2009**
GSYH	101.208	105.257	109.467	4,6	4,0	4,0
Dış Kaynak (-)	4.658	5.098	5.340	-	9,4	4,7
Toplam Kaynaklar	105.866	110.355	114.807	5,6	4,2	4,0
Toplam Yatırımlar	27.034	28.684	30.386	10,5	6,1	5,9
Sabit Sermaye Yatırımı	26.852	27.995	29.382	6,4	4,3	5,0
Kamu	4.260	4.378	4.447	13,0	2,8	1,6
Özel	22.592	23.617	24.935	5,2	4,5	5,6
Stok Değişmesi (1)	182	688	1.004	1,0	0,5	0,3
Kamu	7	54	-76	0,1	0,0	-0,1
Özel	175	634	1.080	0,9	0,5	0,4
Toplam Tüketim	78.832	81.672	84.422	4,1	3,6	3,4
Kamu Harcanabilir Geliri	12.209	12.236	12.788	-8,9	0,2	4,5
Kamu Tüketimi	7.597	7.918	8.085	5,4	4,2	2,1
Kamu Tasarrufu	4.613	4.318	4.703	-25,4	-6,4	8,9
Kamu Yatırımı	4.267	4.432	4.370	15,5	3,9	-1,4
Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	346	-115	333	-	-	-
Özel Harcanabilir Gelir	88.086	92.039	95.763	7,0	4,5	4,0
Özel Tüketim	71.236	73.753	76.336	4,0	3,5	3,5
Özel Tasarruf	16.850	18.286	19.427	22,2	8,5	6,2
Özel Yatırım	22.767	24.251	26.015	9,6	6,5	7,3
Özel (Tas.-Yat.) Farkı	-5.917	-5.965	-6.588	-	-	-
Özel Tasarruf Oranı	19,1	19,9	20,3	-	-	-
Toplam Yurtiçi Tasarruflar	21.463	22.604	24.130	-	-	-
S.Sermaye Yatırımı/GSYH	26,5	26,6	26,8	-	-	-
Yurtiçi Tasarruflar/GSYH	21,2	21,5	22,0	-	-	-

* DPT gerçekleşme tahmini

** DPT Programı

(1) Yüzde değişimleri GSMH büyümesine katkıları göstermektedir.

Kaynak: DPT

Tablo 3: GSYH Sektörel Büyüme Hızı
(1998 fiyatlarıyla, % değişim)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008		
						I.	II.	III.
Tarım	-2,0	2,8	7,2	1,4	-6,9	2,7	-3,1	2,2
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	-2,2	2,7	6,6	1,3	-7,2	2,6	-3,6	2,2
Balıkçılık	5,1	9,6	29,8	4,1	0,7	4,7	12,4	6,9
Sanayi	7,8	11,3	8,6	8,3	5,8	7,4	3,7	-0,5
Maden	-2,2	3,4	9,0	5,2	8,1	8,4	7,7	3,9
İmalat	8,4	11,9	8,2	8,4	5,6	7,3	3,4	-1,1
Enerji	4,9	7,1	14,1	8,6	6,8	8,3	6,0	4,1
İnşaat	7,8	14,1	9,3	18,5	5,7	1,5	-0,2	-4,3
Toptan ve Perakende Ticaret	11,4	13,8	9,5	6,3	5,7	9,3	3,9	-1,8
Oteller ve Lokantalar	-6,2	6,8	0,4	2,5	2,1	1,3	0,6	-2,3
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	8,9	10,7	11,7	6,8	6,9	7,8	4,0	1,5
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	-5,1	14,0	13,6	14,0	9,8	8,8	9,3	7,2
Konut Sahipliği	3,2	3,8	3,6	2,7	2,1	1,5	1,6	2,5
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	4,9	13,2	10,2	12,6	13,9	7,1	9,2	7,3
Kamu Yönetimi ve Savunma	-0,7	3,1	-5,0	0,1	1,2	3,7	5,0	-1,0
Eğitim	0,2	1,1	4,3	5,2	4,8	2,2	-6,3	-1,2
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	0,8	-1,1	17,8	3,9	1,7	10,4	3,2	-3,2
Diğer Hizmet Faaliyetleri	-0,3	4,7	5,3	9,1	5,4	2,9	1,1	-0,3
Eviçi Personel Çalıştıran Hanehalkı	3,1	12,7	10,8	13,5	12,2	6,6	7,6	5,4
Sektörler Toplamı	4,5	9,6	8,5	7,5	4,8	6,6	3,3	0,7
Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri	-7,1	14,7	14,3	17,4	9,0	8,0	9,9	6,7
Vergi Sübvansiyon	6,4	9,9	10,9	6,6	5,9	9,3	-3,6	2,2
GSYH (Alıcı Fiyatlarıyla)	5,3	9,4	8,4	6,9	4,6	6,7	2,3	0,5

Kaynak: TÜİK

Tablo 4: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

(1998 fiyatlarıyla, %)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008		
						I.	II.	III.
Tarım	11,4	10,7	10,6	10,0	8,9	4,1	7,0	14,9
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	11,1	10,4	10,2	9,7	8,6	3,8	6,8	14,8
Balıkçılık	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
Sanayi	25,7	26,1	26,2	26,5	26,8	28,3	28,4	24,4
Maden	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	0,9
İmalat	23,0	23,5	23,5	23,8	24,0	25,8	25,6	21,6
Enerji	1,9	1,8	1,9	2,0	2,0	1,8	2,0	1,9
İnşaat	5,5	5,8	5,8	6,4	6,5	6,4	6,4	5,8
Toptan ve Perakende Ticaret	12,6	13,1	13,2	13,1	13,3	14,0	13,9	12,2
Oteller ve Lokantalar	2,2	2,2	2,0	1,9	1,9	1,4	1,4	2,9
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	13,7	13,9	14,3	14,3	14,6	15,3	15,2	13,9
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	8,0	8,3	8,7	9,3	9,8	10,2	9,7	9,8
Konut Sahipliği	5,6	5,3	5,0	4,8	4,7	4,9	4,8	4,4
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	2,7	2,8	2,8	3,0	3,2	4,0	3,2	2,5
Kamu Yönetimi ve Savunma	4,1	3,9	3,4	3,2	3,1	3,1	3,1	2,9
Eğitim	2,2	2,1	2,0	2,0	2,0	2,3	1,9	1,6
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	1,3	1,1	1,2	1,2	1,2	1,5	1,2	1,0
Diğer Hizmet Faaliyetleri	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,8	1,5	1,3
Evçi Personel Çalıştıran Hanehalkı	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
Sektörler Toplamı	96,7	96,9	96,9	97,5	97,6	97,5	97,8	97,9
<i>Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri</i>	4,9	5,1	5,4	5,9	6,2	6,4	6,0	6,2
<i>Vergi Sübvansiyon</i>	8,2	8,3	8,4	8,4	8,5	9,0	8,2	8,3
GSYH (Alıcı Fiyatlarıyla)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

Tablo 5: Harcamalar Yöntemiyle GSYH'nin Büyüme Hızı

(1998 fiyatlarıyla, % değişim)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008		
						I.	II.	III.
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	10,2	11,0	7,9	4,6	4,1	6,5	3,4	0,3
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hane halklarının Yurtiçi Tüketimi	9,2	10,2	7,5	4,6	3,4	6,3	2,8	-0,2
(Eksi) Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	-2,8	-0,5	3,0	0,9	-7,1	0,5	-11,1	-8,6
Yerleşik Hane halklarının Yurtdışı Tüketimi	0,1	3,7	6,6	-13,9	6,9	-1,4	-15,3	-26,3
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	-2,6	6,0	2,5	8,4	6,5	5,6	-3,7	7,7
Maaş-Ücret	1,1	0,2	-0,8	0,4	1,1	0,4	-0,3	-2,1
Mal ve Hizmet Alımları	-8,1	15,5	7,1	19,0	12,6	13,4	-7,0	18,4
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	14,2	28,4	17,4	13,3	5,5	10,1	-0,8	-5,4
Kamu Sektörü	-15,1	-6,6	25,0	2,6	7,3	-9,2	-16,5	22,2
Makine-Teçhizat	-23,3	-6,8	34,8	-18,5	14,8	43,8	36,4	23,1
İnşaat	-12,0	-6,5	21,7	10,4	5,2	-14,0	-25,2	22,0
Özel Sektör	23,7	36,1	16,2	15,0	5,2	12,1	1,4	-10,0
Makine-Teçhizat	30,9	48,2	21,4	12,2	4,7	16,7	-1,5	-8,4
İnşaat	15,0	19,8	7,6	20,3	6,3	4,8	7,0	-12,8
(*) Stok Değişimleri	-30,2	-200,7	-7,2	12,1	-123,8	19,1	-12,6	-13,8
Mal ve Hizmet İhracatı	6,9	11,2	7,9	6,6	7,3	12,2	2,5	1,5
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	23,5	20,8	12,2	6,9	10,7	13,0	0,9	-4,2
GSYİH	5,3	9,4	8,4	6,9	4,6	6,7	2,3	0,5

* Stok Değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup istatistiki batayı da içermektedir.

Kaynak: TÜİK

Tablo 6: Harcamalar Yöntemiyle GSYH'nin Sektörel Payları

(1987 fiyatlarıyla, %)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008		
						I.	II.	III.
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	69,8	70,8	70,5	69,0	68,7	71,3	70,3	65,7
Y.Yerleşik Olmayan Hh. Yurtiçi Tüketimi	74,9	75,4	74,8	73,2	72,3	73,5	73,2	70,9
(Eksi) Y. Olmayan Hh. Yurtiçi Tüketimi	5,8	5,2	5,0	4,7	4,2	2,7	3,3	5,6
Y. Hh. Yurtdışı Tüketimi	0,7	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	10,6	10,2	9,7	9,8	10,0	9,1	9,8	9,4
Maaş-Ücret	6,6	6,0	5,5	5,2	5,0	5,2	5,0	4,5
Mal ve Hizmet Alımları	4,0	4,2	4,2	4,7	5,0	3,9	4,8	5,0
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	19,0	22,3	24,1	25,5	25,8	26,1	25,9	22,5
Kamu Sektörü	3,5	2,9	3,4	3,3	3,3	2,0	2,7	4,2
Makine-Teçhizat	0,9	0,7	0,9	0,7	0,8	0,3	0,6	0,8
İnşaat	2,6	2,2	2,5	2,6	2,6	1,8	2,1	3,4
Özel Sektör	15,5	19,3	20,7	22,3	22,4	24,1	23,2	18,4
Makine-Teçhizat	8,9	12,1	13,5	14,2	14,2	15,2	14,8	11,9
İnşaat	6,6	7,2	7,2	8,1	8,2	8,8	8,5	6,5
(*) Stok Değişimleri	1,0	-0,9	-0,8	-0,8	0,2	-1,2	-1,5	4,0
Mal ve Hizmet İhracatı	24,1	24,5	24,4	24,4	25,0	25,4	25,0	25,0
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	24,4	27,0	27,9	27,9	29,6	30,7	29,7	26,7
GSYİH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Stok Değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup istatistiki batayı da içermektedir.

Kaynak: TÜİK

Tablo 7: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)

Toplam Yatırımlar						
Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007*	2008**
Tarım	4,2	5,2	4,3	4,2	4,7	4,3
Madencilik	1,8	1,9	1,8	1,7	1,8	1,8
İmalat	28,2	33,2	31,9	32,3	31,8	33,3
Enerji	7,9	4,3	4,7	4,4	4,4	3,9
Ulaştırma	19,8	22,2	21,7	20,7	19,1	18,5
Turizm	6,2	6,0	6,0	5,7	5,7	6
Konut	10,3	10,4	11,8	12,1	13,3	13,6
Eğitim	5,4	4,0	3,7	3,4	3,4	3,2
Sağlık	4,5	4,3	5,2	5,7	5,9	5,9
Diğer Hizmetler	11,7	8,5	9,0	9,7	9,8	9,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)

Kamu Yatırımları						
Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007*	2008**
Tarım	7,7	9,1	8,0	6,8	8,5	7,6
Madencilik	1,0	1,5	1,5	1,8	2	2,5
İmalat	2,5	2,6	1,7	2,0	1,3	1,6
Enerji	18,8	13,3	12,4	9,7	10,2	9,1
Ulaştırma	26,1	33,5	34,4	34,1	30,2	30,4
Turizm	0,7	0,7	0,4	0,4	0,4	0,4
Konut	1,0	1,0	1,7	1,5	1,6	1,7
Eğitim	14,0	13,7	11,4	10,7	11	10,8
Sağlık	5,6	5,1	5,8	5,7	6,3	6,3
Diğer Hizmetler	22,6	19,4	22,7	27,2	28,4	29,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)

Özel Sektör Yatırımları						
Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007*	2008**
Tarım	2,7	4,1	3,1	3,4	3,5	3,4
Madencilik	2,2	2,0	1,9	1,7	1,7	1,6
İmalat	39,5	42,2	42,0	42,2	41,4	41,9
Enerji	3,1	1,7	2,1	2,7	2,6	2,5
Ulaştırma	17,0	18,8	17,4	16,3	15,6	15,3
Turizm	8,6	7,6	7,9	7,4	7,4	7,5
Konut	14,4	13,2	15,2	15,6	16,9	16,8
Eğitim	1,6	1,2	1,1	1,0	1,1	1,2
Sağlık	4,0	4,1	5,0	5,7	5,8	5,8
Diğer Hizmetler	6,9	5,2	4,4	4,0	4,0	3,9
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* DPT gerçekleşme tahmini

** DPT Programı

Kaynak: DPT

Tablo 8: Sanayi Üretim Endeksi

(% değişim)

	2004	2005	2006	2007	2008		
	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	I.	II.	III.
Toplam Sanayi	9,8	5,4	5,8	5,4	6,9	3,1	-2,1
Madencilik Sanayi	4,0	13,8	4,3	9,6	10,9	7,3	4,3
İmalat Sanayi	10,4	4,8	5,6	4,8	6,3	2,6	-3,0
Kok köm.,rafine petrol ür.im.	-4,7	-0,1	2,4	2,1	1,8	6,2	3,2
Tekstil ürünleri im.	-1,5	-11,8	-1,0	2,2	-12,3	-19,0	-19,8
Gıda ürünl. ve içecek im.	-0,5	6,2	6,0	2,4	7,3	5,1	-0,8
Kimyasal madde ürünleri im.	16,1	6,3	6,3	9,6	7,5	-3,4	-8,2
Ana metal sanayi	11,6	3,4	10,6	11,7	10,7	8,4	2,2
Metalik olmayan min.mad.im.	9,1	10,3	4,3	-0,1	6,1	5,7	-0,5
Taşıt araçları ve karoseri im.	53,3	9,6	9,7	10,3	35,1	22,7	3,8
Makina ve teçhizat im.	31,0	1,2	22,0	4,5	-5,1	-4,9	-5,2
Giyim eşyası im.	3,5	-12,5	-4,8	2,2	-1,6	-9,6	-13,7
Plastik, Kauçuk	12,7	19,8	-11,7	11,2	3,7	-5,3	3,7
Metal Eşya	9,4	32,0	18,9	14,4	-4,0	1,5	-8,1
Elektrikli makina teçhizat	-4,6	17,3	20,4	24,1	21,5	17,4	1,5
Radyo,TV haberleşme cihazları	35,0	4,8	-15,9	-29,8	-14,5	-20,4	-26,7
Enerji Sektörü	6,8	7,6	9,1	8,7	10,2	5,5	3,1

Kaynak: TÜİK

Tablo 9: Kapasite Kullanım Oranı

(ortalama, %)

	2004	2005	2006	2007	2008		
					I.	II.	III.
İmalat Sanayi	81,5	80,3	81,0	81,8	80,3	82,1	78,7
Kok köm.,rafine petrol ür.im.	87,0	90,4	91,5	88,5	84,6	93,1	93,5
Tekstil ürünleri im.	81,3	80,8	80,5	81,5	77,4	76,6	75,4
Gıda ürünl. ve içecek im.	71,4	71,0	71,2	72,7	71,0	71,1	73,0
Kimyasal madde ürünleri im.	80,7	75,1	76,9	77,1	76,5	78,6	75,8
Ana metal sanayi	83,4	82,2	83,6	85,9	85,7	87,7	84,8
Metalik olmayan min.mad.im.	81,8	82,3	83,0	82,2	75,5	84,1	80,3
Taşıt araçları ve karoseri im.	79,0	83,6	85,4	88,2	89,9	89,6	68,9
Makina ve teçhizat im.	85,6	75,9	78,2	77,0	73,6	77,2	73,2
Giyim eşyası im.	82,7	81,7	82,5	83,6	82,7	81,3	80,1
Plastik, Kauçuk	84,3	80,9	80,3	81,2	81,8	82,4	81,5
Metal Eşya	73,6	74,7	76,2	77,5	77,9	78,5	76,3
Elektrikli makina teçhizat	75,6	76,5	79,9	82,3	83,2	82,8	82,0
Radyo,TV haberleşme cihazları	91,5	83,6	84,9	84,2	83,0	82,8	83,8

Kaynak: TÜİK

Tablo 10: Enerji Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler

	Birim	2004	2005	2006	2007	2008*	2009**
Birincil Enerji							
Üretim	BTEP	24.170	26.472	28.045	29.215	30.500	31.100
Tüketim	BTEP	87.778	90.077	99.313	106.000	110.800	115.600
Kişi başına	KEP	1.234	1.249	1.377	1.451	1.481	1.527
Elektrik Enerjisi							
Kurulu Güç	MW	36.824	38.843	40.565	40.836	42.191	43.303
Termik	MW	24.160	25.917	27.443	27.296	27.586	28.190
Hidrolik	MW	12.664	12.926	13.122	13.540	14.605	15.113
Üretim	GWH	150.698	161.956	176.300	191.568	203.000	217.400
Termik	GWH	104.556	122.336	131.929	155.362	164.600	175.500
Hidrolik	GWH	46.142	39.620	44.371	36.206	38.400	41.900
İthalat	GWH	464	636	573	864	1.000	1.000
İhracat	GWH	1.144	1.798	2.236	2.422	1.300	1.300
Tüketim	GWH	150.018	160.794	174.637	190.010	202.700	217.100
Kişi başına	KWH	2.109	2.230	2.391	2.602	2.741	2902

Tablo 11: Elektrik Enerjisi Tüketiminin Kullanıcı Gruplarına Göre Dağılımı
(GWh)

	2004	2005	2006	2007	2008*	2009**
Resmi Daire	4.531	4.600	6.000	6.933	7.500	8.100
Sanayi	59.566	63.700	67.000	73.795	78.000	83.000
Ticarethaneler	15.656	18.200	21.100	23.141	26.300	29.900
Konutlar	27.619	30.000	34.800	36.476	38.400	40.400
Genel Aydınlatma	4.433	4.500	3.900	4.053	4.100	4.200
Diğer	9.337	9.700	10.200	10.738	11.100	11.500
Toplam	121.142	130.700	143.000	155.136	165.400	177.100

*Gerçekleşme tahmini

** Tahmin

Kaynak: DPT

Tablo 12: Üretici Fiyatları Endeksi

(aylık % değişim)

2003=100

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
ÜFE													
2007	-0,1	0,9	1,0	0,8	0,4	-0,1	0,1	0,9	1,0	-0,1	0,9	0,2	0,5
2008	0,4	2,6	3,2	4,5	2,1	0,3	1,2	-2,3	-0,9				1,2
Tarım													
2007	1,8	2,0	0,2	0,7	2,9	1,1	0,4	0,7	3,0	1,3	0,2	0,5	1,2
2008	1,6	2,1	0,8	2,9	3,5	-2,7	0,0	-2,0	-1,5				0,5
Madencilik													
2007	4,2	-1,9	-0,1	1,2	0,9	0,2	0,5	3,3	-1,2	3,8	1,1	2,7	1,2
2008	0,4	-0,1	3,5	4,7	2,7	3,2	6,2	0,4	-3,1				2,0
İmalat Sanayi													
2007	-0,6	0,7	1,0	1,0	0,1	-0,2	-0,3	0,6	0,6	0,1	1,1	0,1	0,4
2008	0,0	1,6	4,0	4,9	1,9	1,4	1,0	-3,1	-0,8				1,2
Elektrik, gaz ve su													
2007	-0,1	2,1	3,5	-1,3	-4,3	-2,3	3,4	3,8	-0,2	-8,9	0,3	-0,9	-0,4
2008	1,9	18,1	0,9	4,7	0,6	-4,1	6,8	5,7	0,6				3,9

Kaynak: TÜİK

Tablo 13: Tüketici Fiyatları Endeksi

(aylık % değişim)

2003=100

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
TÜFE													
2007	1,0	0,4	0,9	1,2	0,5	-0,2	-0,7	0,0	1,0	1,8	1,9	0,2	0,7
2008	0,8	1,3	1,0	1,7	1,5	-0,4	0,6	-0,2	0,5	2,6			0,9
Gıda													
2007	4,4	1,6	0,6	0,9	-1,7	-1,9	-0,7	1,7	2,3	3,4	0,6	0,4	1,0
2008	1,8	5,1	1,0	1,0	0,3	-3,4	0,4	0,0	0,3	3,9			1,0
Al. İçecek													
2007	0,0	2,5	7,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6,5	0,0	1,4
2008	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0			0,0
Giyim													
2007	-8,4	-6,5	-0,3	11,3	11,3	1,3	-7,7	-7,1	1,6	8,2	4,3	-1,3	0,6
2008	-10,2	-6,9	1,8	11,7	12,0	-0,4	-8,0	-6,1	0,5	8,5			0,3
Konut													
2007	1,2	0,5	0,4	0,3	0,4	0,4	0,6	0,7	1,0	0,6	4,0	1,0	0,9
2008	4,3	0,4	0,4	0,7	0,4	1,3	5,3	2,1	0,7	3,8			1,9
Ev Eşyası													
2007	0,1	0,8	1,8	-0,4	1,9	0,2	0,2	0,0	-1,2	0,2	0,4	0,2	0,3
2008	0,6	0,9	1,1	0,5	2,1	1,0	1,0	0,0	0,3	0,4			0,8
Sağlık													
2007	0,7	0,5	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,7	-0,7	0,1
2008	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	1,5	0,0	0,0			0,2
Ulaştırma													
2007	0,0	0,7	1,2	0,9	0,1	-0,2	0,0	-0,1	0,6	-0,4	2,5	-0,1	0,4
2008	1,3	0,5	1,2	2,4	1,6	1,6	-0,3	-1,6	0,2	-0,6			0,6
Haberleşme													
2007	1,7	-0,1	-0,5	-0,6	-0,2	1,4	-1,4	-2,9	-0,5	0,0	-0,1	1,5	-0,1
2008	1,0	0,1	0,4	0,0	0,0	0,7	0,9	0,5	1,4	0,0			0,5
Eğlence													
2007	0,0	-0,8	-0,4	0,7	-1,8	1,3	0,2	0,6	-0,7	0,3	-0,3	-0,4	-0,1
2008	-1,0	0,0	1,3	-0,1	1,6	0,7	0,4	0,2	0,0	1,3			0,4
Eğitim													
2007	0,0	0,1	-0,1	0,3	0,4	2,2	0,7	0,3	2,3	-0,2	-0,1	0,0	0,5
2008	0,0	0,0	0,4	0,1	0,9	2,4	0,9	0,5	2,0	-0,2			0,7
Lokanta													
2007	1,1	0,6	0,8	0,5	0,9	0,5	0,5	0,7	1,1	1,5	1,5	0,6	0,9
2008	1,0	0,9	1,2	1,7	1,7	1,1	0,9	0,8	1,0	1,1			1,1
Çeşitli													

Kaynak: TÜİK

Tablo 14: Üretici Fiyatları Endeksi

(yıllık % değişim)

2003=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
ÜFE													
2007	9,4	10,1	10,9	9,7	7,1	2,9	2,1	3,7	5,0	4,4	5,7	5,9	6,4
2008	6,4	8,1	10,5	14,6	16,5	17,0	18,4	14,7	12,5				13,2
Tarım													
2007	2,4	3,8	4,4	2,8	2,9	4,3	6,8	9,0	11,6	13,5	13,9	15,7	7,6
2008	15,5	15,6	16,3	18,8	19,5	15,0	14,5	11,5	6,6				14,8
Madencilik													
2007	16,7	10,0	12,4	11,9	10,1	5,0	1,1	3,6	3,9	11,2	12,8	15,5	9,5
2008	11,2	13,3	17,4	21,5	23,6	27,3	34,6	30,8	28,3				23,1
İmalat Sanayi													
2007	10,6	11,2	11,8	10,7	7,7	1,9	0,1	1,4	2,6	2,7	4,3	4,3	5,8
2008	4,9	5,9	9,1	13,3	15,3	17,2	18,7	14,3	12,7				12,4
Elektrik, gaz ve su													
2007	16,3	18,3	22,2	20,1	15,0	11,3	13,8	18,2	17,3	-4,6	-4,3	-5,6	11,5
2008	-3,8	11,4	8,7	15,3	21,2	19,0	22,9	25,1	26,0				16,2

Kaynak: TÜİK

Tablo :15 Tüketici Fiyatları Endeksi

(yıllık % değişim)

2003=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
TÜFE													
2007	9,9	10,2	10,9	10,7	9,2	8,6	6,9	7,4	7,1	7,7	8,4	8,4	8,8
2008	8,2	9,1	9,2	9,7	10,7	10,6	12,1	11,8	11,1	12,0			10,4
Gıda													
2007	14,6	13,7	12,9	13,3	10,6	11,5	9,2	12,4	11,8	14,7	12,3	12,0	12,4
2008	9,2	12,9	13,4	13,5	15,7	14,0	15,3	13,3	11,1	11,6			13,0
Al. İçecek													
2007	0,4	2,9	10,2	10,2	10,2	10,2	10,2	10,2	10,1	10,1	17,2	17,2	9,9
2008	17,2	14,3	6,9	6,9	6,9	6,8	6,9	6,9	6,9	6,9			8,6
Giyim													
2007	-0,5	1,4	4,2	6,2	6,7	7,2	6,3	6,0	5,2	3,8	3,3	4,1	4,5
2008	2,1	1,6	3,7	4,0	4,6	2,9	2,5	3,7	2,6	2,8			3,0
Konut													
2007	13,9	13,1	12,9	13,0	12,8	10,9	9,6	9,0	9,0	8,3	11,2	11,5	11,3
2008	14,9	14,7	14,7	15,2	15,3	16,3	21,8	23,6	23,2	27,1			18,7
Ev Eşyası													
2007	7,0	9,6	12,0	10,9	12,4	11,2	8,4	6,3	3,3	3,2	4,1	4,2	7,7
2008	4,7	4,8	4,2	5,1	5,4	6,2	7,0	7,1	8,8	8,9			6,2
Sağlık													
2007	7,9	7,7	7,6	7,6	5,1	4,7	5,8	4,2	2,5	2,4	1,5	0,8	4,8
2008	0,4	0,0	-0,2	-0,4	-0,5	-0,4	-0,4	1,0	0,9	0,9			0,1
Ulaştırma													
2007	8,5	9,0	10,2	9,6	8,1	4,0	1,1	0,9	3,4	2,9	5,7	5,3	5,7
2008	6,7	6,6	6,5	8,1	9,7	11,6	11,3	9,7	9,2	9,0			8,8
Haberleşme													
2007	1,1	1,3	1,6	1,1	0,3	0,8	-0,8	-3,2	-3,6	-3,4	-3,3	-1,8	-0,8
2008	-2,5	-2,2	-1,3	-0,7	-0,5	-1,3	1,1	4,6	6,5	6,5			1,0
Eğlence													
2007	9,0	10,0	10,5	8,7	4,0	2,8	1,8	1,4	0,0	-1,2	0,4	-1,3	3,8
2008	-2,3	-1,6	0,1	-0,7	2,7	2,0	2,2	1,9	2,6	3,7			1,1
Eğitim													
2007	7,7	7,8	7,5	7,8	7,9	8,2	7,8	7,7	6,2	6,1	6,1	6,0	7,2
2008	6,0	5,9	6,4	6,2	6,7	6,9	7,0	7,3	7,0	7,0			6,6
Lokanta													
2007	13,6	13,0	13,1	12,4	10,9	10,6	10,3	10,3	9,4	9,7	10,6	10,9	11,2
2008	10,7	11,0	11,4	12,8	13,7	14,3	14,8	14,9	14,9	14,4			13,3
Çeşitli													

Kaynak: TÜİK

Tablo 16: Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları

(cari fiyatlarla, milyon YTL)

	2004	2005	2006	2007	2008(1)	2008(2)
Vergiler	101.405	120.935	142.353	156.815	179.210	207.131
Vasıtasız	31.424	36.283	39.541	46.829	56.470	65.835
Vasıtalı	67.322	80.972	98.660	105.256	117.434	135.252
Servet	2.659	3.680	4.151	4.730	5.306	6.044
Vergi Dışı Nominal Gelirler	13.145	16.388	18.991	17.697	19.182	19.537
Faktör Gelirleri	29.709	38.815	45.567	48.077	50.716	53.600
Sosyal Fonlar	30.120	33.607	44.399	48.319	62.454	78.151
TOPLAM	174.379	209.745	251.311	270.907	311.562	358.419
Özelleştirme Gelirleri	1.691	3.984	11.958	11.795	10.940	15.531
Toplam Gelir	176.070	213.729	263.269	282.701	322.501	373.950
Cari Harcamalar	76.034	85.217	108.938	125.970	147.671	164.128
Yatırım Harcamaları	13.558	18.761	22.523	26.302	30.310	32.753
Sabit sermaye	13.430	18.645	22.316	26.199	30.214	32.634
Stok değişmesi	128	116	206	104	96	119
Transfer Harcamaları	109.295	108.530	120.556	132.326	151.732	180.743
Stok Değişim Fonu	0	0	0	0	0	0
Faiz Dışı Harcamalar	141.012	165.925	205.449	235.157	273.283	317.867
Toplam Harcama	198.888	212.509	252.017	284.598	329.713	377.624
Borçlanma Gereği	22.818	-1.221	-11.252	1.896	7.212	3.674
Faiz Dışı Borçlanma Gereği	-35.058	-47.805	-57.820	-47.544	-49.218	-56.083
Faiz Gid. Ve Özel Gel. Hariç Borçlanma Gereği	-33.367	-43.821	-45.862	-35.750	-38.278	-40.552

Tablo 17: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ve Finansmanı (*)

(cari fiyatlarla, milyon YTL)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Merkezi Yönetim Bütçesi Borçlanma Gereği*	30 300	8.117	4.643	13.708	14.140	13.351
KİT Borçlanma Gereği	-2 451	-872	-3.725	-1.027	1.083	-3.912
İşletmeci	-1723	-678	-1.327	-1.503	884	-1.095
Özelleştirme Kap. Kuruluşlar	-728	-194	-2.398	477	199	-2.817
Mahalli İdareler Borçlanma Gereği	-295	-449	1.015	3.848	3.028	-594
Döner Sermaye Borçlanma Gereği	-1.076	-1.125	-1.102	-640	-904	-958
Sosyal Güvenlik Kuruluşları Borçlanma Gereği	203	138	-889	-783	1.158	0
İşsizlik Sigortası Fonu Borçlanma Gereği	-4 379	-4.713	-5.717	-6.986	-7.304	-7.096
Fonlar Borçlanma Gereği	-1935	-3.087	-9.202	-7.251	-2.906	-1.029
Toplam KKBG	20.367	-1.992	-14.977	870	8.295	-238
Toplam KKBG (faiz giderleri hariç)	-38.025	-48.954	-62.046	-49.575	-49.154	-61.184
Toplam KKBG (özelleştirme gelirleri hariç)	22.058	1.992	-3.019	12.664	19.235	15.293
Toplam KKBG (faiz giderleri ve özelleştirme gelirleri hariç)	-36.334	-44.969	-50.088	-37.780	-38.215	-45.653

*2006 yılından itibaren konsolide bütçe tanımı yerine merkezi yönetim bütçesi tanımı kullanılmıştır.

(1) Gerçekleşme Tabmini

(2) Programı

Not: 1- Genel devlet; konsolide bütçe (2004-2005) / merkezi bütçesi (2006, 2007, 2008), mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, işsizlik sigortası fonu, sosyal güvenlik kuruluşları ve bütçe dışı fonları kapsamaktadır.

2- Vergi iadeleri, gelir ve harcamalarda kapsamamaktadır.

3- Negatif işaret fazlayı göstermektedir.

Kaynak: DPT

Tablo 18: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansmanı
(milyon YTL)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	-	-		171.309	189.617	175.768
Genel Bütçe Gelirleri	100.250	110.721	137.981	166.620	184.235	170.977
Dolaysız Vergiler	27.808	27.997	32.673	43.258	51.843	48.082
Dolaylı Vergiler	56.508	62.080	74.256	94.216	100.989	92.239
Diğer Gelirler	15.934	20.644	31.052	29.146	31.404	30.656
Özel Bütçeli İdarelerin Gelirleri	-	-		3.292	3.795	3.295
Düzenleyici ve Denetleyici Kur. Gelir.	-	-		1.398	1.587	1.497
Harcamalar	140.455	141.021	146.098	175.304	203.501	180.655
Personel Giderleri	30.209	32.972	36.389	42.800	49.356	46.325
Mal ve Hizmet Alımları	8.304	12.684	14.446	18.646	22.154	16.828
Yatırım	7.180	8.488	11.351	14.571	16.458	13.427
Faiz Harcamaları	58.609	56.488	45.680	45.945	48.732	43.351
Dış	5.890	6.057	6.223	6.662	6.402	4.940
İç	52.719	50.432	39.456	39.283	42.329	38.410
Cari Transferler	36.152	27.683	35.223	49.603	63.249	57.363
Borç Verme ve Yedek Öd.	-	2.706	3.009	3.738	3.552	3.362
Faiz Dışı Denge	18.405	26.188	37.563	41.951	34.848	38.464
Bütçe Dengesi	-40.204	-30.300	-8.117	-3.995	-13.883	-4.887
Emanet ve Avanslar (net)	-2.086	-1.324	-1.193	-1.546	232	-2900
Nakit Dengesi	-42.290	-31.624	-9.310	-5.541	-13.651	-7.787
Finansman	42.290	31.624	9.310	5.541	13.651	7.787
Dış Borçlanma, Net	1.420	3.505	-2.009	-1.722	-2.478	3.824
Kullanım	11.907	13.309	13.760	16.755	13.060	12.824
Ödenen	-10.486	-9.804	-15.769	-18.476	-15.538	-9.000
İç Borçlanma, Net	42.884	30.712	21.318	4.461	8.915	11.083
YTL Cinsinden Devlet Tahvili	54.856	25.853	33.773	18.171	-3.460	2.939
Satış	93.064	96.490	111.413	95.404	15.903	13.701
Ödenen	-38.208	-70.636	-77.640	-77.232	-19.363	-10.762
YTL Cinsinden Hazine Bonosu	-11.973	4.859	-12.455	-8.224	15.828	16.954
Satış	55.697	61.578	40.116	18.530	92.180	67.211
Ödenen	-67.670	-56.719	-52.571	-26.754	-76.352	-50.257
Döviz Cinsinden Devlet Tahvili	-	-		-5.486	-3.453	-8.809
Satış	-	-		2.297	8.139	1.306
Ödenen	-	-		-7.784	-11.592	-10.116
Devirli ve Garantili Borç Geri Dönüşü	1.264	943	669	518	619	XXX
Özelleştirme Geliri	-	-	1.773	7.159	2.007	64
TMSF Geri Ödemeleri	-	-	1.215	84	98	XXX
Borç Verme (-)	-	-	931	5.689	-553	1118
Kasa / Banka ve Diğer İşlemler	-2.868	-3.536	-12.726	-4.961	4653	-6066

* 2003, 2004, 2005 yılları için Konsolide Bütçe rakamları kullanılmıştır.

(1) Ocak-Ekim dönemi

Kaynak: Hazine

Tablo 19: İç Borç Stoğu
(milyon YTL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008(1)
Toplam Ödeme	141.059	166.357	183.553	174.492	157.552	155.733	112.461
Anapara	97.591	113.721	133.500	135.222	118.893	114.193	74.457
Tahvil	48.178	45.653	76.803	82.651	92.139	94.831	63.695
Bono	49.413	68.068	56.698	52.571	26.754	19.363	10.762
Faiz	43.469	52.636	50.053	39.270	38.659	41.540	38.004
Tahvil	30.991	35.495	39.171	33.088	36.207	39.693	37.224
Bono	12.477	17.141	10.882	6.181	2.451	1.846	780
Toplam Borçlanma	125.303	158.238	163.596	155.520	125.581	118.033	90.480
Tahvil	58.900	101.777	102.040	115.404	107.052	102.130	76.780
Bono	66.403	56.461	61.557	40.116	18.530	15.903	13.701
Net Borçlanma	27.712	44.517	30.096	20.299	6.688	3.840	16.023
Tahvil	10.722	56.124	25.237	32.754	14.912	7.300	13.084
Bono	16.991	-11.607	4.859	-12.455	-8.224	-3.460	2.939
Borç Stoku	149.870	194.387	224.483	244.782	251.470	255.310	271.333
Tahvil	112.850	168.974	194.211	226.964	241.876	249.176	262.260
Bono	37.020	25.413	30.272	17.818	9.594	6.134	9.073

Tablo 20: İç Borçlanmanın Vade ve Faiz Yapısı
(satış miktarı ağırlıklı, ortalama)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008(2)
Bileşik Faiz Oranı (stopaj hariç, %)	63,8	45,0	25,7	16,9	18,2	18,8	18,5
Vade (gün)	253,2177	302,1645	372	560	756	859	742

(1) Ekim ayı sonu itibariyle

(2) Ocak-Eylül dönemi

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, TÜSİAD

Tablo : 21 Parasal Büyüklükler

(dönem sonu, milyon YTL)

	2004	2005	2006	2007	2008			
					I.	II.	III.	IV.(1)
M1	..	61.937	72.163	77.675	77.728	81.573	87.702	84.262
Dolaşımdaki Para	..	18.203	24.590	26.073	26.581	27.790	31.975	30.323
Vadesiz Mevduat (YTL)	..	24.531	23.967	29.428	29.251	30.565	33.623	30.890
Vadesiz Mevduat (YP)	..	19.202	23.605	22.175	21.896	23.218	22.105	23.050
M2	..	237.949	297.481	345.028	368.134	379.335	400.024	425.414
Vadeli Mevduat (YTL)	..	114.790	141.745	178.863	194.077	198.883	213.383	227.875
Vadeli Mevduat (YP)	..	61.222	83.574	88.490	96.328	98.879	98.939	113.277
M3	..	260.614	319.836	370.078	394.609	404.699	425.509	451.657
Repo	..	2.904	3.539	4.293	4.369	4.145	4.632	4.726
Para Piyasası Fonları	..	19.762	18.816	20.756	22.106	21.219	20.854	21.518

Tablo :22 Toplam Mevduat (Türlerine Göre)

(dönem sonu, milyon YTL)

	2004	2005	2006	2007	2008			
					I.	II.	III.	IV.
Mevduat Bankaları	187.290	233.428	285.488	328.881	358.212	369.223	380.662	
YTL Mevduat	103.587	146.160	171.252	212.458	228.001	237.379	252.356	
Tasarruf Mevduatı	62.086	87.396	110.151	137.463	148.552	152.668	164.495	
Ticari Kurumlar	21.380	31.556	30.913	39.098	42.508	41.930	47.577	
Resmi Kuruluşlar	6.395	10.322	10.002	14.485	15.762	20.285	19.768	
Diğer Kuruluşlar	13.727	16.886	20.185	21.413	21.179	22.496	20.517	
YP Mevduat	79.098	79.970	104.426	107.529	119.596	122.197	118.020	
Yurtiçi Yerleşiklerin Yabancı Para Mevduatı	76.074	76.440	101.399	104.196	111.346	118.008	114.016	
Yurtdışı Yerleşiklerin Yabancı Para Mevduatı	2.823	3.370	3.800	3.690	4.114	3.984	4.268	
Bankalararası Mevduat	4.448	7.102	9.457	8.635	10.238	9.264	9.880	
Altın Depo Hesapları	157	195	353	259	377	383	405	

Tablo : 23 Mevduat Bankalarındaki Toplam Mevduat (Vade Gruplarına Göre)

(dönem sonu, milyon YTL)

	2004	2005	2006	2007	2008			
					I.	II.	III.	IV.
Toplam Mevduat	187.290	233.428	285.488	328.881	358.212	369.223	380.662	
YTL Mevduat	103.587	146.160	171.252	212.458	228.001	237.379	252.356	
Vadesiz Mevduat	19.819	29.050	28.137	32.213	33.075	37.619	38.957	
Vadeli Mevduat	83.768	117.111	143.114	180.245	194.927	199.760	213.400	
Bankalararası Mevduat	4.448	7.102	9.457	8.635	10.238	9.264	9.880	
YP Mevduat	79.098	79.970	104.426	107.529	119.596	122.197	118.020	
Vadesiz Mevduat	19.912	19.117	23.012	21.772	22.404	23.049	21.596	
Vadeli Mevduat	59.186	60.853	81.414	85.757	97.192	99.148	96.425	
Altın Depo Hesapları	157	195	353	259	377	383	405	

Tablo 24: Toplam Yurtiçi Kredi Stoku

(dönem sonu, milyon YTL)

	2004	2005	2006	2007	2008			
					I.	II.	III.	IV.
Kredi Stoku	88.544	130.752	182.773	228.057	249.610	270.120	288.955	
Merkez Bankası Kredileri	113	45	44	33	33	32	31	
Mevduat Bankaları Kredileri	80.269	122.271	172.168	215.754	236.008	256.016	273.866	
Yatırım ve Kalkınma Bankaları Kredileri	5.023	5.668	6.785	8.091	8.889	9.138	9.693	
Mali Sistemem Verilen Krediler	3.139	2.768	3.778	4.179	4.680	4.934	5.366	

*Kaynak: TCMB**(1) Kasım sonu itibarıyla**.. Yayınlanmamış veri*

Tablo 25: Faizler ve Döviz Kurları**Mevduat Faizleri**

(%)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2003												
3 Aylık	45,5	45,5	46,9	45,3	41,8	39,2	37,2	35,3	31,7	27,7	28,1	28,0
12 Aylık	48,6	48,6	48,9	48,6	45,3	42,7	41,2	38,2	34,3	29,2	29,1	28,6
2004												
3 Aylık	26,2	24,9	23,2	23,4	24,3	24,6	24,9	25,1	24,0	23,9	23,7	22,8
12 Aylık	25,6	24,4	22,8	22,8	23,3	23,9	24,3	24,4	23,4	23,2	23,2	22,1
2005												
3 Aylık	21,5	20,5	20,0	19,9	19,5	20,7	20,5	20,5	20,4	20,4	20,4	20,4
12 Aylık	21,1	19,7	19,5	18,8	19,1	20,3	20,0	19,9	19,9	19,9	19,9	20,4
2006												
3 Aylık	20,0	19,5	19,3	18,3	18,2	21,7	23,8	23,8	23,8	23,9	23,9	23,6
12 Aylık	19,5	19,2	19,1	18,0	17,8	21,7	23,6	23,7	23,7	23,8	23,7	23,7
2007												
3 Aylık	23,5	23,3	23,3	22,7	22,6	22,7	22,7	22,6	22,6	22,3	21,1	21,2
12 Aylık	23,7	22,9	23,0	22,5	22,4	22,4	22,3	22,1	22,0	21,7	21,0	21,0
2008												
3 Aylık	21,2	21,2	21,2	21,2	21,7	22,9	23,1	23,1	23,2	24,8	-	-
12 Aylık	21,2	21,2	21,1	21,1	21,6	22,7	23,1	23,0	23,9	25,0	-	-

Kaynak: TCMB, DPT, Hazine Müsteşarlığı

Tablo 26: Interbank

(ortalama, %)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2003	44,0	44,0	44,0	43,4	41,0	38,3	36,4	32,4	30,8	27,4	26,0	26,0
2004	26,0	24,0	23,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	20,5	20,0	20,0	19,1
2005	17,3	16,7	15,8	15,1	14,6	14,3	14,3	14,3	14,3	14,1	13,8	13,6
2006	13,5	13,5	13,5	13,5	13,3	15,1	17,3	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5
2007	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5	17,4	17,0	16,5	16,0
	15,6	15,4	15,3	15,3	15,5	16,0	16,5	16,8	16,8	16,8	16,6	-

Kaynak: TCMB, DPT, Hazine Müsteşarlığı

Tablo 27: Hazine Bonosu

(%)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2002												
Ortalama Bileşik Faiz	74,5	75,3	71,0	60,7	56,6	72,1	72,1	64,9	63,3	65,0	52,7	50,2
Ortalama Vade	289,0	378,9	345,2	282,8	264,9	148,9	156,1	298,0	206,5	283,0	181,2	260,0
2003												
Ortalama Bileşik Faiz	56,7	55,0	59,7	57,5	51,0	46,1	45,7	38,3	36,9	29,9	28,5	28,4
Ortalama Vade	262,0	280,0	281,0	253,0	321,0	276,0	253,0	269,0	364,0	348,2	353,0	422,7
2004												
Ortalama Bileşik Faiz	27,1	26,1	25,6	24,0	29,5	28,6	28,1	24,8	26,1	22,3	22,7	22,9
Ortalama Vade	438,0	393,2	433,0	374,9	277,0	315,5	377,9	292,0	419,0	354,0	358,0	375,0
2005												
Ortalama Bileşik Faiz	20,9	17,8	18,0	17,6	17,8	17,1	15,7	16,8	15,3	15,2	13,9	14,1
Ortalama Vade	427,6	654,0	720,0	560,0	625,0	663,0	318,0	688,0	613,2	582,2	574,8	890,0
2006												
Ortalama Bileşik Faiz	14,5	14,5	14,2	14,1	17,6	17,6	22,8	21,3	21,6	22,0	22,1	21,5
Ortalama Vade	1070,0	873,0	792,0	810,0	941,5	558,0	422,2	427,0	617,2	973,0	1088,1	550,0
2007												
Ortalama Bileşik Faiz	20,3	18,9	20,1	18,9	19,9	19,0	17,6	18,9	18,7	16,5	16,2	16,6
Ortalama Vade	495,0	645,0	1140,2	720,4	1781,0	958,0	392,0	836,0	856,0	854,0	637,0	719,0
2008												
Ortalama Bileşik Faiz	16,4	16,9	17,5	18,3	19,6	20,0	20,4	19,2	18,7	-	-	-
Ortalama Vade	546,0	711,0	540,0	781,0	616,0	1269,0	735,0	602,6	873,5	-	-	-

Kaynak: TCMB, DPT, Hazine Müsteşarlığı

Tablo 28: Döviz Kurları

(yıllık % değişim)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2002												
ABD Doları	103,7	82,5	40,1	8,9	22,7	25,4	25,2	17,0	12,0	3,2	5,7	9,3
Euro	92,1	72,4	35,2	8,0	28,1	40,0	44,7	27,2	20,6	11,7	19,0	25,3
2003												
ABD Doları	21,2	20,5	22,3	23,8	7,5	-6,7	-15,3	-14,6	-16,5	-13,7	-8,2	-9,8
Euro	45,4	49,4	50,9	51,8	35,3	14,5	-2,9	-2,4	-4,7	3,0	6,9	8,6
2004												
ABD Doları	-18,9	-18,4	-20,5	-17,0	0,7	4,9	3,7	5,0	9,2	4,5	-1,8	-2,5
Euro	-3,4	-4,1	-9,7	-8,0	5,0	9,0	11,8	14,6	19,1	11,2	9,1	6,4
2005												
ABD Doları	0,5	-1,0	-0,8	0,2	-9,1	-9,0	-8,0	-8,9	-11,0	-9,0	-6,3	-3,4
Euro	4,9	1,6	6,6	7,9	-3,6	-8,7	-9,7	-8,1	-10,5	-12,2	-14,8	-14,5
2006												
ABD Doları	-1,6	0,8	1,8	-1,7	3,6	17,6	16,4	9,4	10,3	9,3	7,2	6,0
Euro	-9,7	-7,4	-7,3	-7,0	3,8	22,3	22,6	14,0	14,6	14,7	17,0	18,1
2007												
ABD Doları	6,9	5,3	5,6	1,8	-5,8	-17,4	-17,7	-10,5	-14,3	-18,9	-18,4	-17,8
Euro	14,8	15,0	16,3	12,2	-0,1	-12,6	-11,1	-4,9	-6,8	-8,8	-6,9	-9,3
2008												
ABD Doları	-17,6	-14,5	-12,2	-4,3	-6,4	-6,6	-5,2	-10,4	-2,5	23,1	34,0	
Euro	-6,7	-3,6	2,9	11,8	7,7	8,2	9,2	-1,2	1,2	15,5	16,4	

Kaynak: TCMB, DPT, Hazine Müsteşarlığı

Tablo 29: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(milyon USD)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
Genel Toplam	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	114.963
Sermaye malları	4.344	6.531	7.997	9.423	13.755	14.604
Ara malları	18.494	25.946	30.290	37.788	49.403	59.497
Tüketim malları	24.125	30.502	34.835	37.790	43.696	40.461
Diğer	289	189	354	533	418	401

(1) Ocak 2008 - Ekim 2008 dönemi

Kaynak: TÜİK

Tablo 30: İhracatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı

(milyon USD)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
İmalat Sanayi	44.378	59.579	68.813	80.246	101.082	109.304
Taşıt araçları ve karoseri im.	5.437	8.813	10.226	12.677	17.016	17.564
Ana metal sanayi	3.884	6.816	6.888	9.334	12.349	19.986
Giyim eşyası	8.154	9.340	9.925	10.175	11.795	9.943
Tekstil ürünleri im.	6.841	7.998	8.743	9.266	10.805	9.656
Makina ve teçhizat im.	3.119	3.913	4.865	6.006	8.032	8.373
Gıda ürünleri ve içecek	2.650	3.349	4.272	4.339	5.164	5.408
Kok köm.,rafine petrol ür.im.	954	1.364	2.519	3.402	4.922	6.746
Metal eşya sanayi	1.503	2.200	2.685	3.350	4.251	4.805
Elektrikli makina teçhizat	1.221	1.576	1.933	2.822	4.106	4.262
Kimyasal madde ürünleri im.	1.926	2.556	2.818	3.481	4.057	4.365
Plastik ve kauçuk ürünleri	1.464	1.959	2.486	3.016	3.930	4.121
Metalik olmayan mineral ürünler	1.800	2.317	2.687	2.799	3.398	3.779
Mobilya imalatı	1.315	1.771	2.238	2.356	3.101	2.926
Radyo, TV haberleşme cihazları	1.948	2.883	3.150	3.088	2.766	1.937
Diğer ulaşım araçları	1.037	1.349	1.707	2.140	2.747	2.754

(1) Ocak 2008 - Ekim 2008 dönemi

Kaynak: TÜİK

Tablo 31: İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(milyon USD)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
TOPLAM İHRACAT	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	114.963
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27)	27.394	36.581	41.365	47.935	60.399	55.820
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	1.928	2.564	2.973	2.967	2.943	2.637
C-DİĞER ÜLKELER	17.931	24.023	29.138	34.633	43.930	56.499
1-Diğer Avrupa (A.B Hariç)	3.362	4.507	5.855	7.962	10.843	13.470
2-Kuzey Afrika	1.577	2.203	2.544	3.097	4.030	4.880
3-Diğer Afrika	554	765	1.087	1.469	1.947	2.834
4-Kuzey Amerika	3.973	5.207	5.276	5.439	4.541	4.015
5-Orta Amerika ve Karayipler	166	334	411	548	549	693
6-Güney Amerika	131	193	274	341	514	815
7-Yakın ve Orta Doğu	5.465	7.921	10.184	11.316	15.081	22.011
8-Diğer Asya	2.348	2.544	3.029	3.942	5.227	6.168
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	158	264	271	327	343	378
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	197	84	208	192	857	1.235
Seçilmiş Ülkeler						
Almanya	7.485	8.745	9.455	9.686	11.993	11.220
İngiltere	3.670	5.544	5.917	6.814	8.627	7.207
İtalya	3.193	4.640	5.617	6.752	7.480	6.944
Fransa	2.826	3.668	3.806	4.604	5.974	5.861
Rusya	1.368	1.859	2.377	3.238	4.727	5.729
İspanya	1.789	2.618	3.011	3.720	4.580	3.588
ABD	3.752	4.849	4.911	5.061	4.171	3.643
Hollanda	1.526	2.138	2.470	2.539	3.019	2.780
Irak	0	1.821	2.750	2.589	2.845	3.058
Romanya	873	1.235	1.785	2.350	3.644	3.588
Yunanistan	920	1.171	1.127	1.603	2.263	2.157
Belçika	886	1.183	1.292	1.381	1.736	1.820
İsrail	1.083	1.314	1.467	1.529	1.658	1.677
Suudi Arabistan	741	769	962	983	221	1.935
Cezayir	573	806	807	1.021	1.232	1.277
Mısır	346	473	687	709	903	1173

(1) Ocak 2008- Ekim 2008 dönemi

Kaynak: TÜİK

Tablo 33: İthalatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı
(milyon USD)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
İmalat Sanayi	7.766	9.366	14.140	19.220	21.784	27.385
Ham petrol ve doğalgaz	55.690	80.447	94.208	110.379	133.938	132.549
Ana metal sanayi	7.304	11.084	13.683	17.083	23.087	24.607
Kimyasal madde ürünleri im.	11.238	15.134	17.477	19.599	23.625	23.756
Makina ve teçhizat im.	8.141	10.363	12.210	14.315	17.095	14.764
Taşıt araçları ve karoseri im.	6.411	11.796	12.332	13.294	15.096	13.671
Kok köm.,rafine petrol ür.im.	2.833	3.797	5.507	7.631	9.492	12.299
Elektrikli makina teçhizat	2.036	3.175	4.207	4.984	6.325	6.361
Radyo, TV haberleşme cihazları	3.029	4.530	4.605	4.899	5.849	4.647
Tekstil ürünleri im.	3.094	3.786	3.974	4.227	5.317	4.402
Tıbbi aletler	1.437	2.054	2.616	2.882	3.369	3.275
Plastik ve kauçuk ürünleri	1.434	1.941	2.140	2.578	3.114	3.046
Kağıt ve kağıt ürünleri	1.319	1.712	2.010	2.346	2.832	2.607
Büro ve bilgi işlem makinaları	1.213	1.767	2.465	2.813	2.937	2.450
Metal eşya sanayi	1.133	1.574	1.943	2.447	2.816	3.026
Gıda ürünleri ve içecek	1.634	1.904	2.114	2.453	2.661	3.233
Diğer ulaşım araçları	524	1.890	1.927	2.415	2.231	2.505

(1) Ocak 2008 - Ekim 2008 dönemi
Kaynak: TÜİK

Tablo 34: İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı
(milyon USD)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
TOPLAM İTHALAT	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	178.408
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27)	35.140	48.103	52.696	59.401	68.612	65.921
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	589	811	760	944	1.224	1.188
C-DİĞER ÜLKELER	33.611	48.626	63.318	79.231	100.227	111.299
1-Diğer Avrupa (A.B Hariç)	10.341	15.757	20.386	25.695	34.254	39.242
2-Kuzey Afrika	2.519	3.231	4.212	4.878	3.616	4.722
3-Diğer Afrika	820	1.589	1.835	2.526	3.168	2.288
4-Kuzey Amerika	3.741	5.114	5.823	6.936	9.033	11.594
5-Orta Amerika ve Karayipler	169	209	287	335	448	474
6-Güney Amerika	1.012	1.271	1.747	2.131	2.671	2.839
7-Yakın ve Orta Doğu	4.455	5.585	7.967	10.568	12.641	15.987
8-Diğer Asya	9.644	15.500	20.581	25.658	33.658	33.386
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	247	302	321	399	672	730
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	662	67	158	105	66	38
Seçilmiş Ülkeler						
Rusya	5.451	9.033	12.906	17.806	23.508	27.368
Almanya	9.453	12.516	13.634	14.768	17.540	16.180
Çin	2.610	4.476	6.885	9.669	13.234	13.600
İtalya	5.472	6.866	7.566	8.663	9.968	9.752
ABD	3.496	4.745	5.376	6.261	8.166	10.448
Fransa	4.164	6.201	5.888	7.240	7.850	8.015
İsviçre	1.861	1.962	3.470	5.627	6.615	7.488
İngiltere	2.968	3.405	4.054	4.015	5.269	5.344
İran	3.500	4.317	4.696	5.138	5.477	4.730
Ukrayna	1.332	2.509	2.651	3.059	4.519	5.527
Güney Kore	1.312	2.573	3.485	3.556	4.370	3.505
İspanya	2.004	3.254	3.555	3.833	4.343	4.045
Japonya	1.927	2.684	3.109	3.217	3.703	3.525
Belçika	1.524	1.992	2.241	2.477	2.869	2.811
Hollanda	1.657	1.908	2.152	2.160	2.655	2.673
Suudi Arabistan	969	1.232	1.889	2.252	2.440	3.030
İsveç	822	1.118	1.427	1.488	1.716	1.621

(1) Ocak 2008- Ekim 2008 dönemi

Kaynak: TÜİK

Tablo 35: Cari İşlemler Dengesi
(milyon USD)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
İhracat (FOB)	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	105.349
İthalat (CIF)	-69.340	-97.540	-116.774	-139.576	-170.063	-163.518
Dış Ticaret Dengesi	-22.087	-34.373	-43.298	-54.041	-62.791	-58.169
Bavul Ticareti	3.953	3.880	3.473	6.408	6.002	4.625
Altın (net)	-2.522	-3.407	-3.754	-3.345	-4.354	-2.480
Navlun ve Transit (net)	7.167	11.164	10.591	10.037	14.482	11.251
Dış Ticaret Dengesi	-13.489	-22.736	-32.988	-40.941	-46.661	-44.773
Turizm Gelirleri	13.203	15.888	18.152	16.853	18.487	17.457
İnşaat Gelirleri	682	724	874	879	759	702
Diğer Servis Gelirleri	4.067	6.329	7.614	7.523	9.503	9.010
Hizmet Gelirleri	17.952	22.941	26.640	25.255	28.749	27.169
Turizm Giderleri	-2.113	-2.524	-2.872	-2.743	-3.260	-2.605
Navlun Giderleri	-2.034	-2.907	-3.548	-3.141	-5.214	-4.843
Diğer Servis Giderleri	-3.294	-4.713	-4.948	-5.540	-6.402	-5.720
Hizmet Giderleri	-7.441	-10.144	-11.368	-11.424	-14.876	-13.168
Hizmet Dengesi	10.511	12.797	15.272	13.831	13.873	14.001
Yatırım Gelirleri	2.246	2.651	3.608	4.383	6.384	5.270
Yatırım Giderleri	-7.803	-8.260	-9.483	-11.074	-13.526	-11.450
Yatırım Dengesi	-5.557	-5.609	-5.875	-6.691	-7.142	-6.180
Transferler	1.020	1.117	1.454	1.908	2.236	1.590
Toplam Görünmeyen Gelirler	21.218	26.709	31.702	31.546	37.369	34.029
Toplam Görünmeyen Giderler	-15.244	-18.404	-20.851	-22.498	-28.402	-24.618
Görünmeyenler Dengesi	5.974	8.305	10.851	9.048	8.967	9.411
Cari İşlemler Dengesi	-7.515	-14.431	-22.137	-31.893	-37.694	-35.362

(1) Ocak 2008 - Ekim 2008 dönemi
Kaynak: TCMB

Tablo 36: Ödemeler Dengesi
(milyon USD)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (1)
Cari İşlemler Dengesi	-7.515	-14.431	-22.137	-31.893	-37.694	-35.362
Dış Ticaret Dengesi	-13.489	-22.736	-32.988	-40.941	-46.661	-44.773
Hizmetler Dengesi	10.511	12.797	15.272	13.831	13.873	14.001
Yatırım Geliri Dengesi	-5.557	-5.609	-5.875	-6.691	-7.142	-6.180
Cari Transferler	1.020	1.117	1.454	1.908	2.236	1.590
Sermaye ve Finans Hesabı	3.095	13.388	20.302	32.064	36.567	40.698
Doğrudan Yatırımlar	1.252	2.005	8.967	19.261	20.108	10.039
Portföy Yatırımları	2.465	8.023	13.437	7.373	717	158
Diğer Yatırımlar	3.425	4.184	15.745	11.544	23.774	34.697
Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	-808	6.165	13.307	26.612	31.978	23.997
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	3.559	7.502	8.133	-264	-700	13.474
IMF Kredileri (net)	-50	-3.518	-5.353	-4.511	-3.983	2.243
Bankaların Döviz Varlıkları*	724	-5965	-342	-10293	-3521	-5.017
Resmi Rezervler*	-4.047	-824	-17.847	-6.114	-8.032	-4.196
Net Hata ve Noksan	4.420	1.043	1.835	-171	1.127	-5.336

(1) Ocak 2008-Eylül 2008 dönemi

* (-) işareti rezerv artışını göstermektedir.

Kaynak: TCMB

Tablo 37: Ödemeler Dengesi (Ayrıntılı)

(milyon USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008(1)
Cari İşlemler Hesabı	-9.920	3.760	-626	-7.515	-14.431	-22.137	-31.893	-38.217	-38.233
Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	-14.684	773	-3.059	-8.535	-15.548	-23.591	-33.801	-40.453	-39.951
Mal ve Hizmet Dengesi	-10.682	5.773	1.495	-2.978	-9.939	-17.716	-27.110	-33.347	-33.201
Dış Ticaret Dengesi	-22.057	-3.363	-6.390	-13.489	-22.736	-32.988	-40.941	-46.661	-48.932
Toplam Mal İhracatı	30.825	34.729	40.719	52.394	68.535	78.365	93.611	115.364	122.331
Toplam Mal İthalatı	-52.882	-38.092	-47.109	-65.883	-91.271	-111.353	-134.552	-162.025	-171.263
Hizmetler Dengesi	11.375	9.136	7.885	10.511	12.797	15.272	13.831	13.314	15.731
Hizmet Gelirleri	19.463	15.203	14.031	17.952	22.941	26.640	25.255	28.552	30.396
Hizmet Giderleri	-8.088	-6.067	-6.146	-7.441	-10.144	-11.368	-11.424	-15.238	-14.665
Yatırım Geliri Dengesi	-4.002	-5.000	-4.554	-5.557	-5.609	-5.875	-6.691	-7.106	-6.750
Yatırım Gelirleri	2.836	2.753	2.486	2.246	2.651	3.608	4.383	6.420	5.873
Yatırım Giderleri	-6.838	-7.753	-7.040	-7.803	-8.260	-9.483	-11.074	-13.526	-12.623
Cari Transferler	4.764	2.987	2.433	1.020	1.117	1.454	1.908	2.236	1.718
Sermaye ve Finans Hesapları	12.581	-1.633	1.403	3.095	13.388	20.302	32.064	36.568	38.078
Doğrudan Yatırımlar	112	2.855	958	1.252	2.005	8.967	19.261	20.083	12.951
Yurtdışında Doğrudan Yatırımlar	-870	-497	-175	-499	-780	-1.064	-924	-2.106	-2.348
Yurtiçinde Doğrudan Yatırımlar	982	3.352	1.133	1.751	2.785	10.031	20.185	22.189	15.299
Portföy Yatırımları	1.022	-4.515	-593	2.465	8.023	13.437	7.373	717	-3.960
Portföy Varlıkları	-593	-788	-2.096	-1.386	-1.388	-1.233	-4.029	-2.063	-1.365
Portföy Yükümlülükler	1.615	-3.727	1.503	3.851	9.411	14.670	11.402	2.780	-2.595
Hisse Senetleri	489	-79	-16	905	1.427	5.669	1.939	5.138	716
Borç Senetleri	1.126	-3.648	1.519	2.946	7.984	9.001	9.463	-2.358	-3.311
Diğer Yatırımlar	11.801	-2.667	7.191	3.425	4.184	15.745	11.544	23.800	31.779
Diğer Yatırımlar - Varlıkları	-1.939	-601	-777	-986	-6.955	259	-13.437	-4.850	-7.476
Ticari Krediler	-26	-445	-921	-910	-1.607	424	-2.419	-1.466	-220
Krediler	116	-734	19	-404	617	177	-725	139	184
Bankaların Döviz Varlıkları	-1.690	927	594	724	-5.965	-342	-10.293	-3.523	-7.440
Diğer Varlıkları	-339	-349	-469	-396	0	0	0	0	0
Diğer Yatırımlar - Yükümlülükler	13.740	-2.066	7.968	4.411	11.139	15.486	24.981	28.650	39.255
Ticari Krediler	805	-1.930	2.483	2.181	4.201	3.074	674	4.231	3.787
Krediler	12.868	614	5.040	754	6.133	11.610	19.403	27.390	32.325
Mevduatlar	-20	-832	348	1.368	647	489	4.622	-3.323	2.701
Diğer Yükümlülükler	87	82	97	108	158	313	282	352	442
Rezerv Varlıkları	-354	2.694	-6.153	-4.047	-824	-17.847	-6.114	-8.032	-2.692
Uluslararası Para Fonu Nezdinde Varlıkları	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Resmi Rezervler	-354	2.694	-6.153	-4.047	-824	-17.847	-6.114	-8.032	-2.692
Döviz Varlıkları	-1.545	404	1.763	-99	-1.267	-2.327	-91	-3.481	-43
Menkul Kıymetler	1.191	2.290	-7.916	-3.948	443	-15.520	-6.023	-4.551	-2.649
Diğer Döviz Varlıkları	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Net Hata ve Noksan	-2.661	-2.127	-777	4.420	1.043	1.835	-171	1.649	155

(1) Ocak 2008-Ekim 2008 dönemi

* (-) işareti rezerv artışını göstermektedir.

Kaynak: TCMB

Tablo 38: Ödemeler Dengesi
(milyon USD)

	2004	2005	2006	2007	2008(1)
Cari İşlemler Dengesi	-14.431	-22.137	-31.893	-38.217	-46.762
Borç Yaratan İşlemler	13.098	18.903	28.315	29.573	49.649
Özel Kesim	15.871	23.478	31.190	33.649	48.836
Ticari Krediler	4.201	3.074	674	4.231	4.560
Kısa Vade	3.715	3.014	618	4.112	4.390
Uzun Vade	486	60	56	119	170
Kısa Vade	5.708	9.248	5.814	5.608	8.328
Bankalar	3.347	2.704	-3.952	-1.663	4.438
Uzun Vade	2.361	6.544	9.766	7.271	3.890
Kısa Vade	5.106	9.880	18.812	25.683	28.594
Diğer Sektörler	341	367	495	214	258
Uzun Vade	4.765	9.513	18.317	25.469	28.336
Bankalar Mevduatı	856	1.276	5.890	-1.873	7.354
MB Bankası	1.692	-1.220	-1.889	-2.978	2.181
Genel Hükümet	-4.623	-3.668	-1.268	-1.450	-1.803
Diğer	158	313	282	352	435
Borç Yaratmayan İşlemler	8.122	21.423	19.985	20.199	10.545
Doğrudan Yatırımlar (net)	2.005	8.967	19.261	20.083	16.687
Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (net)	2.785	10.031	20.185	22.189	19.294
Yabancıların Gayrimenkul Alımı (net)	1.343	1.841	2.922	2.926	3.052
Yabancıların Hisse Senedi Alımı	1.427	5.669	1.939	5.138	1.056
Yabancıların DİBS Alımı	6.025	5.934	6.129	-3.281	-7.674
Diğer	1.043	1.835	-171	1.649	2.268
Net Hata ve Noksan	-2.378	-982	-7.173	-3.390	-1.792
	-6.789	-18.189	-16.407	-11.555	-13.432
Rezervler*	-824	-17.847	-6.114	-8.032	-2.914
Resmi Rezevler	-5.965	-342	-10.293	-3.523	-10.518
Banka Rezevleri					

(1) Ocak 2008-Ekim 2008 dönemi

* (-) işareti rezerv artışını göstermektedir.

Kaynak: TCMB

Tablo 39: Dış Borç Stoku

(milyon USD)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008		
						I.	II.	III.
Vadeye Göre	144.098	160.927	169.050	205.727	247.418	263.269	284.771	289.318
Kısa Vadeli	23.013	32.215	37.746	40.969	41.747	44.727	52.015	56.309
Uzun Vadeli	121.085	128.712	131.304	164.758	205.671	218.542	232.756	233.009
Borçluya göre	144.098	160.927	169.050	205.727	247.418	263.269	284.771	289.318
Uzun Vadeli	121.085	128.712	131.304	164.758	205.671	218.542	232.756	233.009
A. Kamu Sektörü	69.503	73.828	68.278	69.832	71.288	72.056	75.909	75.605
1.Genel Yönetim	65.161	70.114	65.922	67.850	68.747	69.625	73.367	73.051
a.Merkezi Yönetim	63.346	68.583	64.643	66.576	67.120	67.819	71.251	70.892
b.Mahalli İdareler	1.281	1.113	961	1.027	1.441	1.628	1.954	1.999
c.Fonlar	534	418	318	247	186	178	161	160
2.Finansal Kuruluşlar	765	656	318	487	620	676	697	540
a.Bankalar	765	656	318	487	620	676	697	540
b.Bankacılık Dışı	0	0	0	0	0	0		0
3.Finansal Olmayan Kuruluşlar	3.577	3.058	2.039	1.496	1.920	1.754	1.846	2.014
a.Kitler	3.313	2.840	1.894	1.390	1.804	1.614	1.701	1.867
b.Diğer	264	218	145	106	117	140	144	147
B. TCMB	21.513	18.123	12.662	13.115	13.519	14.233	13.931	12.359
1.TCMB Kredileri	7.272	2.995	0	0	0	0		0
2.Kredi Mektuplu DTH	14.232	15.119	12.654	13.106	13.510	14.223	13.921	12.350
Garantisiz Ticari Borçlar	9	9	8	9	9	10		19
C. Özel Sektör	30.069	36.761	50.363	81.811	120.864	132.253	142.916	145.045
1.Finansal Kuruluşlar	5.349	8.625	16.025	28.984	42.837	45.098	46.245	46.399
a.Bankalar	3.133	5.758	12.144	21.877	30.742	32.545	33.498	33.878
b.Bankacılık Dışı	2.216	2.867	3.881	7.107	12.095	12.553	12.747	12.521
2.Finansal Olmayan Kuruluşlar	24.720	28.136	34.338	52.827	78.027	87.155	96.671	98.646
Kısa Vadeli	23.013	32.215	37.746	40.969	41.747	44.727	52.015	56.309
A.Kamu	1.341	1.840	2.133	1.750	2.163	2.336	1.729	3.139
1.Genel Yönetim	0	0	0	0	0	0		0
2.Finansal Kuruluşlar	1.341	1.815	1.733	1.555	2.163	2.336	1.629	3.039
3.Finansal Olmayan Kuruluşlar	0	25	400	195	0	0	100	100
B.TCMB	2.860	3.287	2.763	2.563	2.282	2.357	2.273	1.980
1.Kredi Mektuplu DTH	2.849	3.286	2.762	2.562	2.281	2.356	2.272	1.979
2.Diğer	11	1	1	1	1	1		1
C.Özel	18.812	27.088	32.850	36.656	37.302	40.034	48.013	51.190
1. Finansal Kuruluşlar	8.351	13.118	16.655	18.984	15.087	15.874	20.729	23.604
a.Bankalar	8.351	12.714	16.008	18.275	14.657	15.368	20.238	23.144
b.Bankacılık Dışı	0	404	647	709	430	506	491	460
2.Finansal Olmayan Kuruluşlar	10.461	13.970	16.195	17.672	22.215	24.160	27.284	27.586
Alacaklılara Göre-Toplam	144.098	160.927	169.050	205.727	247.418	263.269	284.771	289.318
Borç	116.986	130.848	137.490	169.380	208.674	224.533	245.568	249.518
Uzun Vadeli	93.973	98.633	99.744	128.411	166.927	179.806	193.553	193.209
A.Özel Alacaklılar	51.251	57.405	67.595	99.001	137.885	149.648	160.371	160.180
1.Parasal Kuruluşlar	32.910	38.390	49.198	78.502	116.329	127.123	137.281	138.747
2.Parasal Olmayan Kuruluşlar	18.341	19.015	18.397	20.499	21.556	22.524	23.090	21.432
B.Resmi Alacaklılar	42.722	41.228	32.148	29.410	29.042	30.158	33.181	33.029
1.Hükümet Kuruluşları	9.201	8.634	6.893	6.424	6.276	6.749	6.449	6.344
a.Kamu Finansman Kuruluşları	1.329	1.424	1.177	1.256	1.322	1.425	1.490	1.459
b.Merkez Bankaları	0	0	0	0	0	0		0
c.Merkezi Hükümetler	2.177	1.831	1.370	1.138	812	838	775	711
d.Resmi Kalkınma Bankaları	5.695	5.379	4.347	4.030	4.142	4.487	4.185	4.174
2.Uluslararası Kuruluşlar	33.521	32.594	25.256	22.986	22.766	23.409	26.733	26.685
a.IMF-Uluslar arası Para Fonu	24.004	21.440	14.647	10.759	7.144	6.940	10.046	9.268
b.Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası	5.215	6.153	5.830	6.855	7.554	7.800	7.735	8.073
c.Diğer Uluslar arası Kuruluşlar	4.302	5.001	4.779	5.372	8.067	8.669	8.951	9.344
Kısa Vadeli	23.013	32.215	37.746	40.969	41.747	44.727	52.015	56.309
A.Özel Alacaklılar	23.013	32.215	37.746	40.969	41.747	44.727	52.015	56.309
1.Parasal Kuruluşlar	8.260	12.996	17.006	19.213	15.094	15.865	20.117	24.434
2.Parasal Olmayan Kuruluşlar	14.753	19.219	20.740	21.756	26.653	28.862	31.898	31.875
B.Resmi Alacaklılar	0	0	0	0	0	0		0
Tahvil	27.112	30.079	31.560	36.347	38.744	38.735	39.203	39.800

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB

Tablo 40: İşgücü Piyasası

Temel Göstergeler Türkiye Toplamı	2005				2006				2007				2008		
	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek (I)	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek
Nüfus (15 yaş üstü, bin)															
İşgücü (bin)	50.452	50.695	50.938	51.146	51.371	51.561	51.770	48.771	48.935	49.118	49.317	49.511	49.672	49.881	50.087
İşgücüne katılma oranı (%)	23.588	25.015	25.219	24.539	23.400	25.075	25.622	23.500	22.646	23.965	24.292	23.217	22.804	24.440	24.948
İstihdam (bin)	47	49	50	48	46	49	50	48,2	46,3	48,8	49,3	46,9	45,9	49,0	49,8
İşsizlik (bin)	20.838	22.721	22.838	21.928	20.604	22.860	23.279	21.235	20.058	21.843	22.060	20.867	20.162	22.277	22.509
İşsizlik Oranı (%)	2.750	2.294	2.381	2.611	2.796	2.215	2.343	2.265	2.587	2.123	2.232	2.350	2.642	2.164	2.439
Tarım	11,7	9,2	9,4	10,6	11,9	8,8	9,1	9,6	11,4	8,9	9,2	10,1	11,6	8,9	9,8
İşgücü (bin)															
İstihdam (bin)	6.322	7.353	7.045	5.990	5.281	6.576	6.906	5.647	5.098	6.111	6.261	5.304	4.842	6.086	6.397
İşsizlik (bin)	6.230	7.266	6.990	5.920	5.167	6.488	6.809	5.560	5.003	6.042	6.174	5.211	4.751	6.034	6.314
Tarım Dışı	92	87	55	70	114	88	97	87	96	69	87	93	91	52	83
İşgücü (bin)															
İstihdam (bin)	17.266	17.662	18.174	18.549	18.119	18.499	18.716	17.853	17.547	17.855	18.031	17.913	17.962	18.354	18.551
İşsizlik (bin)	14.607	15.454	15.848	16.008	15.437	16.372	16.470	15.675	15.056	15.801	15.885	15.656	15.411	16.243	16.195
İşsizlik oranı (%)	2.659	2.208	2.326	2.541	2.682	2.127	2.246	2.178	2.492	2.053	2.146	2.257	2.551	2.111	2.356
	15,4	12,5	12,9	13,7	14,8	11,5	12,0	12,2	14,2	11,5	11,9	12,6	14,2	11,5	12,7
Toplam İstihdam (bin)	6.230	7.266	6.990	5.920	5.167	6.488	6.809	5.560	5.003	6.042	6.174	5.211	4.751	6.034	6.314
Tarım	278	583	704	525	276	569	652	600	302	540	591	417	291	503	572
Ücretli ve Yevmiyeli															
Kendi hesabına ve İşveren	3.098	3.167	2.942	2.835	2.774	2.868	2.861	2.539	2.565	2.733	2.623	2.477	2.482	2.672	2.681
Ücretsiz aile işçisi	2.855	3.515	3.344	2.560	2.116	3.051	3.297	2.421	2.137	2.769	2.961	2.317	1.977	2.859	3.061
Tarım Dışı	14.607	15.454	15.848	16.008	15.437	16.372	16.470	15.675	15.056	15.801	15.885	15.656	15.411	16.243	16.195
Ücretli ve Yevmiyeli	10.669	11.339	11.645	11.849	11.427	12.208	12.255	11.714	11.283	12.054	12.105	12.040	11.847	12.536	12.401
Kendi hesabına ve İşveren	3.422	3.587	3.675	3.668	3.541	3.656	3.674	3.461	3.313	3.316	3.305	3.210	3.173	3.286	3.304
Ücretsiz aile işçisi	516	528	528	491	469	508	541	500	460	430	474	405	392	421	490
Ekonomik Faaliyete Göre (bin)															
Tarım	6.230	7.266	6.990	5.920	5.167	6.488	6.809	5.560	5.003	6.042	6.174	5.211	4.751	6.034	6.314
Sanayi	4.054	4.165	4.405	4.466	4.209	4.277	4.531	4.344	4.074	4.171	4.212	4.292	4.285	4.323	4.388
İnşaat	925	1.254	1.294	1.203	971	1.336	1.382	1.304	943	1.292	1.423	1.259	1.020	1.359	1.334
Hizmetler	9.628	10.037	10.148	10.340	10.258	10.759	10.557	10.027	10.040	10.339	10.250	10.104	10.105	10.560	10.474

(1) 2006 IV Çeyreken itibaren Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi İstatistikleri kullanılmıştır
Kaynak: TÜİK

2009 YILINA GİDERKEN TÜRKİYE EKONOMİSİ